

Filiaal Bemurde Weerd OZ 3 te Utrecht ± 1920-WP

De Gruijter verwerft landelijke bekendheid door een omvangrijke winkelketen van kruidenierszaken en wordt een van de leidende nationale levensmiddelenindustrieën. Via de, op het hoogtepunt 550 filialen, zullen met name eigen merkproducten verkocht worden geproduceerd door de eigen twaalf vooraanstaande fabrieken. Vroegere generaties herinneren zich nog de koffielaar, de 10% korting, het Snoepje van de Week en de fraaie tegeltableaus. **Een sfeer van luxe, exclusiviteit en kwaliteit in Utrecht uitgedacht en gelanceerd.**

Het verhaal achter het succes met de ontwikkelingen in Utrecht als leidraad

Filiaal Lange Viestraat 4 te Utrecht gaat over van bediening op zelfbediening 1954-DA

Peter Sprangers

Utrecht & De Gruyter
Neerlands' **kleurrijkste** & grootste
grutter

Maria, 9 jaar en Jacques, 12 jaar,
aan de teugels. Ernaast zijn twee-
lingbroer Louis, die bisschop zou
worden in Luik 1886 -PC

Dit boek is in eigen beheer ge-
maakt, zonder enige vorm van
subsidie.
info@hkth.nl
05-03-2023
cover: Twijnstraat 69 1900 -DA

Kwitantie voor het Fratersgesticht te Oss.
Tarwebloem en fijne kookerwtten voor maar liefst
f 365,70. Per spoor verzonden op 23 09 1884

UA = Utrechts Archief
DA = Den Bosch Archief
AA = Amsterdam Archief
HA = Den Haag Archief
MA = Maastrichts Archief
NA = Nationaal Archief
NH = Noord-Hollands Archief
ZA = Zaans archief
NrA = Nijmegen reg. Archief
HK = Stichting HKTH, Utrecht
UN = Utrechts Nieuwsblad
EU = Afdeling erfgoed Utrecht
PC = Particuliere collectie
EiB = Eindhoven in Beeld
WP = Collectie Will Porrio
GvN = Geheugen van Nederland
= betegeling Holland-Utrecht
U = Utrecht
F = filiaal

Gouache in het kader van een van de
nieuwe vestigingen in Düsseldorf.
Schilder/tekenaar Hermanus Oostveen
1912-collectie SHV Utrecht →

* start of ombouw naar zelfbediening
tussen 1954 en 1961 met een begin van
dagvers artikelen als kaas en vleeswaren
in een vitrine en voor de koffiesilo's een
apart hoekje met eigen toonbank.
** start of ombouw naar supermarkt
tussen 1962 en 1972 (indien bekend).

Utrecht, bakermat van de liefst 550 Nederlandse
filialen van De Gruyter.

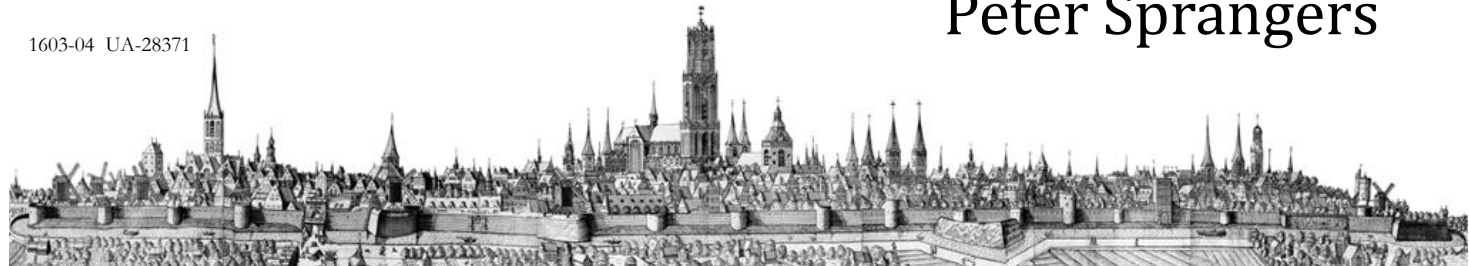
Het winkelbedrijf P. de Gruyter & Zn groeit aan het begin
van de twintigste eeuw uit tot een landelijke onderneming.
Het bedrijf richt voor de verkoop van haar kwaliteitsproduc-
ten, waarmee zij zich vooral richt op de bovenlaag van de
bevolking, een groot aantal eigen winkels in. Deze formule
blijkt erg succesvol: De Gruyter groeit uit tot een kruid-
niersimperium van ruim 550 winkels en bijna 7500 werkne-
mers in het binnenland en 2.500 in het buitenland.

Utrecht & De Gruyter, Neerlands' **kleurrijkste** & grootste grutter

Peter Sprangers

1603-04 UA-28371

Inhoudsopgave

09	Utrecht, bakermat van de liefst 525 Nederlandse filialen van De Gruyter	
13	U.01 Vreeburg 2,	1896 - 1908
15	U.02 Biltstraat 24, klein- en groothandel & hoofdkantoor	1898 - 1966

De familie De Gruijter-Vermeulen in de woonkamer van het huis aan het Julianaplein 8 te Den Bosch. Het was in 1910 gebouwd onder architectuur van W.G. Welsing. Moeder Johanna L.H. Vermeulen, Paul, Piet, Lambert, Gerrit (staand) vader Jacques en Lo. 1913-PC

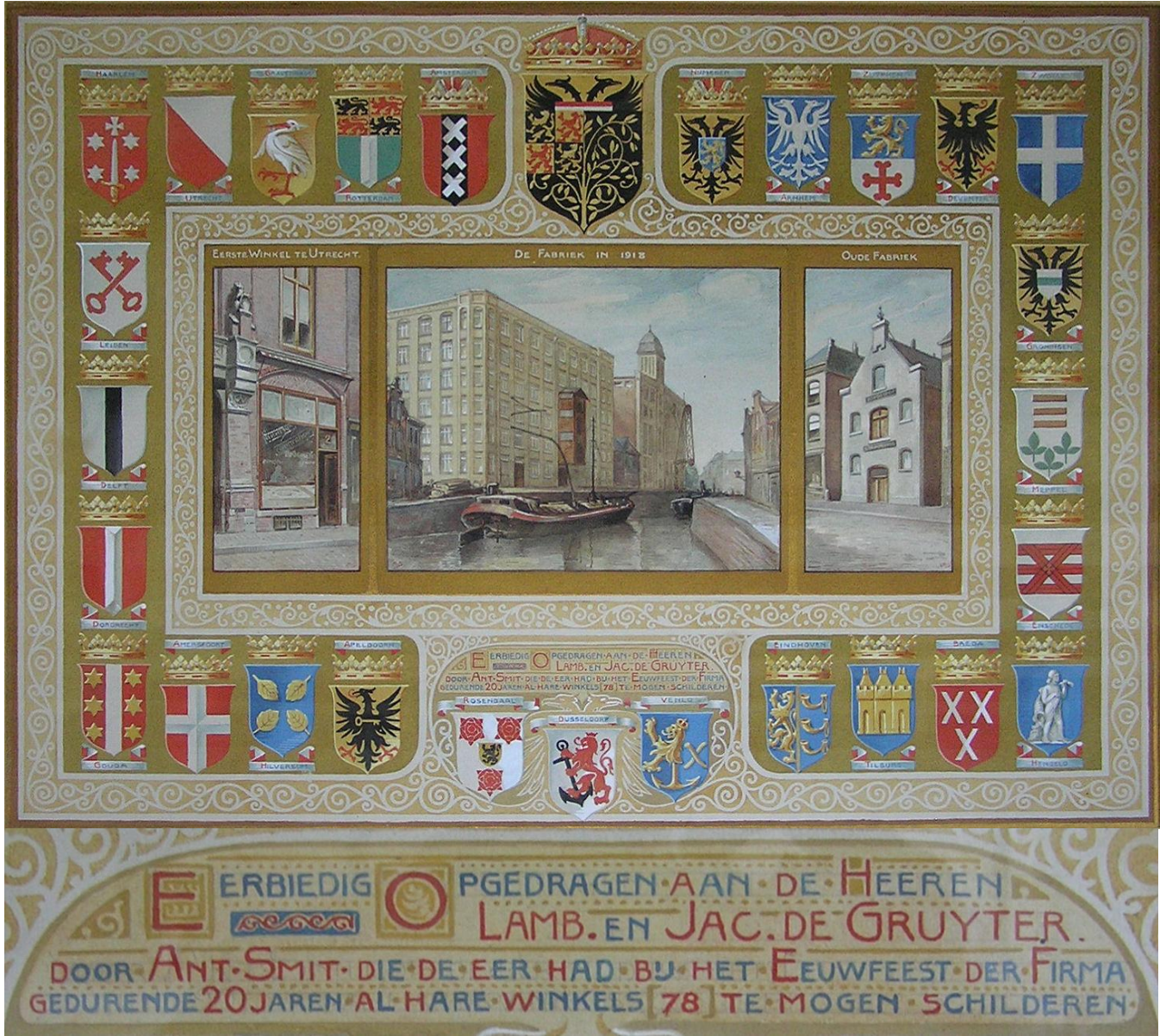
Jacques de Gruyter wordt omschreven als flamboyant, levensgenieter en creatieve geest achter de legendarische winkeltak van De Gruyter

De familie de Gruijter wijzigt de naam op de winkelgevel per augustus 1915 in De Gruyter

17	U.03 Twijnstraat 69	1900 - 1928
18	DB.01 Hooge Steenweg 8, Den Bosch, per 1896, verbouwing 1902, (1968 gesloten)	
19	U.04 Lange Viestraat 4	1907 - 1937
20	U.05 Bemuurde Weerd OZ 3	1911 - 1968
21	U.06 Amsterdamsestraatweg 174	1914 - 1968
	U.07 J.P. Coenstraat 69	1915 - 1974
22	U.08 Burgemeester Reigerstraat 44	1915 - 1968
	U.09 Oudegracht 201	1920 - 1957
23	U.10 Bilderdijkstraat 5	1921 - 1967
24	U.11 Amsterdamsestraatweg 291	1925 - 1971
	U.12 Twijnstraat 63	1928 - 1971
25	U.13 Amsterdamsestraatweg 541	1931 - 1968
26	U.14 Rijnlaan 32	1934 - 1975
	U.15 Lange Viestraat 4	1937 - 1971
27	U.16 Willem van Noortplein 3a	1937 - 1971
28	Utrechtse filialen na de 2 ^e Wereldoorlog	
30	A.01 Korte Nieuwendijk 35, Amsterdam	per 1902
	A.32 ‘Flagstore’ Leidsestraat 54, Amsterdam	per 1927

31	1907 Overname Bluijssen filialen
34	1909 Kapitaalinjectie Jurgens
	1912 Overnames in Duitsland
37	1918 Albert Heijn in handen van de Gruyter?
	1924 Deelname in winkelketen Winandy, België
38	1916 Distributiewet en nieuwe winkels
40	1918 Nieuwe winkelketen NV BOKA, Den Haag
	1918 Deelname en overname Zijlstra filialen (met name in Gelderland, Overijssel en Friesland)
43	1950 Overname Pieters Teuwen, Limburg
	Personeel & bouwen op vertrouwen
44	Onverpakte & verpakte producten
45	Aspecten 1940-1945
55	Kleding
56	Omzetten en balansen & sturen op cyfers
	Cyfers in Utrecht
57	Vervoer
58	Eigen bezorgdienst & verzendhuis
59	Winkelinrichting
60	Apparatuur
64	Reclame
68	Spaaractie
70	Etalage & display
71	Excursies & kookavonden
72	Acties bij dochter Zijlstra
75	Decorateur Amp Smit
76	Daan Hoeksema, illustrator
77	Architectuur in eigen beheer
78	Gevel Porcelayne Fles
79	Extra filiaalmarkeringen
80	Gebrandschilderde ramen
81	Wanddecoratie
82	Tegeltableaus, exotisch, chique en hygiënisch
91	Theo Molkenboer & architect Anton Joling
92	Meesterschilder Hermanus Oostveen
94	Voorbeeld van een specialiteitenzaak die zich wil onderscheiden
96	Naoorlogse ontwikkelingen
98	Bronnen

Op 19 juli 1818 was Petrus de Gruijter op de Hoogen-steenweg B-123 te Den Bosch met een eenvoudige gruttershandmolen een nering begonnen.. Bugemeester Mr. F. van Lanschot verleent namens de koningin het predicaat 'koninklijke'.

In 1914 had W. van Amerongen 59 vestigingen, vooral in Amsterdam, en was toen kortstondig het grootste filiaalbedrijf van Nederland. Het werd opgesplitst in twee bedrijven: VANA, per 1938 69 vestigingen, en Van Amerongen, per 1938 91 buurtwinkeltjes.

Introductie De Gruyter

Piet de Gruijter (1795-1867), geboren en getogen in een rooms-katholiek milieu, wordt koopman in granen en zaden. In 1818 opent hij in 's Hertogenbosch een grutterswinkel met achterin de zaak een handgrutmolentje. Tien jaar later installeert hij een ros-grutmolen (met paarden aangedreven) voor de verwerking.

De boeren tot in Luik leveren hun granen via opkooploodsen waarna deze vermalen worden. Een aantal van deze magazijnen in de dorpscentra zal tussen 1900 en 1918 ook een functie krijgen als verkoopkanaal van de uitstekende grutterswaren.

Regiomagazijn ca.1910-DA

De landbouw bloeit op na de zware crisis van 1880-90. Moderne landbouwmethoden hadden de oogsten met tientallen procenten verhoogd. De infrastructuur via de water-, spoor- en tramwegen is steeds verder verfijnd. Steeds meer (verbindings-)wegen worden bestraat. Stoom- en gasaandrijving vervangen de paardentractie. De aansluiting op het elektriciteitsnet laat niet meer lang op zich wachten. Allemaal voorwaarden voor een goede logistiek op landelijke schaal. Om de verdienste te verbeteren én te groeien dient de hele keten beheerst, van grond tot mond, dus ook de verkoop aan de consument. Door de tussenhandel over te slaan kan De Gruijter de schommelingen in de grondstoffenmarkt beter pareren. Daarbij komt dat steeds minder mensen zelfvoorzienend zijn. Vanwege de industrialisatie trekken veel bewoners van het schrale platteland naar de grote steden. Zij worden diensgevolge afhankelijk van het aanbod buiten de eigen omgeving waar men mee vertrouwd was. Specialisten als De Gruyter die het aanbod van levensmiddelen kunnen organiseren en stroomlijnen spelen kundig in op de nieuwe behoeften.

's Hertogenbosch is te klein voor de aspiraties van een fabrikant en grootgrutter in spe. Piet's kleinzoon Lambert (1873-1951) gaat zich concentreren op alles wat met de verwerving van grondstoffen en de productie samenhangt en kleinzoon Jacques (Jacobus Alphonsus Antonius Maria) (1875-1940) start in 1896 met een proef-filiaal op het Vreeburg te Utrecht, als 20-jarige. (*Albert Heijn nam de winkel van zijn vader over als 21-jarige in 1887*). Jacques slaagt met vlag en wimpel en installeert zich in 1898 op zijn nieuwe woon- en werkadres aan de Biltstraat te Utrecht. Er zullen alleen droogwaren verhandeld worden en dus zijn de aanvoercondities en de aanvoertijd vanuit Brabant gemakkelijk te organiseren.

De voedingsmarkt kent een enorme potentie. De ouders van Albert Heijn drijven een goedlopende winkel met een zeer breed assortiment, die hen in Oostzaan tot aanzien en welstand brengt. In 1895 waagt Albert een grote stap door in Purmerend zijn eerste filiaal te openen. De spiksplinternieuwe winkel is geheel ontworpen overeenkomstig Heijn's bedrijfsfilosofie: licht, modern en stijlvol, maar zonder kostbare opsmuk. Daarmee mikt hij op een breed publiek, of zoals hij het in zijn reclame uitdrukt, 'arm en rijk kunnen bij mij hun inkopen doen', dit in tegenstelling tot een concurrent als De Gruyter, die het deftige segment opzoekt.

Heijn's formule slaat dadelijk aan en vier jaar later bezit hij al vijf winkels in West-Nederland. Per 1901 komt er een filiaal in zowel Utrecht als Amsterdam. Om een deftiger clientèle te trekken krijgen de winkels geleidelijk een chiquer aanzien en komen er meer luxeartikelen in het assortiment. De productie van de later opgerichte eigen fabrieken zullen ondergeschikt blijven aan het winkelbedrijf en de huismerk artikelen komen naast en niet in de plaats van andere merken.

Eigen Hulp, de coöperatie van ambtenaren heeft in 1895 al tientallen filialen waar de leden een eenvoudig pakket levensmiddelen kunnen kopen tegen uiterst lage prijzen. Arbeiders mogen niet toetreden. Daarom ontstaan er arbeiderscoöperaties die zich in 1905 verenigen in de

Nederlandse Coöperatieve Bond. Een onderafdeling, de Handelskamer, gaat de centrale inkoop vervullen met veelal eigen productie aanvankelijk in Rotterdam. Per 1927 wordt een nieuwe productielocatie aan het Merwedekanaal bij Utrecht opgestart, bekend als de HAKA. 1938-UA 819598

Jacob Das met zijn winkel-hoofdvestiging van grutterswaren aan de Twijnstraat 60 kent net als De Gruyter omstreeks 1900 drie filialen in Utrecht. Zowel aan de Amsterdamsestraatweg 198, de Baanstraat 57 als aan de Smeestraat. Het winkelbestand zal uitgroeien tot een totaal van tien. Ook Jacob zoekt net als De Gruyter al vroeg een bevestiging van de kwaliteit van zijn producten bij de medische wereld ter verhoging van zijn omzetten. In een advertentie uit 1911: 'Mijn boekweitmeel, kindermeel, linzenmeel en roggebloem staan onder geregelde controle van Dr. Basenau te Amsterdam, scheikundig bureau van Dr. Van Embden en Van Leusden, apotheker van het Utrechtse stedelijk ziekenhuis.

Voor Jacques de Gruijter de taak om ervoor te zorgen dat de consument bij hem koopt. Zijn formule: de verkoop van eigen kwaliteitsproducten in eigen winkels gericht op de midden- en bovenlaag van de bevolking. De economische opleving na 1900 geeft de nodige wind in de rug. De start van het eerste en later grootste kruideniersimperium met landelijke dekking. In zakelijk opzicht inspiratie opdoen in het buitenland ligt voor een bedrijf als De Gruyter voor de hand. Voor zover bekend beperkt Jacques zich tot ervaringen van pioniers in de branche binnen Europa, hoewel Amerika wat betreft marktaanpak toch aanzienlijk verder is. Inventies van elders en van Jacques zelf worden 'vertaald naar' en toegepast in de Nederlandse context. Binnen afzienbare tijd krijgt aldus een eigen, onderscheidende formule vorm en zet elke concurrentie iedere keer op achterstand. Tientallen jaren succesvol opereren ligt in het verschiet.

In 1904 worden alle bedrijven van De Gruyter geïntegreerd in een NV voor gezamenlijke rekening van Lambert en Jacques. In 1905 is de eerste fabriek een feit. In deze periode komt vooralsnog de aandacht te liggen op modernisering en uitbreidingen bij het productiebedrijf. Van investeringen in winkels kan even geen sprake zijn.

In 1915 zal Clarence Saunders een zelfbedieningsconcept patenteren en in 1916 de eerste 'Piggly-Wiggly-Store' in Memphis, Tennessee openen, waar voorverpakte goederen worden verkocht in het concept zelfbedieningswinkel: de eerste supermarkt ter wereld. De definitieve doorbraak komt in 1930 in New York met de opening van 'King Kullen'. Bedrijfsmotto 'Stapel goederen hoog en verkoop ze laag' en met parkeerplaatsen voor de deur. Voor Jacques twee bruggen te ver. Het motto 'de voornaamste firma in Nederland' is hem tot zijn verscheiden in 1940 uit het hart gegrepen: Luxe, exclusiviteit en bediening. Het zelfbedieningssysteem wordt pas in 1950 geïntroduceerd door ex-melkboer Dirk van den Broek.

Op 28 december 1916 volgt de oprichting van de NV Industrie- en Handelsmaatschappij P. de Gruijter & Zoon met een maatschappelijk kapitaal van zes miljoen gulden waarbij beiden directeur worden. Waren er in 1913 vierenveertig filialen, in 1940 worden er tweehonderdzeventig geteld. In 1928 belooft de winst maar liefst iets meer dan twee miljoen gulden. Ook in 1938 en 1939 zijn er recordwinsten.

De traditie van hoge kwaliteit gekoppeld aan de tien procent korting leidt tot een trouwe klantenkring van een half miljoen huishoudens, bediend via een geografisch uitgekiend netwerk aan bedieningszaken. In 1960 zal het concern 550 eigen filialen gaan omvatten en 600.000 klanten tellen.

Het personeel geeft in 1939 een bord van de Porcelayne Fles aan Jacques en Lambert.

Er was een groot schandaal op het Vreeburg hedenochtend. In het geslacht Hollander schijnt een familievete te bestaan en die kwam heden, toen er drie leden van dat geslacht tegelijk onze markt bezochten, openlijk tot een uitbarsting. Jacob, de oudste zoon, die anders altijd alleen hier is, zag zijn plaats vóór den schouwburg ingenomen door een jongeren broeder, die evenals hij, doch met minder talent, in likdoornbalsem handelt. En op een kleinen afstand van dezen stond mejuffrouw Hollander, hun beider zuster, en prees een onfeilbaar middel tegen kiespijn aan, waarbij ze haren mond zoo wijd opende, dat een paar brede rijen vertrouwen inboezemende tanden en kiezen te zien kwamen. Deze juffrouw voerde het hoogste woord en richtte dat onophoudelijk onder heftige gebaren tot haren broeder die van zijne zijde zich ook niet onbetuigd liet, maar dreigend de vuist tegen haar opstak en een vloed van scheldwoorden tegen haar uitbraakte. Het gehele marktplein liep leeg en in een ogenblik stonden honderden mensen om de beide tafeltjes. Jacob liep als een verstandig man met den hogen hoed op zijn brede kop, een wandelstok op den schouder en een valschen glimlach om den brutalen mond door de menigte, alsof hem de ruzie niets aanging. Maar toch luisterde hij naar hetgeen door beide partijen gezegd werd en toen zijne zuster iets zeide, dat naar zijn oordeel den toets der waarheid niet kon doorstaan, donderde hij haar toe: “dat lieg je slet!” Nauw was het woord zijn mond ontsnapt of zij, tot wie het gericht was, sprong van den stoel waarop zij stond, sprong vlak voor Jacob en gaf dezen een vuistslag op de kaak die klonk als een klok. En de geslagene zwaaide woedend zijn dikken wandelstok en sloeg daar zijne zuster (onder hetzelfde hart gedragen) vlak voor den mond zoodat het bloed uit de tanden sprong. De broeder juichte die daad toe, roepende:”sla haar maar dood, die schandvlek van de familie.” En de daad bij het woord willende voegen, sprong ook hij van zijn stoel en schoot schuim-

bekkend op de zuster toe. Maar de politie kwam tus-schenbeide en rekenden de jongsten broeder en de zuster in. Suzanna -zoo heette de vrouwelijke spruit van de familie- had nog gelegenheid gevonden om eerst bij den grutter naast de Stichtsche Bank een kop kapucij-ners te kopen -voor haar bloeie van kindertjes, zeide zij tot de dienders, terwijl hare broers uitgalmden: “voor haar vier onechte jongens”- en toen zij onder het gejoel der menigte werd weggeleid, gaf zij nog een laatste be-wijs van haar woede door den zak erwten over de hoof-den der menigte weg te slingeren.”t Is zonde en schan-de”, zeiden een paar oude vrouwtjes nederknielende om nog te redden wat te redden was; "Die lekkere ka-pucijners van de Gruijter. Ze zal er nog naar opsprin-gen dat lelijke wijf !”

Bron: Utrechtsch Nieuwsblad, 10 augustus 1897

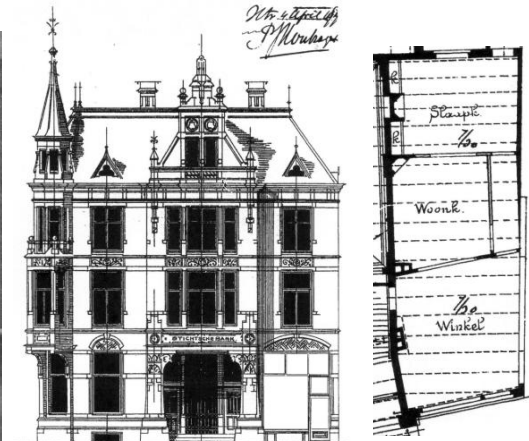

Oostzijde Vredenburgmarkt ±1905-UA 72870

In het Gruyterfiliaal Vreeburg 2 bevinden zich langs de zijwand de open gruttersbakken, die de inhoud van een baal bloem, meel of grutjes gemakkelijk kunnen opne-men. Midden in de winkel staat de grote erwtenbak, zo opgesteld dat je er nog juist omheen kan lopen. Daarin prijken de mooiste soorten erwten en bonen, van fijne rassen. (Die momenteel helaas allang niet meer geteeld worden, als zijnde niet meer rendabel).

Vreeburg 2 ±1901-DA

Stichtsche bank 1895-UA

U.01 Vreeburg 2 9 jan. 1896 - 14 mrt. 1908

Met de nieuwbouw van de Stichtsche Bank op het Vreeburg te Utrecht wordt door architect P.J. Houtzagars rekening gehouden met een winkel. De bank zoekt hier een gegadigde voor en mogelijk via connecties is Louis de Gruijter op de hoogte van deze kans. Louis had de graanhandel en het molenbedrijf van zijn vader Piet geërfd. Hij zocht vanwege de teruggang van de markt door grootschalige graanimport uit Amerika, aanvullende verdiensten via eigen verkoop.

De huurder wordt geaccepteerd en betreft de toelocatie aan het gerenommeerde Vreeburg pal naast de ingang van deze deftige bank. Huren lijkt ideaal om hier een plek te veroveren. ‘Je weet maar nooit of Utrecht wel trek heeft in een Brabantse nieuwko-mer’. Piet de Gruijter was in 1867 overleden. De in 1875 geboren kleinzoon Jacques wordt door de rechtbank van Den Bosch vervroegd volwassen verklaard. Zo kan hij het filiaal aan het Vreeburg voor eigen rekening openen op 1 september 1896. Voor hem als jonge Bosschenaar is het een uitdaging om te slagen met de verkoop van vaders grutterswaren in het verre Utrecht. Op het gegraveerde middenbovenlicht komt te staan: Piet de Gruijter anno 1818. De aanzienlijke concurrentie van de markt op enige luttele meters noopt om zich op alle fronten te onderscheiden.

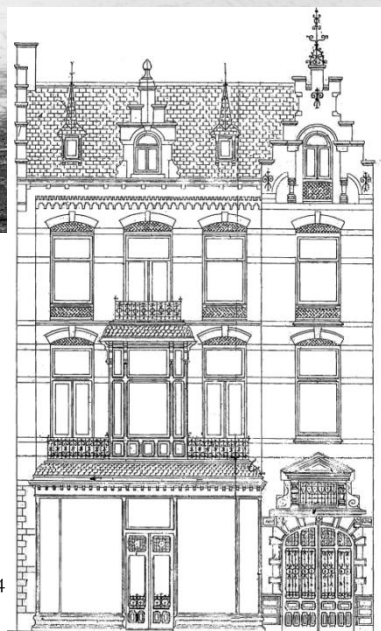
Vreeburg 2 1901-DA

Vreeburg 2 1896-DA

rechts Jacques de Gruijter 1905-DA

Biltstraat 24
1898-UA

Bouwstijl neo-rennaissance/overgangsstijl

Het pand Biltstraat 24 kent een overvloed aan siermotieven, een ingangspartij met een verhoogde Vlaamse trapgevel en fries- en boogvullingen in rode en gele baksteen. Jacques had graag de overkluisde doorgang bij de winkel willen trekken, maar voor het centraal hoofdmagazijn Midden-Nederland is een toegang naar het achterterrein noodzakelijk. De architect pakt hier uit met een monumentale replica van een zeventiende

-eeuwse toegang tot een statig huis in Den Bosch. Een hardstenen archivolt, bekroond met pilasters en driehoekig fronton. Op de rechter hardstenen pilaster is het bouwjaar zichtbaar: 1898, een mijlpaal. Glas in lood boven deze poort en de winkeldeur bieden een statig accent. Een koperen erkerdakbedekking rond het geheel af.

Gemeentemonument.

U.02 Biltstraat 24

19 nov. 1898 - 29 juni 1966

De Brabanders gaan Utrecht beschouwen als basis van een winkelexpansie richting de zich snel uitdijende steden. In 1898 komt de eerste nieuwbouw tot stand aan de Biltstraat. Jacques is vooruitstrevend en heeft bij het ontwerp naast het woongedeelte voor zijn gezin diverse ijzers in het vuur: een winkel, een hoofdmagazijn en een hoofdkantoor. Dat het hem menens is, is af te lezen aan het kostbare pand in neo-rennaissancestijl. Hij laat zien dat in Utrecht een familie van aanzien en respect is gearriveerd. De bouwprijs bedraagt ruim f 30.000,-. De inrichting, inclusief die van het kantoor, bedraagt meer dan f 8.000,-.

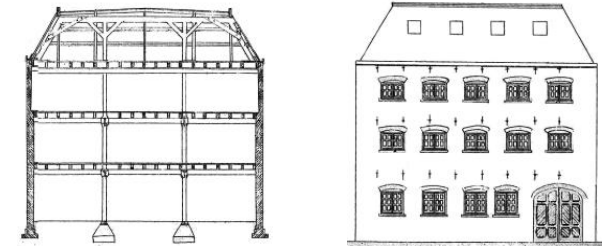
De grandeur moet het gemis aan historische, Stichtse wortels goedmaken. Dat geldt ook voor het geronde etalageglas en het kostbare erkerfront dat nog niet eerder in Utrecht in dusdanige vorm was gerealiseerd in een nieuwbouwpand. Mede vanwege de hoogte is een maximale toevoer van het licht gewaarborgd met als bijkomstigheid dat er bezuinigd kan worden op het gas voor de lampen. Jacques ziet maar al te graag de bomen voor zijn pand gekapt. Zij ontnemen het zicht op zijn luxueuze pand, op de als erker uitgebouwde etalage en op zijn winkelinterieur. Maar de Utrechtse gemeenteraad is niet onder de indruk: de bomen blijven staan. De groen omzoomde laan verdraagt geen aantasting. Op briefpapier komt de vermelding afdeling stoomkoffiebranderij. Het kan ook zijn dat hiermee gerefereerd wordt aan de nieuwe branderij te Den Bosch die in 1901 geïnstalleerd is.

U.02a Biltstraat 24, kleinhandel *57? 1908-UA 123452

Jacques' wens om een stijlvolle winkel te creëren met grootstedelijke uitstraling aan de oostelijke hoofdontsluitingsweg van de binnenstad is geslaagd. Zo zal de bescheiden collectie van gruttersproducten en (na de eeuwwisseling) koloniale waren (als koffie per 1901 en thee per 1902) waarvan het merendeel ook elders te koop is, een niet eerder geziene omlijsting krijgen. Hierbij ligt de nadruk mede op een uniforme kwaliteit, gewicht en originaliteit in presentatie. De omzet van het filiaal Biltstraat bedraagt de eerste drie jaar gemiddeld f 2.000,- per maand, met een terugval in de drie zomermaanden van zo'n 30%. De jaarlijkse groei is 10%.

F Biltstraat 24 2010-HKTH

Links Michel Lutters voor het pakhuis Biltstraat 1960-HKTH

U.02b Biltstraat 24, groothandel

De afmetingen van het nieuwe, achterliggende pakhuis bevestigen dat de ambitie van Jacques ook op het groothandelsvlak ligt. Er is voldoende ruimte voor opslag om ook de doorverkopers in en rond Utrecht een compleet assortiment inclusief mengvoeders aan te kunnen bieden en op afroep te leveren.

U.02c Biltstraat 24, hoofdkantoor winkelexpansie, 1898-1907

Het kantoor ligt een paar treden hoger dan de winkel. Aldus kan Jacques vanachter een ruit de winkel overzien, zoals gebruikelijk in die tijd. De meubilering bestaat uit een schrijftafel met stoel, nog een tafel met stoelen en een kopieerpers. Met ruimte voor foto's van de nieuwe aanwinsten is rekening gehouden. Rekeningen, kwitanties en andere papieren worden bewaard, bijeengeregend met een veter. Hier zal Jacques de strategieën uitdenken om de Bossche producten landelijk aan de huisvrouw te brengen. Nieuwe filialen, zowel in Utrecht als later elders dienen verbouwd of zo nodig nieuwgebouwd in een opvallende bouwstijl en te lokaliseren in de vorm van een stralenkrans langs de toegangswegen naar het stadscentrum.

De resultaten in Utrecht zijn voldoende om verdere expansie in te zetten, niettegenstaande de afstand tot de productie in Den Bosch. Bij de tweedeling van het moederbedrijf in 1904 wordt Jacques algemeen directeur. Hij zal met zijn gezin halverwege 1907 van Utrecht naar Den Bosch verhuizen. Niet alleen omdat hij familiemens pur sang is, maar beslist ook uit praktische overwegingen. Ter voortzetting van de landelijke groei wordt in 1910 Nederland opgedeeld in regiocentra. Biltstraat 24 behoort vervolgens tot een van de regiokantoren. Aanvragen voor bouwvergunningen worden voortaan ondertekend met P. de Gruijter, met als domicilie een betreffend regiokantoor.

Bouwstijl Jugendstil met elementen uit de nieuwe zakelijkheid, tussen 1900 en 1914

1900-DA

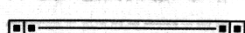
De Gruyter's 1900-DA
beroemde Zaaiahaver.

Vanaf heden in ons magazijn verkrijgbaar:

de Gruyter's prima
kiemkrachtige zaaiahaver,
die groote opbrengst haver en veel stroo geeft.

Prijs f 4.75 per 100 pond
f 2.375 „ 50 „

P. DE GRUYTER & Zn.

1900-HKTH

U.03 Twijnstraat 69

16 nov. 1900 - 1 juni 1928

In de Twijnstraat zijn al vanaf de dertiende eeuw neringdoenden actief. Sinds heugelijke tijden passeren burgers en boeren uit omliggende dorpen de zuidelijke toegangspoort om hier hun inkopen te doen. Ze treffen hier al de benodigde grutters- en koloniale waren aan waarvoor ze niet verder de stad in hoeven te trekken. Bouwkundig tekenaar A. Diks Rzn (woonachtig aan de Oudegracht Weerdszijde 159) ontwerpt een voorgevel met een asymmetrische indeling van etalage en voordeur in glas met mahoniehouten sponningen in typerend zweeps slagmotief. De gevelblokken op de begane grond zijn beschilderd in florale stijl in overeenstemming met de eerste verdieping tot aan de nok. Het geheel biedt een buitengewoon opvallende, frivole en kleurrijke verschijning tussen de doorsnee sobere uitvoering van de overige gevels in deze winkelstraat. Het winkeloppervlak van het 17^e-eeuwse pand is bij de verbouw verdubbeld en samen met het achterliggend streekmagazijn zal het tot juni 1928 op dit adres gevestigd blijven. Of via het water of via de straat: je kan De Gruyter niet ontlopen.

Jacques kijkt echter nog even de kat uit de boom. Het pand wordt geen eigendom, maar wel van een inrichting voorzien van ruim f 3.500,- Het valt op dat veel spiegelwerk is toegepast om het winkeltje intern veel groter te doen lijken. De verdiensten blijken dusdanig dat in 1928 een nieuw pand zal verrijzen op nr. 63 ter vervanging.

Gemeentemonument.

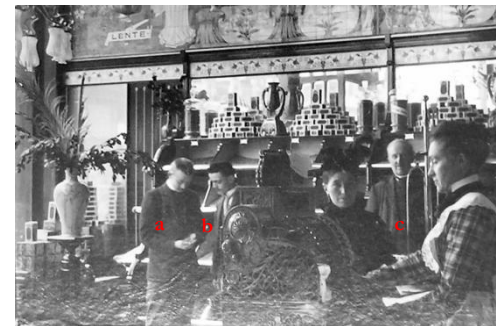
Het pakhuis aan de werf is voorzien van reclameborden om ook voorbijvarende potentiële klanten te wijzen op de aanwezigheid van de grootgrutter die mogelijk ook vanuit hier via het water aan de regio leverde, zoals de beroemde zaaiahaver.

DB.01 Hooge Steenweg 8 Den Bosch

Jacques neemt zijn geboortehuis aan de Hooge Steenweg in 1902 stevig onder handen. Over de gehele breedte wordt een nieuwe winkelpui geplaatst. De zo groot mogelijke glaspartij in de gevel biedt een totaalzicht op het extravagante interieur. Alles schittert de klant tegemoet vanwege het overdadig gebruik van spiegels en blinkende keramische aankleding. Oorspronkelijk waren het twee afzonderlijke panden. Een nieuw ingerichte directiekamer komt achter de winkelruimte te liggen, met een bewuste keuze voor grote raampartijen met panoramazicht op het winkelinterieur. De bovenverdiepingen worden samengetrokken tot één

woning voor Jacques' broer Lambert met zijn gezin. Aan de muur van de directiekamer komen foto's te hangen van een aantal nieuwe filialen. Te onderscheiden zijn Biltstraat 24 te Utrecht, Molenstraat 108 te Nijmegen en Roggestraat 43 te Arnhem (allen inmiddels gemeentemonument). Van Amsterdam worden de aanwinsten op een plattegrond genoteerd om het geheel overzichtelijk te houden. Ter hoogte van de latei op het twee tegels brede tableau komt ook de naam van de nieuwe vestigingsplaats Amsterdam te staan. De kolommen ter weerszijden zijn voorzien van fleurige nymfen op tegel. (In juli 1923 wordt de gevel voorzien van blauw bouwkeramiek van de Porcelayne Fles en het interieur gemoderniseerd met tegeltableaus van de plateelbakkerij Zuid-Holland).

a Jacques, **b** Lambert en **c** vader Louis de Gruyter op de openingsdag van winkel aan de Hooge Steenweg tijdens een proefaankoop van Louis echtgenote.

U.04 Lange Viestraat 4 26 jan. 1907 - 17 juni 1937

Utrecht is toe aan een winkel met een flinke oppervlakte, aan een doorgaande route. Daarvoor wordt een pand aan Lange Viestraat 4 verbouwd door de Utrechtse aannemer Richard Bredero. De locatie bevindt zich op twee deuren afstand van de illustere Grand Bazar Français. Het is de volgende loot aan de stam van een imposant oeuvre op naam van architect W.G. Welsing. Opdrachtgever Jacques blijkt in zijn branche ongeëvenaard: zijn huisarchitect weet uitstekend 'de boodschap te verpakken'. De herkenbare De Gruyter-stijl, zal mede garant staan voor een uitzonderlijke groei. Een of twee etages boven de winkel zullen in de regel fungeren als magazijn en niet (meer) als woning. Voordeel is een grotere bedrijfsruimte en de architect kan een uniek gevelfront creëren, met slechts één voordeur. De verdiepingsgevel bestaat uit baksteen met daarin horizontale elementen uit zandsteen. De typerende deels golvende roedeverdeling van de etalage refereert aan de Jugendstil. In Nederland is kösseine-graniet met de karakteristieke grijsblauwe kleur typisch voor de Jongere Bouwkunst. Het gebruik is door architect Welsing geïntroduceerd in 1906 bij de bouw van het pand Roggestraat 43 te Arnhem en wordt vervolgens tot ca. 1918 toegepast in de gevel. De uitvoering is zo geslaagd dat de architect zijn naam in de rechterkolom laat graveren (evenals ondermeer bij het filiaal Bemuurde Weerd OZ 3 in 1911).

Het pand Lange Viestraat 4 zal worden verkocht vanwege de uitbreiding van de Grand Bazar Français, (vanaf 1925 de Galeries Modernes genoemd). De Gruyter behoudt het huisnummer, maar verhuist in 1937 zo'n veertig meter westelijker, richting Vreeburg.

1935-DA

Bouwstijl neorenaissance

U.05 Bemuurde Weerd OZ. 3
21 dec. 1911 - 27 juli 1968 *1957?

Bij dit filiaal lijkt minder voldaan aan de voorwaarden om een pand te situeren aan een drukke invalsweg naar het centrum zoals gebruikelijk. Er rijdt weliswaar een trammetje en de schippers die de rivier de Vecht op willen, moeten hier schutten voor de sluizen. Het lijkt er meer op dat Jacques op deze plek goedkoper dan hij gemiddeld kwijt was een positie kan creëren. De eerste verbouwaanvraag betreft alleen een gewijzigde onderpui. Begin september 1911 wordt de, tot op heden bestaande, gevel op papier gezet waarbij de gehele bovenverdieping wordt bestempeld als bergplaats voor licht materiaal. Een tweede pakhuis ligt achter de winkel. Des te meer bergruimte, des te minder vaak hoeft er beleverd te worden. De winkelloppervlakte bedraagt 24 m².

W.G. Welsing geeft de voorkeur aan een gestileerde uitvoering in neorenaissancestijl. Oorzaak kan zijn dat de gemeente Utrecht niet akkoord is met een gebouw, dat teveel afwijkt van de andere gevels aan deze kade. Welsing noemt het een verbouwing maar net als eerder bij het filiaal aan de Lange Viestraat komt het eerder neer op grootschalige nieuwbouw. Een slimme zet om goedkoper uit te zijn en sneller de procedures te doorlopen.

Bij de pui is hardhout en kösseinegraniet toegepast. Op de rechterpilaster is de naam van de architect gegraveerd. De verdiepingsgevel kent witte strengperssteen met zandsteen hoekpilasters en vensteromlijstingen. De geveltop is in hout afgetimmerd. Richard Bredero is de aannemer.

Gemeentemonument.

#1915-HKTH

U.06 Amsterdamsestraatweg 174
16 dec. 1914 - 15 juni 1968 *1957?

Dit pand komt tot stand in typische Welsingvormgeving. De bouwtekening is al gereed op 1 maart 1914. De winkelloppervlakte is 32 m². Het magazijn is gepland op de eerste en tweede verdieping. Het blijft een eenvoudige grutterswinkel met niettemin ruimte voor het complete assortiment. Van enig aanbod van verse waar (groente/fruit/zuivel) zal pas sprake zijn ver na de tweede wereldoorlog. Het vasthouden aan slechts eigen verwerkt fabricaat, vanaf de plantage of akker tot in het schap, is niettemin al lang achterhaald bij de concurrentie.

U.07 J.P. Coenstraat 69 (43^e filiaal)
8 jan. 1915 - 16 mrt. 1974 *1957? **1963?

Het nieuwe filiaal komt zoals vaker op een gunstige, reeds bebouwde plek. De verwerking van natuursteen naar ontwerp van Welsing is overeenkomstig de uitvoering van de winkel aan Amsterdamsestraatweg 174. Het Utrechtse aannemersbedrijf Bredero, dat eind 1914 ook het regiopakhuys aan Biltstraat 24 had verbouwd, krijgt de opdracht. Het openbaar urinoir pal naast de winkel-deur is een storende factor. In de maanden voorafgaand aan de opening op 8 januari 1915 zijn de protesten van De Gruyter niet 'van de lucht'. Op het laatste moment wordt het object inderdaad verwijderd. Het pakhuis van ongeveer 32m² bevindt zich hier op de begane grond en is bijna net zo groot als de winkel. Hierdoor kan het bovenliggend woonhuis behouden blijven en afzonderlijk inkomsten opleveren.

1935-DA

U.08 Burgemeester Reigerstraat 44
3 sept. 1915 - 3 aug. 1968 *1957? **1962?

Dit pand waar alle benodigdheden voor water, waterleiding- en verwarming werden aangeboden wordt in 1915 aangekocht. Het is een van de filialen met toekomst en voldoet 100% aan de voorwaarden wat betreft aantrekkelijke, strategische locatie. Deze straat is dé verbinding tussen de welvarendste wijk van Utrecht en het centrum. Het pakhuis wordt op de begane grond gesitueerd en de woning boven blijft behouden. Welsing laat het overeenkomstig de winkel aan de J.P. Coenstraat verbouwen. In 1930 zal de gevel voorzien worden van typerend blauw bouwkeramiek van de Porceleyne Fles, mogelijk vanwege de mooie verkoopresultaten. (Bekende voetballer Willem van Hanegem wordt er aangenomen als knechtje).

1935-DA

Art Deco, een populaire stijlbevinging ca. 1920-1939

Kenmerkend is de toepassing van strakke geometrische vormen en een voorliefde voor glimmende metalen, email, kleurig geglaazuurde bakstenen, tegels, spiegels en elektrisch licht.

U.09 Oudegracht 201 25 mei 1920 - 27 nov. 1957

Het hoekpand wordt nieuw opgetrokken, maar als verbouwing bestempeld met de functies: winkelhuis met berging en zes kantoorlokalen op de verdiepingen ter verhuur. Architect is opnieuw W.G. Welsing en aannemer is R.H. Bredero, Weerdsingel 33 te Utrecht. De winkelpui krijgt grote, ongedeelde ruiten met geslepen spiegelglas gevat in slanke stijlen en regels van teakhout. De dubbele, eveneens teakhouten deur is voorzien van een bovenlicht met het huisnummer centraal aangebracht, een bronzen dorpel en middenstijl. Op de begane grond is blauwachtig gevamd Porceleyne Fles tegelwerk toegepast met speciaal gevormde hoek- en lekdorpeltegels gecombineerd met reliëftegels met vergulde accenten wat prachtig contrasteert. In gouden kapitalen is de naam: 'P. de Gruyter & Zn.' weergegeven op blauw keramisch slangenmotief. Het opgaande werk bestaat uit genuanceerde baksteen gemetseld in divers verband en op de tweede en derde bouwlaag voorzien van reliëftegels tussen de vensteropeningen repeterend in twee uitvoeringen. Gekleurd glas-in-lood is niet toegepast op de verdiepingen, als bij andere filialen in deze periode, omdat deze zijn ingepand als kantoorruimte. Samen met andere robuuste materialen aan de gevel wordt de representativiteit, degelijkheid en betrouwbaarheid nadrukkelijk bevestigd. In de vroege ochtend met opkomend zonlicht flonkert de smaragdgetinte betegeling de klant tegemoet. (Deze toepassing zien we voor het eerst in het filiaal Beeklaan 303 te Den Haag, geopend in 1918).

Gemeentemonument →

1917: 'Onze zaken ondervonden het afgelopen boekjaar wegens den heerschenden politieken toestand voortdurend vele en grote moeilijkheden. Het winkelbedrijf is geheel afhankelijk geworden van de wettelijke voorschriften en bepalingen, wat betekent dat verschillende artikelen niet voorradig zijn en van de voorradige artikelen slechts een bepaalde hoeveelheid verkocht mag worden. Niettegenstaande zijn de resultaten zeer bevredigend. Zestien nieuwe winkels werden geopend en acht panden aangekocht.'

1935-DA

1955-DA

U.10 Bilderdijkstraat 5
29 jan. 1921 - 3 dec. 1967 *1957?

Aan de Utrechtse Bilderdijkstraat, parallel aan de drukke Vleutenseweg, ziet Jacques kans voor de vestiging van nog een filiaal. Het ligt exact tussen de filialen Amsterdamsestraatweg en de J.P. Coenstraat in. Het pand wordt verbouwd, met een pakhuis achter en een magazijn boven. Het aan een pand onttrekken van bewoning is in strijd met de woningwet van 1921 maar deze regel is afkoopbaar door een compensatiebedrag te storten in de gemeentekas. Jacques laat in 1922 aan de buitengevel keramiek van de Porceleyne Fles uit Delft aanbrengen.

Tussen 1925 en 1960 zal Dr. Gerardus J.M. de Gruijter verantwoordelijk zijn voor de bouw van zo'n vierhonderd winkels als directeur van P. de Gruyter NV.

U.11 Amsterdamsestraatweg 291
18 juli 1925 - 29 mei 1971 *1960? *1957? **1963?

De Amsterdamsestraatweg, verbindingsweg tussen Amsterdam en Utrecht met ter weerszijden nieuwbouwwijken, kan zeker extra winkels gebruiken. Aannemer Bredero bouwt een hoekpand, met pakhuizen op de bovenverdiepingen. In de stad Utrecht zullen er in 1927 circa vierhonderd kruidenierswinkels geweest kunnen zijn waarvan circa vijfendertig behorend bij een winkelketen. Het merendeel van de winkels was zo klein dat ze niet eens ingeschreven stonden bij het handelsregister. Dat hoefde niet indien men minder dan 2000 gulden winst per jaar behaalde.

1935-DA

1935-DA

U.12 Twijnstraat 63
1 juni 1928 - 19 juni 1971 *1957? **1963?

Een strakgelijnd pand in art deco-stijl waarbij smaragdblauw bouwkeramiek van de Porceleynse Fles is toegepast. Onder verantwoording van de nieuwe huisarchitect T. Wilschut, de opvolger van W.G. Welsing is hier vervolgens eind 1935 een moderne gladde, granieten buitengevel gerealiseerd.

U.13 Amsterdamsestraatweg 541
19 juni 1931 - 15 juni 1975 *1957? **1970

Een door Welsing ontworpen complex van winkelwoonhuis, magazijn en woningen. De winkelpui bevat aan twee zijden een metalen etalageframe voorzien van grote ramen met een smalle strook van vier bovenlichten. Op de inspringende hoek bevinden zich dubbele teakhouten glasdeuren en boven een betegelde betonnen latei twee bovenlichten. De gehele pui is gevat in blauwachtig gevamd tegelwerk afkomstig van de Porceleijne Fles. In het midden van de puibalken is de naam van de firma: 'P. de Gruyter en Zn.' in kapitalen weergegeven. De tweede en derde bouwlaag kennen grote stalen vensters met tussenstijlen, deels voorzien van gehamerd glas-in-lood, uitgevoerd in transparant glas, dat afgewisseld wordt door varianten op geome-

1935-DA

trische wijze, in de kleuren blauw, geel en paars. De muurdam, ter linkerzijde, doorbreekt door middel van een vierkantige opbouw en gedekt door een plat dak de dakrand van de gevel. In het laagste deel bevindt zich onder een betonlatei een houten zijdeur met bovenlichten met ernaast een langwerpige venster. Het opgaande werk bestaat uit geel genuanceerde baksteen gemetseld in kettingverband en voorzien van terugliggend voegwerk. Een extra accent geven de enigszins verdiepte muurvlakken, met de bekroning van een doorlopende rollaag. Aan de bovenkant worden de gevels afgesloten door een geglazuurde haakse zwarte afdekpan. De winkelruimte is voorzien van een kleine kelder en een koelruimte op de begane grond. Het interieur van de winkel heeft stucwerk met geprofileerde randen in wand en plafond. Op de tweede bouwlaag bevinden zich het magazijn en het kantoor van de filiaalchef.

Dit type winkel-warenhuis is van algemeen cultuurhistorisch belang als voorbeeld van de sociaal-economische ontwikkeling, in het bijzonder de uitgroei van de grootschalige detailhandel met vele plaatselijke vestigingen en een eigen huisstijl, het is van belang als voorbeeld van de typologische ontwikkeling van de winkel. Het heeft architectuurhistorisch belang vanwege de plaats in de geschiedenis van de expressionistische bouwkunst en in het oeuvre van de architect en vanwege het bijzondere materiaalgebruik. (*zie omschrijving gemeentemonument Gruyterfiliaal Gasthuisring 5, Tilburg*).

U.14 Rijnlaan 32
8 mrt. 1934 - 19 april 1975 *1957? **1963?

Het filiaal aan de Rijnlaan 32 wordt sinds 8 maart 1934 meegeteld in het geheel. Officieel is het pas eigendom in 1941.

1939-DA

U.15 Lange Viestraat 4 (na de verbreding) →
17 juni 1937 - 12 juni 1971 *1954 **1962

Het is het eerste Utrechtse winkelpand van de nieuwe huisarchitect T. Wilschut met het magazijn gesitueerd op de bovenverdiepingen. Dit pand krijgt een rechthoekige plattegrond met drie bouwlagen gedekt door een plat dak. De voorgevel bevat een metalen symmetrische etalagepui met een portiek met dubbele glasdeuren en bovenlicht en grote flankerende etalageramen met bovenlichten over de breedte waarvoor de 's avonds oplichtende naam van de firma: 'DE GRUYTER' in kapitalen is weergegeven.

De tweede en derde bouwlaag kennen grote stalen vensters gescheiden door bakstenen stijlen. Er lijkt gewoon vensterglas toegepast. Het opgaande werk bestaat uit geel genuanceerde baksteen gemetseld in kettingverband en voorzien van terugliggend voegwerk. Aan de bovenkant wordt de gevel afgesloten door een geglazuurde haakse zwarte afdekpan.

1937-DA

U.16 Willem van Noortplein 3a
4 nov. 1937 - 5 juni 1971 *1957? **1962?

Architect Wilschut behoort tot de stroming van De Nieuwe Zakelijkheid en wordt verantwoordelijk voor de bouw en verbouw van zo'n driehonderd winkelpanden. Het filiaal aan het Van Noortplein 3a toont aan dat zijn stijl staat voor soberheid en eenvoud. Romantische kenmerken zijn niet meer te ontdekken bij dit ontwerp, bestaand uit twee winkels met bovenwoning. De investeringen in nieuwe filialen worden doorgaans al na één jaar terugverdiend.

1939-DA

7 mei 1945-UA 97651

Bij het filiaal Burg. Reigerstraat 44 worden collaborateurs opgebracht. In de Tweede Wereldoorlog zijn in Utrecht geen filialen door oorlogshandelingen vernield als bijvoorbeeld een groot aantal in het oude centrum van Rotterdam

1954-DA

In 1954 zal het filiaal Viestraat conform de landelijke campagne als een van de eersten omgebouwd worden van bediening naar zelfbediening. Bij elk plan tot ver- of nieuwbouw krijgt de gevel een uniek aanzicht, maar blijft uitdrukkelijk herkenbaar binnen het concept.

* start of ombouw naar zelfbediening tussen 1954 en 1961 met een begin van dagvers artikelen als kaas en vleeswaren in een vitrine en voor de koffiesilo's een apart hoekje met eigen toonbank.
** start of ombouw naar supermarkt tussen 1962 en 1972 (indien bekend).

Utrechtse filialen na de 2^e Wereldoorlog

U.17 A. van Ostadelaan 53
1949 - 1970
*1957? **1963?

U.18 H. de Keyserstraat 29
1949 - 1968
*1957? **1963?

U.20 Burg. Smitsstraat 14 1958 -1968
*1958 **1963?

U.19 Händelstraat 71 1957 - 1968 *1957 **1963?

U.21 Smaragdplein 222 (1958: Groenewoudt-Kijkgrijp) 1959 - 1967
*1959 **1962? 1968-Metroformule,
1977 Diskyformule (VDB/Spar)

Op 12 december 1967 wordt de Metromarkt geïntroduceerd, modern, flexibel, strak en kleurloos met artikelen van ook andere producenten, dagvers en non-food. Het aloude kortingssysteem wordt vervangen door een zegelspaarsysteem. (De Gruyter staat nog op de gevel).

U.22 Admiraal Helfrichlaan 70 1962 - 1966
**1962 1968 Metroformule,
1977 Diskyformule (VDB/Spar)

U.23 Kanaalstraat 90 1966 - 1970
(vm. Zijlstrafilial) **1966

U.24 Biltstraat 54 1966 - 1975
(vm. Zijlstrafilial) **1966

DISKY T'VERT
VOOR EEN KLEINE
PRIJS GROOT MERK
KWALITEIT MET
HET HUISMERK VDB

U.29 Groeneweg 50 1974-1976
Diskyformule (discount)
(VDB/Spar) (daarna Nettorama?)

U.25 Troosterhof 8 1966 - 1971
**1966 1971 Metroformule

U.27 Roelantdreef 280 1969 - 1975
**1969 1971 Metro-formule, 1976 Kijkshopformule

U.28 Prins Bernhardlaan 132 1970 - 1975
**1970 1977-1991 Diskyformule (VDB/Spar)

A.01 Het eerste Amsterdamse filiaal
Korte Nieuwendijk 35, 01 03 1902

In 1902 koopt Jacques voor f 20.000,- een pand op de Korte Nieuwendijk 35, in die tijd de belangrijkste winkelstraat van de stad Amsterdam. Na een verbouwing wordt het pand een winkel-woonhuis en voor f 8.000 ingericht. Als eerste actie plaatst Jacques op de gevel verwijzingen naar de andere filialen. Dat maakt indruk. Een eerste fase van de strijd met de straathandel, concurrenten uit de nabije Zaanstreek en van de winkelketen in opkomst Van Amerongen om de gunst van de klant. De zaken gaan goed in Amsterdam. De ene na de andere winkel opent vaak direct met een behoorlijk rendement.

Rijksmonument

De grote investeringen in eigen productie en verwerking in Den Bosch maken uitbreiding van de filialen in het westen urgent.

F Nieuwendijk 35 1910-DA

A.32 ‘Flagstore’ aan de Leidsestraat 54 te Amsterdam, 07 11 27

In 1926 koopt Jacques in het hart van Amsterdam aan Leidsestraat 54 een oud pand en laat huisarchitect W.G. Welsing de vrije hand. Imitatiezuilen, reliëftableaus en liefst drie wachters van Theo van Delft zullen de naar de laatste mode opgetrokken buitengevel op gaan sieren. Het kapitale bezit komt voor f 170.000,- in de boeken. Deze bezoekersattractie bevestigt de reputatie van geslaagde Hollandse grootgrutter. Men kijkt zijn ogen uit bij de uiterst exclusieve en kostbare winkel-inrichting.

32 winkels in 1927
te Amsterdam

Leidsestraat 54
Utrechtschestraat
Weesperstraat 57.
Van Woustraat 88.
V. d. Helstplein 15.
Gerard Douplein 10.
Ferd. Bolstraat 102.
Van Baerlestraat 87
Amstelveenscheweg 222.
Postjesweg 1.
J. P. Heyestraat 138.
J. Evertsenstraat 87.
Adm. de Ruyterweg 73.
Kinkerstraat 186.
Kinkerstraat 72.
De Clercqstraat 38.
Prinsengracht 230.
Westerstraat 132.
Gr.v.Prinstererstraat 60.
Fann. Scholtenstraat 26.
Spaarndammerstraat 75.
Haarlemmerdijk 137.
Nieuwendijk 35.
Koningstraat 21.
Kattenburgerplein 8.
Czaar Peterstraat 3.
Dapperstraat 53.
Javastraat 80.
Molukkenstraat 80.
Pretoriusstraat 34.
Iepenplein 9.
Oosterparkstraat 3.

F Leidsestraat impressieprint W.G. Welsing 1927-DA

1907 Overname Bluijssen filialen

In 1828 richt Antoon Bluijssen, net als De Gruijter van Roomsche huize, in het Brabantse Asten een boterhandel op en brengt deze handel spoedig tot bloei. Ook de boterfabricage neemt hij ter hand. Tijdens de wereldtentoonstelling van 1867 in Parijs schrijft keizer Napoleon de derde een prijsvraag uit om een goedkope en beter houdbare botervervanger te ontwikkelen voor zijn leger. Bij veldtochten in de zomer wordt boter namelijk snel ranzig. De apotheker/chemiker Mège Mouriès wint de prijsvraag na twee jaar intensief onderzoek en zijn vondst wordt margarine genoemd.

Antoon Jurgens te Oss verwerft het patent spoedig gevolgd door stadsgenoot Sam van den Bergh. Jurgens is van katholieke Duitse origine en van den Bergh van joodse origine. De vader van Sam had een zaak in manufacturen- en kruidenierswaren. De boeren in de omgeving betaalden hun producten heel vaak in natura met boter, het begin van zijn boterhandel.

Willem Grasso, met een smederij en constructiebedrijf in Den Bosch krijgt de kans om machines voor deze sterk groeiende margarine-industrie te vervaardigen. Het verhaal gaat dat hij de eerste machines zelfs gratis levert. Binnen afzienbare tijd zullen deze wereldwijd geëxporteerd worden gevolgd door de noodzakelijke koelapparatuur.

Filiaal Bluyssen (evenals als De Gruyter met Y)
Oude Doelenstraat 13,
Amsterdam AA

Jan, zoon van Antoon Bluijssen, start omstreeks 1873 met de margarinefabricage en zet omstreeks 1890 een handel op met Engeland en Frankrijk via een keten van verkoophuizen. De margarine past uitstekend bij de uitgebreide boterhandel van Bluijssen. Margarine wordt gemaakt van ondermelk die onder toevoeging van goedkoop rundsvet, runderuiers, water en olie wordt gekarnd. Uit de melk, die de boeren in Asten en omliggende dorpen in kruiken per kar aanvoeren wordt roomboter bereid voor de al lang bestaande boterhandel en uit de ondermelk de margarine. Aanvullend vet en olie wordt in grote vaten in hoofdzaak door handelaren te Rotterdam en Antwerpen geleverd. De benodigde vaatverpakking van boter en margarine leidt tot de oprichting van meerdere kuiperijen in het dorp Asten.

1894/95-UN

Fabrieken van

NATUURBOTER

Deensche Mélange en Margarine

EN

Boter- Margarine

Verkoop tegen Fabrieksprijzen.

Eigen Verkoophuizen:

UTRECHT: Mariastraat 8. — Twijnstraat 20a. — Willemstraat 17.

AMSTERDAM . 20.	SCHIEDAM . . . 1.	OSTENDE . . . 1.
ROTTERDAM . 10.	DELFT . . . 1.	BRUGGE . . . 1.
DEN HAAG . . 3.	HAARLEM . . . 3.	BLANKENBERGHE 1.
SCHEVENINGEN 1.	ZAANDAM . . . 1.	LONDON . . . 2.
LEIDEN . . . 2.	HOORN . . . 1.	
DORDRECHT . 1.	BRUSSEL . . . 20.	

In 1895 beschikt Jan al over een winkelketen met vierennegentig filialen in gehuurde panden en verkoopt daar onder meer margarine in acht varianten. Op het hoogtepunt zal hij in Nederland honderd filialen tellen, in België dertig (voornamelijk Brussel). In Engeland (Londen) en Schotland (met name Glasgow) samen tien. De filialen Parniestreet 73, en Kingstreet 41 te Glasgow incl. kantoor met Jac van Bavel als manager zijn het verste van Asten verwijderd. Het lijkt logistiek onverantwoord om zo ver van huis vestigingen te openen en regelmatig te voorzien van eigen producten. De Londense filialen worden in 1905 van de hand gedaan.

Bluijssen's Boter en Margarine.

Fabrieken te Asten. 94 eigen Verkoophuizen.

 NAAR KEUZE!!!

Geturende de maand Juli geef ik alle Zaterdagen aan elk kooper van één pond of meer Margarine of Boter een tablet Chocolade of twee versche Deventer Eieren naar keuze cadeau.
Daarneboven geef ik op elk pond Margarine een half pond, op elk half pond een ons cadeau.

PRIJZEN à CONTANT:

	Per 1½ pond.		Per 1¼ pond.
Margarine zuiver en onvervalscht, merk L . . . f 0.30	Kroon.	Margarine zuiver en onvervalscht, merk Kroon.	f 0.48
" " " " " F . . . 0.36	G	" " " " " G	- 0.52
" " " " " H . . . 0.40	A	" " " " " A	- 0.60
" " " " " I . . . 0.44	AA	" " " " " AA	- 0.70

VERKOOPHUZEN te Utrecht:

Mariastraat No. 8, Twijnstraat No. 20, Willemstraat No. 17 en Biltstraat No. 10.
A. BLUIJSSEN ZONEN.

Bluijssen wordt veruit de grootste detailhandelsonderneming in Nederland met aanvankelijk alleen verkoop van zuivelproducten, waarbij kaas ook tot de hoofdproducten behoort. De omzet beloopt circa 4 miljoen gulden per jaar met tussen de drie- en vierhonderd werknemers. De omzet van koffie en thee geeft omstreeks de eeuwwisseling aanleiding voor de vestiging van een koffiebrandery en theepakkerij te Asten. De rentabiliteit van de winkels in België krijgt echter in 1897 een zware slag door de heffing van invoerrechten op boter en margarine. Per 1897 worden de zaken inclusief de productie voortgezet door Jan's drie zoons Willem, Johan en Antoon.

Willen voert het cadeaustelsel in, dat zo'n omvang krijgt dat de cadeaus op den duur meer waarde vertegenwoordigen dan de verkochte kruidenierswaren. De formule is uniek: Bij aankoop van grutters-, kruideniers- of koloniale waren worden metalen bonnen verstrekt waarop de klant korting kan krijgen of een cadeau. De catalogus met deze spaargeschenken beslaat op zeker moment maar liefst zeshonderd items waaronder veelal huishoudelijke artikelen, klokken en horloges. Een gedeelte hiervan is te zien in uitstalkasten in de winkels. Behalve door een groots opgezette reclame wordt de verkoop ook gestimuleerd door loterijen en geldprijzen tot maar liefst 1000 gulden.

De zaak lijkt weliswaar gezond, maar was 1904 al geen best jaar, in 1905 wordt een groot verlies geleden en ook 1906, waarvan de balans nooit voltooid is, is een slecht jaar. Hierbij komt nog, dat de banken in verband met de heersende geldcrisis de bestaande kredieten verlagen of niet meer vernieuwen. Het te groots opzetten van de zaken lijkt de genadeklap gegeven te hebben. De schuld bedraagt f 750.000,-. Op 4 juli 1907 volgt het faillissement en komt de onderneming in de verkoop. Alleen al in Amsterdam moeten circa veertig filiaaltjes hun deuren sluiten.

Negenentwintig winkels in Zuid-Holand onder de naam A. Bluijssen & Zonen 'Het Wapen van Asten' blijken door ene Machiel Gieseler geëxploiteerd en vallen buiten het faillissement. 'De filiaalhoudsters in Amsterdam, allen weduwen waarvan velen met een groot gezin zijn niet alleen hun borg kwijt maar tevens hun betrekking'.

In een paginagrote advertentie uit 1894 worden vier winkels opgesomd in **Utrecht**: Willemstraat 17, Twijnstraat 20^a en Mariastraat 8. Per 1895 volgt een filiaal aan de Biltstraat 10. Filiaal Willemstraat 17 sluit in 1905, en de overigen in juli 1907.

Firmant Jan Bluijssen, is een zwager van fabrikant Lambert de Gruijter. De margarine van Bluijssen was al opgenomen in het assortiment bij De Gruyter. Lambert's broer Jacques besluit zes Amsterdamse Bluijssen filialen te heropenen met eigen personeel. Het diskrediet is echter zo hoog opgelopen dat er drie alsnog worden gesloten. (In 1910, 1911 en 1914).

Biltstraat 10 **U** 1905-UA 53782

Twijnstraat 20 **U** ná 1925
Tot 1907 filiaal Bluijssen,
daarna filiaal Korenschoof

Bluijssen, filiaal Vijzelstraat 22 (vh.
nr. 36) Amsterdam , vervolgens **F**
De Gruyter.1910-1916. Gesloopt
wegens straatverbreding. 1910-DA

Mogelijk heeft Bluijssen ook de winkelluitbaters te veel en over te lange tijd krediet gegeven, evenals zij aan hun klanten. Wanneer je als kleine winkelier je klant als buurman hebt, is dit een normaal verschijnsel in crisistijd. Maar deze mentaliteit kan een grootgrutter in spe de kop kosten en dat zou Jacques nooit laten gebeuren. Hij heeft inmiddels voldoende ervaring opgedaan en goed begrepen: alles in eigen hand houden, óók de strijkstok. Liever direct 10% korting aan de klant verstrekken bij de nieuwe aankoop dan dat de winkelier zelf het krediet opvoest en zich daarnaast vergaloppeert aan niet eetbare artikelen

1909 Kapitaalinjectie Jurgens

In 1909 verleent de margarinefabrikant Antoon Jurgens (per 1930 Unilever) een hypotheek aan De Gruyter van 80.000 gulden dat niet veel later nog met 20.000 gulden wordt verhoogd. Het aantal filialen zal oplopen tot vier-enveertig in het boekjaar 1913. Antoon Jurgens neemt vervolgens in stilte een aandeel van bijna 50% ter waarde van ruim 6 miljoen gulden in de in 1917 opgerichte N.V. met de afspraak dat Jacques ook andere bedrijven gaat inlijven. Jurgens stelt als doel ‘den detailhandel in Holland totaal te beheerschen’. Ook familieleden van Jurgens nemen pakketten aandelen voor hun rekening. Hoewel het ‘bedrijfsgeheim’ dient om de andere klanten in de sector te behouden komt de geruchtenstroom toch op gang. Het eerste wapenfeit van Jacques met de ‘oorlogskas’ is een meerderheidsbelang in de winkelketen Zijlstra in 1918.

1893-GvN

Dankzij de kapitaalinjectie zal De Gruyter sterker groeien dan haar concurrenten. (Een gezamenlijke investering in een plantaardige oliefabriek in Argentinië per 1920 zal vanwege instortende grondstofprijzen een verlies opleveren van ruim een half miljoen gulden).

1912 Overnames in Duitsland

Bij het filiaal Biltstraat 24 vindt op de donkergelakte brede band mahonie boven de etalage een wijziging plaats in de opsomming van de belangrijkste vestigingsplaatsen. Düsseldorf en Rotterdam in plaats van ‘s Hertogenbosch en Utrecht. Jacques zoekt al vroeg expansie over de grenzen.

F Biltstraat 24 U
1915-DA

De afstand tussen de fabrieken in Den Bosch en Groningen of die van Den Bosch naar het Ruhrgebied of de provincie Luik ontlopen elkaar niet veel. In 1912 bezoekt Jacques een Ausstel-lung in Düsseldorf, waar hij goede zaken doet. En passant koopt hij daar in het centrum drie winkels: aan de Nordstraße 29, Am Wehrhahn 24 en aan de Flingerstraße 64 (deze laatste inclusief een koffiebranderij). De inflatie maakt het goedkoop om in Duitsland bedrijven over te nemen.

Stadtarchiv Düsseldorf,

Nordstraße 27-31, 26.03.1940

Flinger Straße 64-70, 25.05.1941

Huisarchitect Welsing verbouwt de drie panden grondig. Ze openen tegelijkertijd en zijn uitzonderlijke juweeltjes van in-richting, orde en netheid. De uitbreiding van de winkel Am Wehrhahn 24 in Düsseldorf wordt op het vrije gedeelte tussen de rooilijn van het historische pand en de straat gerealiseerd. Ook hier kan, net als eerder in Nederland, het volledige con-cept uitgewerkt worden, met de aquarel (zie bladz. 5) als leidraad of als verbeelding van het resultaat. De eerste chef wordt H. Hansen, een Duitser die aanvankelijk in interne opleiding was gegaan in Den Bosch. In 1912 werd hij chef te Haarlem aan de Barteljorisstraat 40 (foto) en vanaf 4 januari 1914 geschikt bevonden voor Düsseldorf. IJverig, correct en toegewijd doet hij tevens alle moeite om goed Nederlands te leren spreken. Op 25 oktober 1916 zal hij omkomen bij een oorlogstreffen.

Am Wehrhahn 24, Düsseldorf DA-1912

In ons vorig nummer hebben wij melding ervan gemaakt, dat een groote Nederlandsche firma in het levensmiddelenbedrijf verschillende levensmiddelenzaken in Berlijn had aangekocht. Nadat enkele andere namen waren genoemd, bleek de bedoelde firma te zijn de N.V. voorheen P. de Gruyter en Zoon, gevestigd te 's-Hertogenbosch, die in verschillende plaatsen van ons land tal van winkels in grutterswaren en dergelijke artikelen exploiteert.

Thans verneemt »De Telegraaf« dat de aankoop van verschillende, — naar haar gemeld werd niet minder dan 143 — winkels in Berlijn in verband staat met een algemeene groote uitbreiding van de onderneming, ook wat betreft hare zaken in ons land. Het ligt in de bedoeling om in de verschillende groote steden groote panden aan te koopen om daar te vestigen levensmiddelenwarenhuizen van veel grootter opzet en omvang dan de bekende de Gruyters-winkels tot nu toe hebben. Het bedrijf in deze warenhuizen zal niet beperkt worden tot de waren welke thans in de genoemde winkels verkocht worden, maar zal ook omvatten vleeschhallen, groentenhallen, enz. In verband met den grooteren omvang van het bedrijf zal de firma eigen vertegenwoordigers hebben in Indië, Amerika enz., ten einde den inkoop te verzorgen van oliën en vetten, granen, enz. Ook zal de firma nader betrokken zijn bij de productie van de te verkoopen waren door participatie in landbouwbedrijven.

Wat betreft de plannen in Duitschland, deze zijn niet geheel nieuw. Reeds voor den oorlog toch had de N.V. reeds winkels en een koffiebranderij te Düsseldorf, welke echter door den oorlog nog niet in exploitatie zijn genomen. Dit zal thans geschieden, en daarmee zal samengaan de vestiging van het bedrijf te Berlijn door exploitatie van de reeds genoemde 143 winkels en waarschijnlijk van een koffiebranderij.

18 07 1919 De Middenstandsbond

In 1920 wijzigt de naam De Gruijter in Reichelt mede vanwege de overname van de winkelketen van Otto Reichelt GMBH te Berlijn. Deze groep was eerder gevormd uit Butter Reichelt, Butter Lorely, Butter Assmann en Butter Union. Gezamenlijk dé grote concurrent van Edeka met tachtig veelal kleine fillialen. Ook hier gaat architect Welsing aan de slag. De administratie van de keten wordt tot 1926 in Den Bosch gevoerd. In 1935 wordt de keten Nordstern met honderddrieëntwintig filialen door Reichelt Berlijn overgenomen en even later de keten Thürmann te Keulen. Het verste filiaal ligt in Danzig. In de crisisjaren, in aanloop naar de tweede wereldoorlog is de teloorgang onvermijdelijk. Regelmatig worden joodse werknemers opgepakt. Net als in Nederland zijn de productprijzen extreem laag.

Na 1945 volgt een doorstart, een groeispurt en omzetting naar zelfbediening die omstreeks 1958 wordt voltooid. De Duitsers waren lang trouw gebleven aan 'tante Emma'. Omstreeks 1950 zijn er slechts negenendertig zelfbedieningswinkels in de Bondsrepubliek. In de zeventiger jaren zal nog sprake zijn van zo'n twintig Reicheltfilialen, deels supermarkt.

Per 01 07 1911 wordt een Albert Heyn winkel geopend op de Lange Viestraat nr. 13 tegenover het filiaal van De Gruyter ca. 1913-site AH
Op het etalageraam: 40 eigen winkels in Nederland en in tegenstelling tot De Gruyter is Albert Heyn dan al meer kruidenier dan grutter want biedt ook vleeswaren, boter en kaas.

1918 Albert Heyn in handen van de Gruyter?

Het Gruyter concern heeft de periode 1914-1918, waarin schaarste en vele vluchtelingen, goed doorstaan mede door de aanwijzing in 1917 van de fabrieksopslag als depothouder van de rijksgraaninzameling. In 1918 heeft Gerrit Heijn, de oudste zoon van oprichter Albert Heijn, moeite om een opvolger te vinden. De onderhandelingen tussen zijn bedrijf en De Gruyter leidt tot een bod van 4 miljoen gulden, een astronomisch bedrag.

De omzet van Heyn bedraagt dan 7,5 miljoen gulden met een bestand van een 70-tal winkels en vierhonderd personeelsleden. Maar nee, een nieuwe generatie familieleden van Gerrit blijkt alsnog bereid hem op te volgen. (op 29 april 1920 zal Jurgens een belang nemen van 50 % in Albert Heyn, deels preferente aandelen waardoor de uiteindelijke zeggenschap bij Heijn blijft). In 1927 wordt de familie Heijn weer volledig eigenaar.

Joseph Winandy, 1872-1937

1924 Deelname in winkelketen Winandy, België

In het laatste kwart van de 19e eeuw creëert de katholieke Madame Winandy de eerste winkel van La Vierge noir (de zwarte Maagd) in Herstal. (La Vierge noir des Récollets is de naam die werd gegeven aan een beeld ter ere van een buitengewone gebeurtenis tijdens de aardbeving die de regio in 1692 verwoestte.) In Wallonië zullen in totaal vijfendertig winkels de deuren openen waaronder die van Luik en Verviers. Het winkelassortiment bestaat uit kruideniersvlees- en koloniale waren, textiel en patisserie. Het eerste contact was al gelegd in 1912 met de bouw van een kerk te Luik waar Mgr. Louis de Gruyter bouwpastoor was en Jos Winandy kerkmeester. In 1924 participeert De Gruyter in Etablissements Winandy S.A. met haar hoofdkantoor te Luik. Het vervoer van lang houdbare producten van Den Bosch naar Luik is goed mogelijk per schip via de Zuid-Willemsvaart of per spoor. In 1955 zal De Gruyter haar belang van de hand doen. In 1953 probeert De Gruyter voet aan de grond te krijgen onder eigen logo in de Nationalestraat, Abdijstraat, Driekoningenstraat Turnhoutsebaan en Berghemseweg te Antwerpen. Leidinggevend van Winandy assistenten. De concurrentie laat, om de eigen prijs hoog te kunnen houden én uit chauvinistische overweging een sandwichman paraderen voor die filialen met een tekst in grote letters: 'Koop vooral niet bij de Hollanders'. De winkels blijven verliesgevend en worden per 1975 verkocht.

1916 Distributiewet en nieuwe winkels

Tijdens de 1e Wereldoorlog wordt per 1 augustus 1916 de distributiewet van kracht. De overheid regelt de volledige levensmiddelenvoorziening, inclusief de (hoge) prijzen waardoor de omzet per winkel aanmerkelijk stijgt.

1915: Aankoop winkel huishoudelijke artikelen met reclameplaat:’Aanleg gas- en waterleiding’ Burg. Reigerstraat 44 U mei 1912-UA 602266

Kennisgeving.

De Burgemeester van Utrecht maakt bekend, dat bij onderstaande handelaren in kruidenierswaren REGEERINGS BRUINE BOONEN of REGEERINGS GROENE ERWTEN 03 01 1916-UN verkrijgbaar zijn: Alle Gruyter filialen +

Abel Tasmanstraat	43	D. Das
Abel Tasmanstraat	44	L. Oskam
Adelaarstraat	43	D. van Amerongen
Amsterd. Straatweg	4	H.W. Th. Van Rooijen
Amsterd. Straatweg	117	W. v.d. Waa
Amsterd. Straatweg	207	C. van de Brink
Amsterd. Straatweg	198	J. Das Dzn
Bemuurde Weerd	11	H.M. van Haaren

Bemuurde Weerd OZ	18	Weduwe D. Das
Bilstraat	66	J.A. Mulder
Burg. Reigerstraat(Baanstr)	(57)	J. Das Dzn
Croeselaan	41	J. Schipper
1 ^e Daalschedijk	51	A. van de Willik
2 ^e Daalschedijk	26	H. Treels
Daendelstraat	73	W. Vonnekool
Heiligeweg	64	Simon de Wit
Kl. Singel	39	A.J. Schoonhoven
Lange Elisabethstraat	36	F. Koster
Lange Nieuwstraat	27	H. Wisman
Lange Nieuwstraat	107	W.H. van Rooijen
Geertestraat	26	J. Hendriks
Gildstraat	64	J.A. Weijburg
Gildstraat	90	D. Das
Gildstraat	103	H. Goyert
Havikstraat	63	J. van Amstel
Heerenweg	61	A. Pos
Hendrik de Keijzerstraat	29	A. Gerritsen
Jacobibrug	131	A.B. van Andel
Jagerskade	5	G. van de Brink
Jan Pieterszoon Coenstr.	84	G. Sonneveld
Koningsweg	28	H.J. van Soest
Kruisweg	24	G.C. Koorn
Lange Jansstraat	17	T.H. de Kruijff
Lange Viestraat	13	Albert Heijn
Lange Viestraat	26	C.J. de Koning
Laurens Reaalstraat	13	J.J. Dirkzwager
Lijsterstraat	25	L. van Wijk
Kanaalstraat	48	D. Das
Kapelstraat	71	G.W. Vreedendaal
Klaverstraat	21	T. Peursum
Kwartelstraat	1	J. Pleijlaar
Koekoeksplein	8	Boode-Jacot
Koekoekstraat	2	B.G. Elfrink
Kromme Nieuwegracht	94	A.J. Beck
Kroonstraat	39	G. Rietveld

Leidscheweg	46	J. Rijksen
Loeff Berchmakerstraat	38	W.H. Kraan
Minrebroederstraat	8?	J. de Raad
Nachtegaalstraat	22	H. van Voorthuijsen
Nachtegaalstraat	59	H.M. van Haaren
Neude	18	P.A. Dumont
Oudedwarsstraat	69	Fa. Ilsink
Oudegracht Tolsteegzijde	9	J.J. Reuijll
Oudegracht	36	B.J. van Heusden
Oudegracht Tolsteegzijde	172	J. de Visser
Oudkerkhof	5	O.J. Verkerk
Poortstraat	46	Wed. Klein Obbink
Riouwstraat	13	L. Spiekman
Springweg	129	J. Das Dzn
Springweg	67	F.P. van Rooijen
Springweg	86	J.H. van de Berg
Steenweg	59	H.M. van Haaren
Tromstraat	41	F.J. Voest
Tulpstraat	40	G. de Vink
Twijnstraat	1	W. Klein Obbink
Twijnstraat	23	Albert Heijn
Twijnstraat	43	C. de Haan
Twijnstraat	50	Alph. De Leeuw
Twijnstraat	58	Jac. Kock Co.
Twijnstraat	60	J. Das Dzn
Valkstraat	44	L. Landsman
Van Lennepstraat	93	L. Witting
Varkensmarkt	18	C. van Ling
Voorstraat	3	G.A. Overbeek
Voorstraat	12	H. Vlaanderen
Voorstraat	66	A. van Andel
Vreeburg	43	Wed. J.C. Verthooren
Waterstraat	26	W.A. Viergever
Waterstraat	34	D. Das
Willemstraat	40	D. van de Vondel
Witte Vrouwenstraat	26	Fa. Nijman
Zonstraat	6	H.C.W. Klomp

Om een indicatie te krijgen van de concurrentie van de zeven De Gruyter filialen in Utrecht begin 1916 biedt nevenstaande distributielijst enig houvast

Er klinkt gemor bij de middenstanders omdat omstreeks de jaarwisseling van 1918-1919 rijst voor de zieken en zwakken van regeringswege alleen via de Gruyter-filialen gedistribueerd wordt. Dat men slechts één firma uitkiest vanwege de vele filialen verspreid over een bepaalde stad is zeer efficiënt omdat de quota niet al te veel voorstel-

25 01 1918 De Middenstandsbond

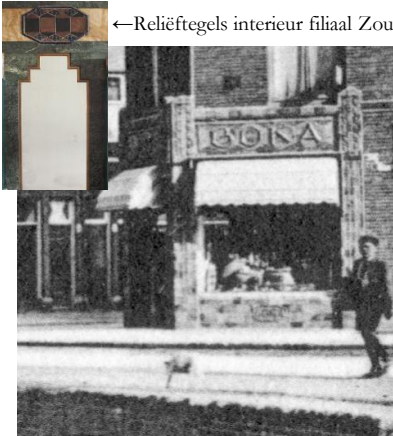
De fabrieken verrichten werkzaamheden voor de rege-ring; ze verwerken ingevorderde granen, zaden en peul-vruchten. Tevens koopt De Gruyter acht nieuwe pan-den aan om te verbouwen en in te richten. Wel blijven enkele zaken gesloten vanwege de schaarste in het aan-bod. Vervangende artikelen moeten het assortiment op-vullen Op 1 juli 1918 is sprake van negentien nieuwe winkels die bijna klaar zijn terwijl an-dere winkelketens zoals Albert Heyn de kat uit de boom kijken. Tussen 1 juli 1918 en 1 juli 1919 koopt De Gruyter nog eens eenentwin-tig nieuwe panden aan. De firma beschikt over voldoende kapitaal en de omstandigheden zijn aantrekkelijk: er is volop aanbod in onroerend goed in de stedencentra. Er zijn ook be-perkingen, want bouwvoorschriften vanwege de wo-ningnood maken dat verbouw of nieuwbouw niet altijd direct mogelijk is. Na 1920 gooien economische malaise in het bouwbedrijf en huurcommissies enige jaren roet in het eten.

Twijnstraat 23 AH-erfgoedsite (52 eigen winkels)

1918 Nieuwe winkelketen NV BOKA, Den Haag

In 1918 richt De Gruyter een aparte winkelketen op in Den Haag, NV BOKA met als trekker het zuivelassortiment met vooral kaas, boter en eieren waarnaast koffie, thee en andere kruidenierswaren (met 10% korting). Van de totaal vijfentwintig winkels in 1924 zijn er een tiental voorzien van een pui met groen bouwkeramiek uitgevoerd door de Porceleyne Fles en ondermeer reliëftegels in het interieur. Omstreeks 1925 is de keten failliet. Slechts een enkele winkel wordt vervolgens toegevoegd aan de achttien De Gruyter filialen in Den Haag. De rest komt in een onroerend goed portefeuille.

Den Haag ca.1920-HGA 0.30081

Hoefkade 233 D.H. ca.1920-HGA 5.14391

Theresiastraat	84
le v. d. Boschstr.	12
Schenkweg	158
Dunne Bierkade	35
Hoofdkade	9
Koningstraat	161
Hoefkade	91
Hoefkade	233
Hoefkade	345
Vaillantlaan	384
Vaillantlaan	138
Vaillantplein	1
Hobbemaplein	26
Kempstraat	34
Paul Krugerlaan	225
Beeklaan	127
Weimarstraat	172
Witte de Withstr.	108
Piet Heinstraat	40a
Zoutmanstraat	14a
Pr. Hendrikstr.	105
Badhuisstraat	170b
Renbaanstraat	50
Stevinstraat	25
Valeriusstraat	41

SCHIEVENINGEN.

1918 Deelname en overname Zijlstra filialen (met name actief in Gelderland, Overijssel en Friesland)

De firma Jacob Zijlstra Hzn. is van protestante origine en opgericht in 1883 te Zwolle. De firma wordt in 1897 omgezet in een NV. In 1918 verwerft NV De Gruyter de meerderheid van de aandelen dankzij de kapitaalinjectie van Jurgens. Het bedrijf heeft in 1923 reeds drie- en zeventig winkels boven de rivieren. Veelal buiten de grote steden in oostelijke provincies waar De Gruyter minder sterk vertegenwoordigd is en waar het niet katholieke geloof wijder verbreid is. Utrecht krijgt vier Zijlstrafilialen: Voorstraat 39, Biltstraat 54, Kanaalstraat 90 en Rijnlaan 10. (Omstreeks 1960 zal de Gruyterwinkel die sinds 1934 op nr. 32 is gevestigd verhuizen naar nr. 10).

H. Vlaanderen Pz. gaat onder eigen naam samen met Zijlstra. Filiaal 2e Daalsedijk 72 U ca. 1930-UA 23556

Collectie Nuwenspete N-10397

Voorstraat 39 U 1945-UA 600734

Kanaalstraat 90 U 1965-UA 59828

Een aantal winkels wordt voorzien van blauwe, soms groene, bouwkeramische tegels aan de buitenzijde aangebracht tussen 1920 en 1940 en afkomstig van Westraven. (ondermeer Almelo, Alphen aan de Rijn, Apeldoorn, Arnhem, Barneveld, Borne, Coevorden, Deventer, Franeker, Harlingen, Heemstede, Heereveen, Kampen, Steenwijk en Zwolle.) Bij de filialen Raadhuisstraat 49 te Heemstede en Klarendalseweg 137 te Arnhem (beiden gemeentemonument) zijn deze nog te bewonderen. In ieder geval de filialen Zwolle (1924-buiten), Borne (1923?-binnen), Deventer (binnen) en een winkel in de omgeving van Zutphen (binnen) worden van een tegeltableau voorzien van plateelbakkerij Delft.

Voorbeelden van Westravens bouwkeramiek bij Zijlstra filialen:

Grootestr. 197, Almelo

Mandersloostr. 9, Alphen a/d Rijn

Hoofdstr. 91, Apeldoorn

Klarendalseweg 137, Arnhem

Benthheimerstraat 3, Coevorden (met ook een betegelde toonbank)

Korte Bischofstraat 16, Deventer

Zwolle

Heemstede

Het bouwkeramiek van het filiaal Zwolle is afkomstig van Westraven, te Utrecht. Het tegeltableau is geproduceerd door Plateelbakkerij Delft te Hilversum

Tableau Zwolle, nu in het stedelijk museum Zwolle.

Filiaal Roggenstraat 24 te Zwolle met ter rechterzijde het tegeltableau aan de buitenmuur. (pand is gesloopt in 1972).

1931 Jacob Zijlstra, president-commissaris der N.V.

Tableau filiaal Zijlstra omgeving Zutphen, nu in het tegelmuseum te Otterlo.

Tussen 1923 en 1929 geeft Zijlstra 10% korting net als bij De Gruyter, met als leus: ‘Zonder te betalen één tientje halen’. Als deze actie wordt afgeschaft loopt het bedrijfsresultaat nogal terug. Klanten met kinderen krijgen speelgoed of voorwerpen uit een serie die als lokkertje dienen om er boodschappen te blijven doen. (Vergelijkbaar met het De Gruyter snoepje van de week waarbij je bij een tientje aan boodschappen voor tien cent een ‘Snoepje’ ontvangt). Een ons snoepjes (plus een vouwblaadje, plastic huisje, beestje, kartonnen bouwplaat of noem maar op dat De Gruyter minder dan een cent kost). Tussen 1931 en 1940 wordt een zegelspaaractie gelanceerd waarbij je kan sparen voor tafelzilver of een servies van Maastrichts aardewerk of waarbij men soms zelfs contant geld terug ontvangt. ‘Zijlstra laat dat aardewerk als bij De Gruyter ook in Engeland fabriceren omdat dat goedkoper is’. Een Zijlstra-maandblad kent een oplage van 40.000 exemplaren. De zegelactie wordt doorgevoerd tot eind 1967.

	Edah	De Gruyter	Albert Heyn	Unie winkels	Simon de Wit	Zijlstra
Groningen	1	8			5	1
Friesland		6			3	11
Drente		4	3			6
Overijssel		11	10	9	2	21
Gelderland	14	18	27	11	5	18
Noord-Brabant	65	25	27	9	3	
Limburg	44	14	17	11		
Utrecht	1	20	29	13	13	10
Noord-Holland		62	52	18	39	4
Zuid-Holland		85	44	72	3	4
Zeeland		6	15	3		
totaal	125	259	224	146	73	75

Machiel Gieseler is tot 1907 franchisenemer van margarinefabrikant Bluijssen en richt vervolgens een winkelketen onder de naam De Unie op. In 1912 krijgt De Unie, feitelijk een NV, een fikse kapitaalinjectie van margarinefabrikant Van den Bergh ltd uit Oss met, als

In 1941 verkoopt Zijlstra drieëndertig winkels aan De Gruyter. Er wordt een enkele winkel omgezet in een De Gruyter filiaal of gesloten als deze vlakbij een De Gruyter winkel is gevestigd. Het hoofdkantoor blijft separaat opereren en komt in Amsterdam.

Nagenoeg alle kruidenierswaren, welke Zijlstra verkoopt, komen al geruime tijd rechtstreeks uit de De Gruyterfabrieken. *‘Soms krijgen wij weleens een krat jam met de verkeerde etiketten erop, zoals De Gruyter of zelfs Spar’*. Een dertigtal filialen wordt in 1966 alsnog omgebouwd tot een De Gruyterfiliaal. De overgebleven tweeëntwintig Zijlstra filialen worden gesloten. Bijzonder is dat aanvankelijk in 1963 nog een moderne Zijlstra formule winkel in Nunspeet wordt geopend terwijl het gehele concern op springen staat.

Een aantal filiaalbedrijven van levensmiddelen in Nederland in 1938 (bron P. van der Linde, Baarn 1939)

gebruikelijk, als tegenprestatie de alleenverkoop van zijn margarine. Eerder had De Gruyter zo’n overeenkomst met concurrent Jurgens gesloten. De Unie zal in 1927 geheel eigendom van de Margarine-Unie worden (per 1930 Unilever).

1950 Overname Pieters Teuwen, Limburg

In 1950 gaan een twintigtal zaken van Pieters Teuwen, merendeels kleine kruidenierszaken in Zuid-Limburg, over naar de Gruyter. Ondermeer het filiaal aan de Brusselsestraat 115 te Maastricht wordt omgebouwd.

Wycker Brugstraat 38, Maastricht
Pieters-Teuwen, 1925-MA 3659

Brusselsestraat 115, Maastricht. Winkel
van Jos Pieters-Dolhain 1914-MA 12616

Grote Staat 68, Maastricht 1936-website

Instructie: ‘Steeds trachten zoveel mogelijk de beste kwaliteiten te verkopen door bijvoorbeeld hoogste prijzen het eerst te noemen. Vooral bij mindere drukte door allerlei kleine attenties den klanten het bezoek aan de winkel zo aangenaam mogelijk maken. Boodschappen alleen dan inpakken wanneer de klant dit uitdrukkelijk wenst en geen mandje of iets dergelijks bij zich heeft. Winkel gaat open om 8 uur en sluit ’s avonds om 8 uur indien de plaatselijke verordening het toelaat. Zaterdag en op dagen vóór de feestdagen sluiting om 10.00. Zondag dicht.’

Personeel/Bouwen op vertrouwen

Jacques kiest als winkelchef op het Vreeburg niet een kandidaat uit Utrecht, maar benoemt de rasechte Brabander Gerard van de Westelaken. Gerard was al jaren naar volle tevredenheid in dienst bij De Gruijter in Den Bosch. Ook voor hierna te openen winkels in Utrecht opteert Jacques in eerste instantie voor leiding uit Brabant. In andere steden benoemt hij chefs die de mores ter plaatse door en door kennen. In Amsterdam bijvoorbeeld komen in relatie met de klanten loyaliteit, kwinkslagen en donderbuien van pas. Zo vereist elke stad, dorp of buurt een eigen, specifieke aanpak. Het vertrouwen wordt niet beschaamd. Na interne opleiding blijken de kandidaten over het algemeen voltrefers. Bij De Gruyter zullen bij werknemersjubilea de chefs altijd met alle egards bejegend worden.

Piet van Doren is geboren Rotterdammer en doet voor de Gruyter eerst kantoor- en expeditiewerk in Den Bosch. Aldus leert hij het bedrijf kennen. In 1910 gaat hij naar Rotterdam. Twee jaar later telt de stad al twaalf winkels. Na een korte fase als winkelchef op het hoofdkantoor draagt hij met grote ijver en toewijding bij aan de geweldige expansie. Rotterdam wordt en blijft koploper wat betreft de verkopen. Van Doren is een ernstig man, die van zijn personeel het volle pond eist. Hij weet zijn mensen te kiezen, aangepast aan de buurten. Onder het winkelpersoneel is weinig verloop, en dat is goed voor het contact tussen de klanten en de zaak. Hij zorgt dat het personeel ijverig is en zich verantwoordelijk voelt. Zijn regiokantoor is gevestigd boven de hoekwinkel aan de Korte Hoofdsteeg. Zelf woont hij boven de winkel aan de Jonker Fransstraat. Dit pand wordt in 1940 samen met nog vijf andere filialen verwoest. Hij is dan bijna een half jaar met welverdiend pensioen, ontsnapt aan de verschrikkingen, maar is er slecht aan toe vanwege de vernietiging van zijn levenswerk.

De verkoopsters werken 52 uur per week voor een maandloon van nog geen vijftig gulden. De chef heeft in de deur van het kantoor een gaatje geboord waardoor hij de winkelmeisjes goed in de gaten kan houden zonder dat ze het merken. Althans, dat denkt hij. Maar steeds weer wordt zijn gezichtsveld door dozen geblokkeerd. ‘Kom steeds op tijd, snoep niet in Uw diensttijd en wees beleefd en voorkomend tegenover chefs en ondergeschikten’, staat in hun contract. Voor een klant houden ze de deur open. Eindeloos rekenwerk want alles moet kloppen. De bonnen met de afrekening, de tien procent korting met de betaalbonnen, de afgewogen pondjes suiker uit een baal van honderd kilo. Op de weegschaal wegen ze meel, bonen, koffie en suiker af en op een zakje rekenen ze uit wat de klant moet betalen. Een pond suiker voor 18 cent. In koor roepen de verkoopsters: ‘En betere waar en tien procent en mooiere meisjes, alleen bij De Gruyter.’ Als laatste punt in het arbeidscontract staat: ‘Bedenk, dat slechts ijver en plichtsbesef U vooruit helpen in de wereld’. De verkoopsters met trouwplannen moeten ontslag nemen conform de tijdsgeest van de katholieke eigenaren (**impressie periode 1933 tot 1941-’42**).

F Biltstraat 24 U 1907-DA

Onverpakte & verpakte producten

Vóór 1920 liggen er weinig verpakte artikelen in de winkel. Diverse producten als suiker worden in balen van bijvoorbeeld vijftig of honderd kilo aangeleverd en in de winkel tijdens de rustige uren in builen verpakt van bijvoorbeeld een pond of een kilo. Op den duur gaat voorverpakking een steeds belangrijkere rol spelen. In de winkel staand is men in de eerste jaren slechts omringd met bakken vol onverpakte suiker, gort, glans- en breukrijst, bloem- en meelvarianten, granen en zaden als kippenmaïs, duivenvoer en zangzaad, haver, bloem en boekweit, peulvruchten als spliterwten en bruine bonen, later aangevuld met een enkel product als koffie en losse thee. Goedkopere kwaliteiten van één product liggen in de onderste bakken, de duurdere vind men op grijphoogte. Zaden, peulvruchten en rijst onderaan.

Instructie: ‘Nimmer in builen blazen en met vingers bevochtigen. De bakken onder de koffiebusen met bonen vullen en met rijst. De bakken onder de busen met gemalen koffie vullen met hard voer
Instructie bakvulling: ‘De duurste kwaliteit van een specifiek artikel boven. Onderste rij, behalve bij vermicelli, allen vullen met voerartikelen (kippenvoer etc.), zaden, peulvruchten of rijst.
Instructie symmetrie: ‘Waar de toonbank evenwijdig loopt aan de straat dienen zowel links als rechts van de centrale koffie-installatie dezelfde aard artikelen voorradig. Door het voorkomen van kruislings werken wordt sneller bediend. Dit geldt ook voor de verpakte artikelen op en onder de toonbank.

F Bemuurde Weerd OZ 3 U ±1920-WP

Papieren zakjes, veelal nog met de hand geplakt, worden gezien als modern. De oudere klanten brengen dikwijls nog hun eigen katoenen zakjes mee. Peulvruchten en verscheidene grutterswaren worden met de maat verkocht dus per liter, maar die officiële benaming wordt door de huisvrouw nimmer gebezigd. Zij vraagt dan om een ‘kop’ als zij deze hoeveelheid wenst. De oudjes wensen vaak een halve ‘maat’ (een maat is twee liter) en de helft van zo’n halve maat noemt men een kwartiertje (een halve liter).

Collectie DA

Rijst- en glansstijfsel (niet van eigen fabricage)

Rechts in de etalage van het filiaal Twijnstraat zijn vier glazen potten met rijststijfsel te zien. Daaronder doosjes met glansstijfsel. Het zal niet verbazen als deze afkomstig zijn van de iets verderop gelegen rijststijfselfabriek van Jacob Duyvis aan de Jutfaseweg die hier een van zijn fabrieken had opgericht in 1873 met op haar hoogtepunt zestig werknemers. Jacob is telg van de bekende Zaanse koopmansfamilie en gehuwd met een dochter van de fabrikant Verkade.

1900-DA

1912-UA 76213

KONINKLIJKE RIJSTSTIJFSELFABRIEK
DER
FIRMA DUIJVIS & CO.
UTRECHT.

Kwaker havernout & proeverij

Triomfantelijk staan Jacques en Lambert de Gruijter gebroederlijk aan de pap op de foto van het eerste bruggenhoofd van het concern: Vreeburg 2 te Utrecht. Op de achtergrond staat de kan met hete melk en de pan met haverpap op een komfoortje. Op de voorgrond het Quakerproduct en daarachter nog net zichtbaar de variant van Hornby's Oatmeal van Company (HO) uit Buffalo U.S.

Enige maanden eerder had Albert Heijn Quaker oat opgenomen in zijn assortiment als zijn eerste voorverpakte product. Een vertegenwoordiger van het bedrijf Quaker uit de Verenigde Staten, een firma met een ondogmatische achtergrond legt omstreeks 1895 contact met de van huis uit rooms-katholieke familie De Gruijter. (Via de wereld-expo van Antwerpen van 1894?). De afspraak is dat Quaker deels levert in de speciaal aangepaste verpakking met KWAKER opdruk. Het resultaat is dat de Utrechtse bevolking kennis kan maken met hun hoogstaande graanproduct. Na 1900 zal ook grutter Das aan de Twijnstraat het product gaan verkopen.

Vanzelfsprekend wordt de Engelse benaming oat (haver) gehandhaafd. Wie sprak er Engels in die tijd? Dat het simpele en goedkope Amerikaanse haver betreft die men normaal aan paarden voert, meldt men liever niet. De kwaliteit van het uiterlijk van de haverkorrels doet er ook niet toe, want het wordt ais mout verwerkt en in een voor die tijd prachtige verpakking aangeboden à 22 cent per pond. Jacques de Gruijter schrijft en passant in op de jaarlijkse aanbesteding van maar liefst honderdvijftig ton haver ten behoeve van de paarden van de gemeentereiniging van Utrecht voor f 7,40 per 100 kg.

Jacques links en Lambert rechts in het 1e filiaal Vreeburg 2 1897-DA

In Weston's recent walk to Albany, 150 miles, in 60 hours, we calculate his work was no less than 1005 foot-tons, and his food consisted entirely of

H-O

Goed voorbeeld doet goed volgen →

De vertrouwenwekkende dominee op de verpakking staat garant voor een stevige winst. (vergelijk de verpleegster op de Droste cacao blikken). Het leerproces van Jacques is in volle gang: zo fiksen die Amerikanen dat! Het getuigt van bravour, en het is spectaculair om een proeverij te organiseren in een simpele grutterszaak met een goedkoop product. De Brabantse boeren voeren hun graan maar aan de koeien. (wat ze trouwens al enige tijd doen omdat melk, respectievelijk boter, meer opbrengt). De introductie van Kwaker/Quaker is zo succesvol dat Jacques enige jaren later ook enkele eigen meelsoorten verpakt gaat aanbieden.

In de Eerste Wereldoorlog komt de aanvoer van buitenlands graan, inclusief rijst stil te liggen en moet het binnenlands graan op de bon. (Nog steeds is Quaker havermout, een product rijk aan koolhydraten in veel winkels verkrijgbaar).

Kindermeel & proeverij

Jacques begrijpt dat hij eeuwig door zal moeten gaan met zijn kleine huurwinkeltje aan de Vreeburgmarkt als hij alleen maar zo nu en dan met acties tarwe-, rogge-, of havermeel en aanverwanten op de proppen komt. Maar dat verkoopt iedereen. Nee, hij weet nu: haver noem je oat en rijstbloem (waarbij een mooie rijstkorrel niet belangrijk is) noem je kindermeel.

Het is de tijd van hoge sterftcijfers onder zuigelingen en men probeert mede door nieuwe inzichten in de voeding deze tegen te gaan. In 1888 wordt Molenaar's Kindermeel opgericht. Mede dankzij de goede ervaringen van de plaatselijke huisarts, die een en ander uitdraagt wordt het merk al snel een begrip. Ook de instelling van consultatiebureaus werkt positief.

Per 1896 komt de machinale productie op gang bij De Gruyter. Kwaliteitscontrole schept hierbij de gewenste betrouwbaarheid en een grote naam op dit gebied. Velerlei reclame-uitingen getuigen van grote inventiviteit die Jacques op eigen wijze imiteert. Ofschoon rijstbloem al vanaf de opening op het Vreeburg verkrijgbaar is als 'los'(onverpakt) product zal het begin 1901 tevens verpakt aangeboden worden onder de naam De Gruyters Kindermeel. Hierdoor gaat het zich niet alleen wat betreft de naam maar ook door de hygiënische fabrieksverpakking onderscheiden.

Muurreclame
F Biltstraat 24
U 1905-DA

halfpondspak
13 cent

1901 13 05 UN

Vanaf de introductie verschijnen er jarenlang week in week uit advertenties tot op de voorpagina van het Utrechts Nieuwsblad. Doktoren bevelen het kindermeel aan onder eigen De Gruyter recept. Een product met een altijd gelijk gewicht, eenzelfde samenstelling, hygiënisch verwerkt en verpakt. Jacques laat een groot aantal Utrechtse doktoren regelmatig voorzien van gratis proefzakjes. Speciaal wordt gewezen op de hoogfijne kwaliteit, de lichte verteerbaarheid en de voedingswaarde. Daarbij moeten de doktoren extra attenderen op de uitermate geschiktheid als overgang van moedermelk op vast voedsel. ('Ook aanbevolen voor groteren als een uitstekende morgen- en avondspijs')

Boter

Instructie: Boter wordt aangeleverd in boterkistjes tussen perkamentpapier. Boter gaat in de koeling (Een boterijskast met verse blokstaven ijs). Van alle soorten moet steeds een zo groot mogelijk kwantum aanwezig zijn. Oudste boter dient steeds vooraan geplaatst. Ijskasten (in de zomer gekoeld door ijsstaven) zijn uitsluitend bestemd voor boter.

Margarine

Jacques verkoopt al margarine van Bluijssen, de zwager van zijn broer. Per 1907 komt de plantaardige 'namaak'-boter uit het Brabantse Oss van de fabriek van Antoon Jurgens, inmiddels groootaandeelhouder van De Gruyter. Het is wettelijk toegestaan de veel goedkopere margarine op eenzelfde wijze te verpakken als boter en in overeenkomstige kleur aan te bieden. De voortdurende kwaliteitsverbetering ondermeer door het vermengen met natuurboter en Astor, een kwaliteit waarbij eigeel wordt toegevoegd, inclusief een nimmer aflatende reclame, leveren een stormachtig groeiende acceptatie op. Men had al per juli 1889 de verplichting om boven of naast de voordeur van de winkels een email plaatje aan te brengen met de tekst: margarine ter voorkoming van bedrog. (conform de Boterwet per 01 07 1889 - Leidsch Dagblad).

De laatste maanden van 1912 bereikt De Gruyter een verkoop van gemiddeld 20.000 pond margarine per week. Vanaf 12 februari 1914 tot in het jaar 1965 zullen geen concurrerende producten meer aangeboden worden in de winkels die vallen onder het De Gruyter concern. Jacques koopt in voor de kostprijs + 5% inclusief verpakking en vracht en legt notarieel vast geen eigen productie op te starten. Daardoor kan hij een verkoopprijs vragen met een aanmerkelijke winst. *Antoon Jurgens was 'De Gruyter' gelooft in 'De Gruyter' en in de potentie om via snelle ontwikkeling van een winkelnetwerk een landelijke dekking te realiseren voor zijn producten.*

BOTER.

18 02 1908 De
Gelderlander

Onze hoogfijne roomboter is lekker, geurig, in een woord is een DELICATESSE, maar is thans zeer duur; even lekker, even geurig is de hoogfijne Botermelange, die wij vanaf heden in al onze winkels van Nederland verkrijgbaar stellen à 60 CENT PER POND. Een ieder koope deze Boter, die in geur en smaak verreweg de zoogenaamde Boerenboter overtreft. (1144)

P. DE GRUYTER & ZON.

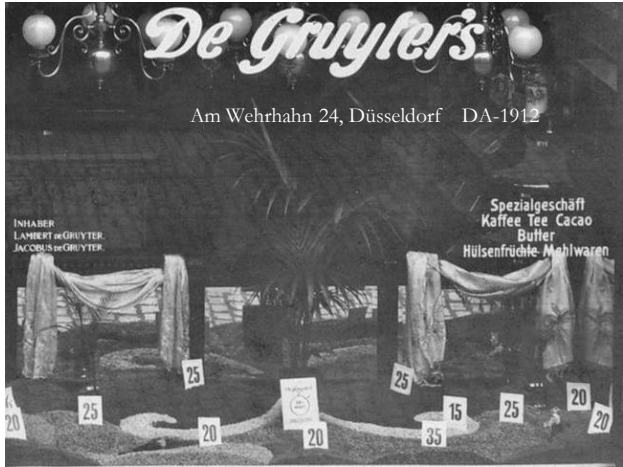
Vanzelfsprekend blijft tot in lengte van jaren de margarine bij De Gruyter 'boter' genoemd worden, hoewel men ook koeboter verkoopt en een botermélange, die hoofdzakelijk uit margarine bestaat. Het percentage koeboter hierin wordt niet prijsgegeven. Jacques probeert in de naam te refereren aan koeboter om er direct bij te vermelden dat het de helft goedkoper is. Om het voor de klant nog aantrekkelijker te maken krijgt men er via uit te knippen coupons gratis iets bij, bijvoorbeeld rijstegriesmeelpoeder. Dit poeder zal Jacques nauwelijks iets gekost hebben. Het wordt gemaakt van een afvalproduct van rijst. Concurrerende winkelketens betrekken in het eerste kwart van de 20e eeuw margarine van Sam van den Bergh, eveneens uit Oss.

F Biltstraat 24 U 1905-DA

Door vrouwen mishandeld.

Woensdagmorgen tegen éénen stonden 'n 400 à 500 menschen voor den winkel van de firma De Gruyter in de 1e Oosterparkstraat te Amsterdam te wachten, tot zij aan de beurt zouden zijn om 'n half pondje boter te bekomen, toen plotseling de mededeeling kwam, dat de voorraad boter uitverkocht was. Dit wekte onder de wachtenden teleurstelling en verbittering. Geheel ten onrechte keerde de woede van de teleurgestelde vrouwen zich tegen de firma en de 2 chefs der zaak, die zich even later huiswaarts wilden begeben. Beide mannen werden door de vrouwen aangegrepen en mishandeld. Met veel moeite slaagden ze er in 't O. L. Vrouwe Gasthuis binnen te vluchten om daar te blijven tot de vechtlustige vrouwen

Cacao

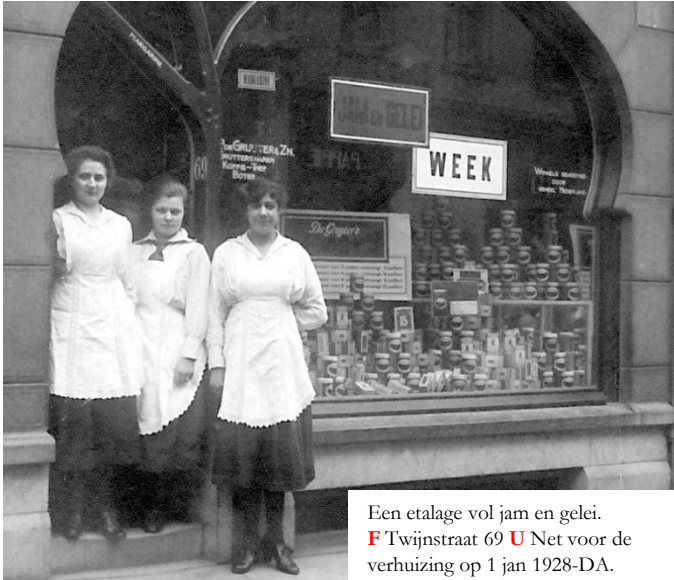
De Deutsche Specialgeschäften van De Gruyter hebben in 1912/13 koffie, thee, cacao, boter, peulvruchten en meelvarianten als trekkers in het assortiment. De productie in Nederland van cacao en chocolade komt pas op gang in 1920 vanwege technische problemen en transport. Chocoladehagel volgt enige jaren later. Per 1930 zal De Gruyter inspelen op tradities als het Sinterklaasfeest met figuurtjes van chocolade en vervolgens ook letters en harten in gepaste vormgeving. De omstreeks 1920 gerestylede verpakkingen van koloniale waren in huismerk refereren overduidelijk aan de herkomst ter illustratie hoeveel inspanning de kruidenier ontplooit voor zijn klanten. Door logistieke efficiëntie spreekt De Gruyter ook prijstechnisch een steeds breder publiek aan.

F Hoofdstraat 84, Apeldoorn 1925-DA mogelijk een cacao-proeverij.

Begin 1907 is het voorverpakken van grutterswaren gecentraliseerd in Den Bosch, dat scheelt personeel. Klanten zien op de verpakking het juiste gewicht vermeld. Ze moeten er alleen op vertrouwen dat de medewerkers aan de lopende band goed hadden opgelet. Natuurlijk zijn er altijd klanten die vinden dat men de verpakking niet mag meerekenen om aan het totaalgewicht te komen. Daarover wordt geroddeld, aangemoedigd door onder andere concurrerende marktkooplieden. Mede daarom wordt bij De Gruyter de 'losse' verkoop nog zeer lang gehandhaafd. Gezien het aantal werknemers in de fabriek heeft men ook volop onder private label (voor andere winkelketens) verhandeld om de kostprijs per verpakking te drukken. Jacques uitspraak luidt: 'Verkoop die artikelen waar je het meeste aan verdiend en laat de rest aan de concurrentie over.'

De Gruyter wil zo veel mogelijk in eigen fabrieken produceren en verwerken vanwege de grotere winstgevendheid. Pas na 1918 komen geconserveerde producten in blik of glas met aanvankelijk appelmoes, stroop en een aantal jamsoorten in beeld.

Een etalage vol jam en gelei.
F Twijnstraat 69 **U** Net voor de verhuizing op 1 jan 1928-DA.

Koffie en thee & proeverij

Met de verkoop van koloniale waren wordt de grutter ook kruidenier. Als drank was koffie al vanaf het begin van de 18e eeuw ingeburgerd en inmiddels volksdrank nummer 1. In 1901 wordt een stoomkoffiebranderij geïnstalleerd in Den Bosch. Na 1902 komt de productie redelijk op gang. Eén pond van de duurste koffie kost in 1902 *f* 0,80. In 1912 zal een nieuwe koffiebranderij in bedrijf gesteld worden.

Jacques leert de Hollanders koffie drinken. Een ijzersterke bijdrage aan het assortiment, want koffie is een geliefde drank. Mogelijk zijn de kwaliteiten pas in 1904 voldoende geschikt want vanaf dan worden ze vermeld op een prijslijst. De mélanges van de concurrentie fluctueren teveel, zodat de klant niet goed weet wat ze in huis haalt. (Albert Heijn experimenteerde al met het koffiebranden in 1895). De klant van De Gruyter gaat wennen aan de smaak en wil niet anders meer. En eenmaal in de winkel is men omringd door de verlokkingen van de overige producten. Tot in de zeventiger jaren zal een kwart van de bevolking de geur van vers gemalen, gebrande koffiebonen met De Gruyter associëren.

Na de Tweede Wereldoorlog zal De Gruyter jarenlang koffie branden voor de Utrechtse Douwe Egberts vanwege capaciteitstekorten daar. De kwaliteiten blijken uitwisselbaar.

F Marktstraat 3, Eindhoven met de 26-jarige Cornelia Meijer achter de toonbank. 1928-EiB

F Kleine Markt 5, Vlissingen ±1928-DA

1902-DA

De Firma P. DE GRUYTER en ZON

bericht dat zij in hunne winkels VREEBURG — BILTSTRAAT — TWIJNSTRAAT een afzonderlijke afdeling voor den verkoop van **KOFFIE** heeft daargesteld.

De allerpuikste soorten in ruime keuze zullen per pond tegen **LAGE PRIJZEN** verkrijgbaar gesteld worden.

EXTRA KORTING: Evenals voor grutterswaren zal op **KOFFIE** voor *f*10.— bons 40 cent worden terugbetaald.

Koffieproeverij **F** Hooge Steenweg 8-10, Den Bosch 03 1928-DA (regeltableaus Zuid-Holland)

Omstreeks 1902 wordt losse thee geïntroduceerd. Vier jaar later wordt geëxperimenteerd met het mengen. Per 1908 zullen de theemelanges in puntzakjes verstuurd worden naar de filialen en drie jaar later komt in Den Bosch een theefabriek in productie. Ook voor thee ligt een gigantische, profijtelijke markt braak doordat de varianten onder eigen merk worden aangeboden. De firma kan op deze wijze schermen met 'én betere waar'. Het zijn producten met vakmanschap geselecteerd, bereid en verwerkt. In vele opzichten is De Gruyter trendsetter. Dat de Gruyter over een eigen thee- en koffieplantage in India beschikt is verder niet bekend waardoor de producten via een makelaar te Amsterdam ook aan andere marktpartijen aangeboden kunnen worden. In 1938 volgt een groot belang in Kahrel's thee. (ongeveer twintig artikelen in koffie, thee en chocolade)

Keizerstraat 295, Scheveningen met alle verkoopsters in kimono ← 1921-DA

Instructie: Onsen en halve ponden van de beste kwaliteit bewaren in speciaal hiervoor bestemde blikken-laden onder de toonbank. Van alle kwaliteiten moeten immer afgewogen onsen en halve ponden in voorraad zijn. Losse thee uitsluitend etaleren in hiervoor bestemde glazen schaal-tjes en hiervoor alleen de goedkoopste soorten gebruiken. Deze thee niet langer dan een week in de etalage laten en hierna verkopen, nadat zij in een verhouding van 1-5 gemengd is door verse voorradige thee van de goedkoopste soort. Verpakte thee nimmer etaleren, doch hiervoor met maïs gevulde theebuilen gebruiken.

F Hooge Steenweg 8-10 Den Bosch 1905-DA

Promotie maken met alleen granen, meel en peulvruchten zal op zeker moment weinig indruk gemaakt hebben. Om de meer welgestelde klant -in de praktijk vaak de dienstmeisjes hiervan- binnen te krijgen zijn dagelijkse producten als koffie-, thee- en botervarianten veel geschikter. De tijd breekt aan om zich vooral hiermee te onderscheiden van de concurrentie, die ook niet stilzit. Om klanten exact afgestemde hoeveelheden aan te bieden, ook ver buiten de oogsttijd, in standaardkwaliteit, zonder rot, ongerechtigheden enzovoort is voor vele gegadigden een uitkomst.

Jacques heeft de smaak goed te pakken. Hij laat vanaf 1905 in diverse steden gedeeltelijk in de Japanse taal opgestelde kranten verspreiden om theeproeverijen aan te kondigen. Een echte Japanse dame zal daarbij aanwezig zijn. Dit brengt een jarenlange geruchtenstroom op gang in de pers. Die nemen vlijtig elkaars berichten over en vullen deze met steeds meer nieuwtjes aan. Het wordt een fantastische en tevens gratis reclame! Via de getuigenis van de Japanse dame komt de klant er achter hoe bijzonder De Gruyter wel niet is.

‘Velen zullen zich nog herinneren, dat voor enkele jaren een Japansche dame in gezelschap van haar broer en oom, gedelegeerden bij de Luiksche tentoonstelling in 1905, een bezoek aan Nederland brachten en zij bij die gelegenheid ook in de winkels van P. de Gruyter en Zn op de verschillende plaatsen van ons land behulpzaam waren om het winkelbedrijf te leeren en practisch in beoefening te brengen. Deze Japansche dame, Lady LLama Susuki die geheel Europa doorreisde heeft, was vol bewondering voor de keurige en praktische installaties der winkels der firma De Gruyter, haar wijze van exploitatie en vooral voor de uitstekende kwaliteit van haar koffie- en theesoorten. In de reisbeschrijving die kort na haar terugkeer in Japan in de voornaamste Japansche bladen werd opgenomen, geeft zij een zeer gunstige recensie over de zaken der firma De Gruyter en verklaart zij, dat zij nergens in Europa een fijner kopje thee en koffie gedronken heeft dan tijdens haar verblijf bij deze firma.

12 11 1908-UN

1906-DA→

Glas in lood Joop Gidding voor het filiaal Leidsestraat ←1926

Glas in lood Joop Gidding, Leidsestraat

Theekiosk F Leidsestraat 1927-DA

F Leidsestraat 54, 1967-NA 920.2528

Het pand Leidsestraat 54 te Amsterdam is in 1926 verbouwd tot ‘flagstore’ met een exclusief decor van marmer, messing lijstwerk, glas in lood en tegelta-bleaus naast de karakteristieke silo’s en donker rode schappen. Een uit China geïmporteerde theeschenkerij wordt geplaatst van werkelijk uitzonderlijke klasse. Goudkleurig snijwerk met rood gelakte paneelranden. (Dagblad ‘Het Volk’ komt op 7 nov. met de roddel: ‘vervaardigd van een oud chinees ledikant’).

Architecten W.G. Welsing & Keulemans

Aspecten 1940-1945

Koffiesurrogaat in het filiaal Nieuwe Noord te Hoorn gecombineerd met de actualiteit van het kampioenschap van voetbalvereniging Hollandia seizoen 1941/42-DA
Op 16 maart 1941 wordt het laatste bakje echte koffie gechonken bij De Gruyter.

Filiaal Spoorstraat 13, Den Helder in 1940 door een bombardement verwoest. 1940-GvN
Overige verwoeste filialen:
Zes filialen in Rotterdam-40/Middelburg-40/Middelharnis-40/Oostburg-44/Nijmegen-44/Eindhoven-44/Tiel-45.

F Visstraat 7, Dordrecht. Promotie koffiesurrogaat 1943-DA

F Zoutmanstraat 2, Den Haag. Distributiepunt wittebrood mei 1945-NIMH

F Zoutmanstraat 2, Den Haag Dayton weegschaal mei 1945-NIMH

F Zoutmanstraat 2, Den Haag. Slechts theeletters op voorraad mei 1945-NIMH

Kleding

Bij De Gruyter koopt de huisvrouw samen met de peulvruchten en de koffie ook, om in moderne termen te blijven,'beleving'. Keurig geüniformeerd en geïnstrueerd personeel tegen een decor van overdadig wandkeramiek geeft het onmiskenbare gevoel dat de klant koning is. Het winkelpersoneel bestaat als regel uit voornamelijk vrouwen en meisjes bijgestaan door een jongeman voor het zwaardere werk en de bestellingen aan huis. Een bedrijfsleider of 'hoofdjuffrouw' leidt het filiaal.

Vanaf ongeveer 1916 tot aan 1941-1942 blijven de winkeluniformen van de verkoopsters geïnspireerd op de Japanse kimono dankzij het eclatante succes van de theeproeverijen. Wit, afgebiesd met een blauwe kraag en weinig praktisch: te dik van stof en daardoor te warm. Deze inventie van Jacques is wel een unieke verschijning in de branche.
Een rayonleider is verantwoordelijk voor de winkel in de stad of regio. Hierboven staat de inspecteur. De winkels worden regelmatig op netheid en hygiëne geïnspecteerd waarbij men scherp let op kleding, uiterlijk en optreden.

Instructie: Halverwege de week moeten de verkoopsters hun winkelschort andersom dichtknopen, zodat de schone kant zichtbaar is en ze er ook de tweede helft van de week schoon en fris uitzien, zoals het ook in hun contract staat: 'Wees zindelijk op lichaam, kleding en materiaal'.

Instructie: Sober gebruik maken van Japanse sjaals en ervoor zorgen dat verschillende kleuren goed met elkaar harmoniëren. Verdere Japanse artikelen alleen gebruiken in koffie- en thee-etages.

Tot omstreeks 1918 diverse werkkledij

F Molenstraat 108, Nijmegen 1914-15 NrA-F9922

Van1918 tot ca. 1941 witte werkkledij met blauwe kragen gebaseerd op de kimono↓

F Twijnstraat 69 U 1928-WP

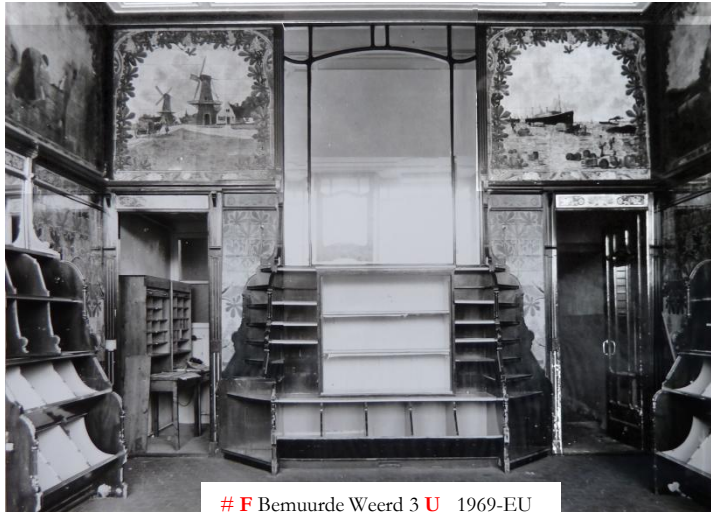

Heuvelstraat 111, Tilburg 1948-DA

Werkschorten ná 1945

Omzetten en balansen & sturen op cijfers

Jacques houdt van efficiënt opereren met een voorliefde voor nauwgezette controle. Bouwen op vertrouwen, op omzetcijfers en het aansturen van de filialen staan aan de basis van zijn successen. Wekelijks wordt de administratie naar het hoofdkantoor gestuurd gecompleteerd met een overzicht van verkopen, ontvangsten en retouren. Elke winkel moet vanaf de opening om de vier weken balans opmaken. Per vier weken maakt vergelijken veel gemakkelijker dan per maand (dertien perioden per jaar). Er komen later winkels bij met wel vijfenzeventig tot honderd bakken. Om veel tijd te besparen en het onhygiënisch in- en uitladen met losse producten te voorkomen, worden ze geijkt met hoogtelijnen. De lege bak wordt steeds met vijf liter water gevuld en op de bereikte hoogten wordt vervolgens met verf (aan de zijanten én op de achterwand) de literinhoud aangegeven. Per streep noteert de winkelier het aantal liters inhoudsmaat. Iedere medewerker kan na het afstrijken, ten allen tijde zien hoeveel liter er van een artikel in iedere bak aanwezig is. Op het hoofdkantoor wordt terugerekend naar kilogrammen. Daar kent men aan de hand van proefbalansen het soortelijk gewicht van elk product.

F Bemuurde Weerd 3 U 1969-EU

Cijfers in Utrecht

De drie winkels in Utrecht hebben over het boekjaar 1901 ruim f 52.000,- omzet behaald met een netto winst van ruim f 7.000,-. Dat is 13,6%. Er zijn 263.653 klanten gepasseerd die gemiddeld f 0,19 besteed hebben. De beste winkel is die aan het Vreeburg met over 1898, 1899 en 1901 respectievelijk f 35.000,- en f 29.000,- (lager bedrag vanwege de opening van het filiaal Biltstraat) en f 30.000,- omzet.

Uit marktonderzoek in Utrecht blijkt vervolgens dat, om succes te hebben, de winkels gesitueerd moeten worden aan de belangrijkste in- en uitvalswegen richting het centrum van de stad. Liefst nog daar, waar de buurtbewoners over voldoende koopkracht beschikken en niet naar de markt aan. Ook voor de klandizie uit omliggende plaatsen of verder afgelegen wijken is de bereikbaarheid belangrijk.

De exploitatierekening van 1 juli 1912 tot 1 juli 1913 vermeldt voor Amsterdam met zestien winkels een nettowinst van f 46.274,-. Voor Rotterdam met twaalf winkels een verlies van f 15.096,-. Voor de provincies met zestien winkels (Utrecht vier stuks, Den Bosch, Nijmegen, Arnhem, Haarlem, Venlo, Dordrecht, Eindhoven Tilburg, Leiden, Delft, Breda en Roosendaal) een nettowinst van f 87.619,-. De 4,15% netto winst is gemaakt met een omzet van f 2.859,-. Gemiddeld per winkel komt dat neer op een omzet van f 65.000,- per jaar. Met iets meer dan vijf miljoen klanten, dus de gemiddelde verkoop per klant is f 0,56. De verliezen in Rotterdam zijn te wijten aan de aanloopfase van de drie winkels daar. Alle jaren daarna blijkt Rotterdam een ‘De Gruyterstad’ bij uitstek met steeds opnieuw, de beste resultaten van het hele land.

Vervoer

Steeds grotere hoeveelheden grondstoffen uit de koloniën moeten in grote zeehavens als Amsterdam of Antwerpen eerst overgeslagen worden van oceaanstomers op binnenschepen. De Zuid-Willemsvaart vormt vervolgens de verbinding met de fabrieken. Een deel van de concurrentie heeft het voordeel dat de productielocaties direct aan ‘groot’ water grenzen.

Na opslag in Den Bosch dienen de koloniale grondstoffen vervolgens verwerkt, verpakt en opnieuw opgeslagen. Tot 1946 worden alle eindproducten meestal per schip van een lokale rederij of per trein vervoerd. Gemiddeld duurt het dan nog vijf dagen tot in het schap. Soms belanden ze namelijk eerst nog ergens in een hoofdmagazijn voordat de winkelier ze ontvangt. ‘Knechts lopen met de zakken koffie naar de zolder en legen ze in een silo, zodat de winkelmeisjes beneden alleen maar een klepje hoeven weg te schuiven om de ‘koffijboonen’ op te kunnen vangen’.

Na dat lange, dure voortraject moet vervolgens de kruidenier op de hoek beconcurrereerd worden, bijvoorbeeld een zekere Albert Heyn uit de Zaanstreek met in 1902 al tien winkels. (In Utrecht, Delft, Amsterdam, Den Haag en Rotterdam). Albert beschikt over eigen pakhuizen en productielocaties aan de haven, aanvankelijk op geringe afstand van zijn klanten. Utrecht wordt meestal beleverd via een vrachttrein: de kortste en meest bedrijfszekere weg. Snelheid is minder relevant bij het gangbare assortiment. Veel waren zijn verpakt in juten zakken van 25 en 50 kilo. Gruyter’s hoofdmagazijn aan de Biltstraat ligt op geringe afstand van het station Biltstraat, geopend in 1885. Voor het transport wordt de eerste jaren een paard en wagen ingehuurd, ook om door te leveren naar andere filialen.

1918-DA

Het vervoer van de producten uit de Bossche fabrieken naar Amsterdam gaat per schip en vervolgens via plaatselijke vervoerders. Dat kan een kleine week duren. In 1903 wordt voor f 800,- in Amsterdam een eigen paard en wagen aangeschaft. Al na enkele jaren zal De Gruyter op Wittenburg een centraal magazijn aan de haven verwerven. In 1917 wordt voor leveringen in Amsterdam een eerste vrachtwagen aangeschaft van de firma Spijker.

1910-DA

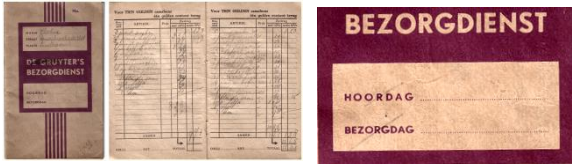

Distributie Amsterdam: 2^e Spijker aangeschaft juist voor het faillissement van Spijker 1926-DA

F Visstraat 7, Dordrecht. Bestelauto met nr. 52 op het portier 1935-DA

Eigen bezorgdienst & verzendhuis

Ieder filiaal kent zijn eigen bezorgers. Zij werken op provisiebasis en bezoeken zo’n zestig tot tachtig adressen op een dag waarbij in ieder geval een maal per week afgerekend wordt. Zij nemen de bestellingen op in een boekje per klant (het zogenaamde ‘horen’ en leveren deze later af. Ze maken gebruik van een handwagen, bak- of transportfiets. Deze zijn voorzien van de nodige herkenbare reclame (als een gekroond logo) mede ter verleiding van potentiële klanten. In stille uren maakt het filiaalpersoneel de bestellingen gereed. Als een winkel (nog) niet rendabel is of om extra omzet te creëren zijn extra colporteurs zeer welkom. Het werven van nieuwe klanten staat dan meer centraal. Bij bewezen omzet kan zelfs een nieuw filiaal gevestigd worden en de succesvolle colporteur aangesteld als winkelier.

Per 1926 start een eigen landelijke bezorgdienst, met name actief in de grote steden met geüniformeerde medewerkers. Een manchester uniform met blinkende knopen en een bijbehorende pet waarop als tekst ‘De Gruyter’. Deze aan filialen gekoppelde verzendhuizen kunnen ook de dorpen waar een filiaal nog ontbreekt bedienen. In 1939 bestaat deze dienst uit maar liefst vierhonderd medewerkers.

De ‘kloosterafdeling’ regelt separaat de leveringen aan restaurants, hotels, kazernes, kloosters en dergelijke. Vanwege de zeer katholieke signatuur van De Gruyter plaatsen talloze katholieke instellingen namelijk hier hun bestellingen. Omstreeks 1900 worden ook de Belgische katholieke instellingen benaderd met een deels specifiek assortiment als een diversiteit aan kazen.

1930-DA Limbrichterstraat 16, Sittard 1929-DA → Het gestreepte logo is conform de opdruk van een aantal verpakte producten.

Oranjestraat 2-4, IJmuiden. 1933-NHA 13852 ↓

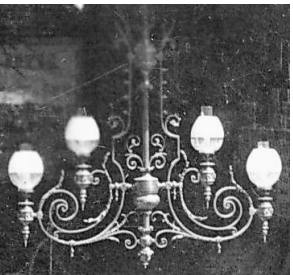
Panhard vrachtwagen uit 1948 van P. de Gruyter & Zn NV op 6 febr. 1950 op weg naar Culemborg. Foto van Englebert's Automobielhandel

Winkelinrichting Verlichting

Nog nadrukkelijker dan in het filiaal Vreeburg worden in de Biltstraat gaslamparmaturen vlak bij de etalage geplaatst. Stijlvol, decoratief én nuttig tegelijk, want de etalage is voorlopig nog het belangrijkste middel om te verleiden, ook in de donkere uren. Elektra zal pas in 1906 in dit gedeelte van Utrecht aangelegd worden. Filiaal Viestraat krijgt direct, per 1907, elektrische verlichting. De hoogte van de winkelruimte heeft beslist ook te maken met het optimaal benutten van het daglicht tot achterin de winkel waardoor slechts beperkt het licht aan hoeft. Een nadeel bij die hoogte zijn de winterse stookkosten. Mede vanwege de inrichting met bakken blijven grote muuropervlakten hierboven normaal gesproken kaal. Ideaal dus om te gebruiken voor promotiedoeleinden zoals in de grand magasins van Brussel en Parijs.

Instructie: Licht in de winkel en etalages dient tijdig aangestoken. Geen overbodig licht op kantoor, magazijn en garderobe. Alle lampen moeten half gematteerd zijn. Etalage lampen van 150 watt, winkel 100 watt, kantoor en magazijn 40 watt. In winkels voorzien van een lamp van het nieuwe model (kristallamp) gebruike men een lamp van 200 watt voor het middenlicht en acht lampen van 40 watt voor de zijlichten. Een aantal winkels is inmiddels voorzien van ‘illuminatie’-verlichting in de etalage.

In het filiaal Amsterdamsestraatweg 174, uit eind 1914 zijn nog traditionele lamparmaturen te zien hoewel deze al omstreeks 1907 omgebouwd zullen zijn naar elektra. De in 1909 geplaatste lamparmaturen in het filiaal Markt 3 te Eindhoven zijn omstreeks 1937 verwijderd. Bij een moderne, Eindhovense huisvrouw hoort een moderne, Eindhovense TL-verlichting. Om deze verticaal tegen de wand te kunnen plaatsen zijn de kleurrijke Jugendstil tegeltableaus met de flamboyante nimfen verwijderd.

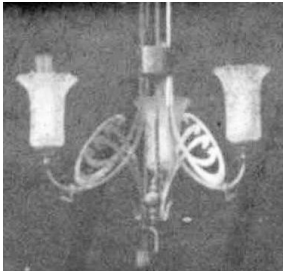
F Biltstraat 24 U 1899-DA

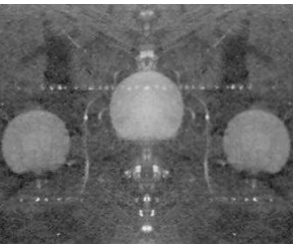
F Twijnstraat 69 U 1900-DA

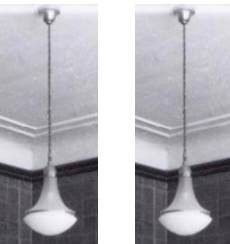
F Den Bosch 1902-DA

F Lange Viestraat U 1907-DA

F A.damsestraatw. 174 U 1915-DA

ca. 1928

F Marktstraat 3, Eindhoven 1947-DA

Winkelinrichting Koper

Aanvankelijk staat er een koperen weegschaal met bijbehorende koperen gewichten en maatbekers op de toonbank. Koffiesilo's zijn uitgerust met koperen kranen en de graanbakken voorzien van koperen schep- pen. Er hangen koperen lamparmaturen. Na 1900 worden koperen stangen toegevoegd op toonbank- hoogte en komt er een koperen band boven de grut- tersbakken.

Instructie: Minstens eenmaal per week moet de knecht al het koperwerk poetsen, uitgezonderd de koperen prijshangers, die eens per maand. Poetsen met een fla- nellen doek dient zoveel mogelijk in het magazijn te gebeuren. Er mag niet op koperen banden gestaan of gezeten worden.

Winkelinrichting Planten en bloemen

In ieder geval vóór de grote wandspiegel wordt in de regel een groene palm geplaatst, wat prachtig harmo- nieert en de exotische sfeer verhoogt. Vanwege de her- opening in 1902 van de eerste winkel aan de Hooge Steenweg te Den Bosch krijgen de gebr. De Gruijter twee prachtige jugendstil bloemvazen van directeur Mijnlieff van de tegel- en faiencefabriek Holland. De verleiding mag wat kosten en moet smaakvol zijn

Instructie: Planten goed verzorgen en eenmaal per week, uitgezonderd des winters een kwartier lang in een emmer water plaatsen. Bij warm en droog weer tussentijds nog wat water op de pot gieten. In iedere winkel dient een juffrouw aangesteld te worden voor het onderhoud. Planten in de etalage dienen met een laagje mos bedekt. Foto Biltstraat en Düsseldorf

Apparatuur Koffiesilo's

Die koffie is niet alleen te ruiken, maar ook te zien, want in verschillende kwaliteiten achter de toonbank opgeslagen in aanvankelijk rode bussen en later grote silo's met glazen front. En de geur van versgemalen koffie is legendarisch te noemen. Bij nieuwbouw en verbouwingen in de jaren voor de tweede wereldoor- log komt de centrale wandspiegel te vervallen om plaats te maken voor veel hogere koffiebonensilo's.

Apparatuur Holwick elektrische koffiebonenmaler

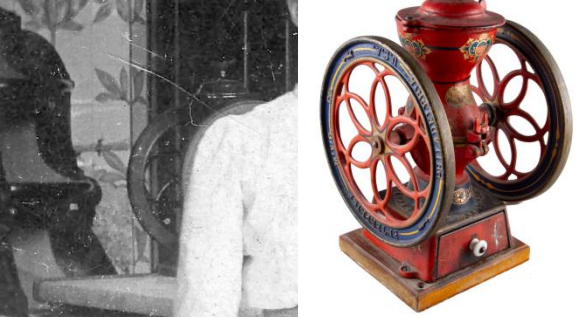
Nadat in 1898 de Hobart Manufacturing Company de eerste elek- trische maler in de markt brengt komt ook B.C. Holwick Canton uit Ohio met een molen naast een scala aan andere machines voor voedselverwerking. Op verzoek van de klant worden bij De Gruy- ter vanaf 1906 de bonen gemalen met de rode Holwick molen die op de toonbank staat te pronken. Eerder werd een rode handaan- gedreven molen gebruikt. (De oorspronkelijk Utrechtse firma Olland neemt pas in 1932 licht afwijkende koffiemalers in productie).

Fabricaat Holwick
Fabricaat Olland. Collectie Centraal Museum Utrecht.

Biltstraat 24 U 1907-DA

Molenstraat 108, Nijmegen 1908- NrA-F9922
Coffee Grinder Enterprise M.F.G. Co. Philadelphia No. 2 1898. ↑

Apparatuur Kolomweegschaal tot 1907

Op de toonbank staat een bascule met bijbehorende koperen gewichten. Ook zijn de maten van diverse grootte uit- gestald, alsmede de bijbehorende trech- ters om de inhoud der maten (maatbe- kers) weer in het daarvoor bestemde zakje te gieten.

Instructie: Bij het wegen dient uiterste ac- curatesse betracht en men recht voor de weegschaal te staan om te kunnen zien dat de naald het juiste gewicht aangeeft.

Meubels

Het Rotterdams timmerbedrijf Breedveld, opgericht in 1906, verzorgt per 1954 de houten winkelinrichting van vele zelfbe- dieningszaken: luxe, kostbaar en degelijk. Omstreeks 1960 komt het Duitse Store-best meubilair er voor in de plaats waarbij vooral wit formica in het zicht staat. De binnenzijde van die displays is lichtblauw getint.

F Den Bosch 1902-DA

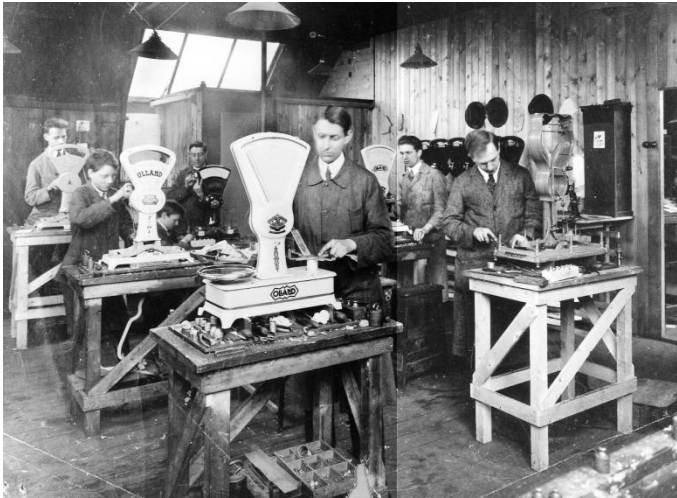
Apparatuur Snelweger vanaf 1907

W.C. Olland begint in 1907 met de vervaardiging van automatische toonbankweegschalen ook wel snelwegers genoemd naar Amerikaans voorbeeld. Het bedrijf is dan gevestigd op de hoek Biltstraat 7, op steenworp afstand van het De Gruyter winkelhoofdkantoor. Jacques ziet meteen het nut van deze innovatie. Door zijn inzet krijgt de Amerikaanse snelweger in Nederland extra voet aan de grond. Niet alleen de firma De Gruyter, ook een groot scala aan winkeliers en verpakkers nemen in de kortste keren afscheid van de bascule. Al dat tijdrovend gedoe met allerlei gewichten die ook nog eens periodiek geijkt dienden te worden is verleden tijd.

In 1926 verhuist Olland naar De Bilt en zullen ook bijna identieke snelwegers van het merk Dayton uit de USA op de toonbanken van De Gruyter verschijnen. De vader van W.C. Olland was een telg uit een geslacht van horlogemakers uit Groningen. H. Olland (1825-1901) maakte eerder in Utrecht naam als instrumentmaker voor het Meteorologisch Instituut van professor Buys Ballot. Vanwege de succesvolle afzet in binnen- en buitenland van de snelweger wordt in 1913 de vervaardiging van wis- en natuurkundige instrumenten gestaakt.

Na jaren procederen volgt ontslag van rechtsvervolgning door de rechtbank van Arnhem van de winkelchef van het Gruyterfiliaal te Arnhem, terzake overtreding van de ijkwet door gebruikmaking van een ‘Amerikaanschen snelweger’ zijnde zulks een weegwerktuig, dat zonder gewichten weegt. De Hoge Raad verenigt zich met de beslissing der rechtbank dat de ijkwet niet aangeeft wat onder wettelijke weegwerktuig valt te verstaan, zodat dit toestel niet verboden is.
26 02 1913 De Eemlander

Ter rechterzijde een ‘Gruyter’ weegschaal in opbouw ±1926-UA 92352

N.V. SNELWEGEFABRIEK „UTRECHT”
W. C. OLLAND

Behalve aan de hygiënische inrichting van de winkels wordt ook alle zorg besteed aan de praktische indeling. Weegschalen, verpakkingsmaterialen en goedlopende producten zijn in tweevoud aanwezig aan weerszijden achter de toonbank. Bij drukte behoeven de winkelmisjes niet kruislings te werken.

Apparatuur NCR kassa

In 1878 reist James Ritty per stoomboot naar Europa. Tijdens deze reis raakt hij geïntrigeerd door een apparaat dat het aantal omwentelingen van de scheepsschroef nauwkeurig bijhoudt. Hij vraagt zich af of een soortgelijk mechanisme hem kan helpen om betalingen van zijn klanten in zijn saloon bij te houden en om te voorkomen dat werknemers zijn winst stelen. Terug in Dayton gaat hij samen met zijn broer aan de slag. Na verschillende mislukte prototypen wordt het derde ontwerp in 1883 gepatenteerd. De kassamedewerker voert alle aankopen in waarna het totaalbedrag wordt berekend en de kassalade met een belletje opengaat. Zo wordt de baas gewaarschuwd dat er een transactie plaatsvindt. Uiteindelijk verkoopt Ritty zijn bedrijf aan investeerders die het omdopen tot ‘National Cash Register’ (NCR). De eerste verbetering die zij doen, is het toevoegen van een papierrol waarop de details van een transactie worden afgedrukt. Via deze kassabon kan de baas controleren of het juiste bedrag in rekening is gebracht. Daarnaast kan ermee voorkomen worden dat klanten ten onrechte beweren te weinig wisselgeld teruggekregen te hebben.

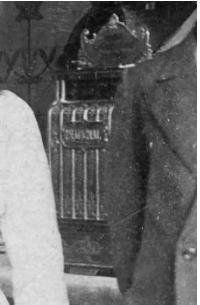
De METALEN WINKELBOEKHOUDER uit Dayton, Ver. Staten
komt begin Januari te 's-BOSCH.
Deze wondermachine boekt, telt en controleert automatisch.
door slechts één enkelen vingerdruk:
alle verkoopen à contant,
alle verkoopen op rekening,
alle uitbetalingen,
alle betaalde rekeningen,
wijst den patroon bovendien aan hoe laat zijn Winkel geopend wordt en hoeveel personen er dagelijks inkomen.
Spaart geld, tijd en onaangename kwesties met de clientèle.
Ruim honderd verkocht te Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Groningen, Haarlem, Leiden, Arnhem, Nijmegen, Dordrecht, Breda, Roosendaal, Maastricht enz.
Schitterende attesten van eerste Nederlandsche firma's.
Uitvoering informatie op aanvraag
THE NATIONAL CASH REGISTER COMP.
Rotterdam, v. Oldenbarneveldtstr. 80.

Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche courant 14 dec.1894
(De vm. journalist V.d. Elk importeerde al in 1889 houten kasregisters)

Instructie vóór 1900: De boodschappen door de klant pas van de toonbank laten wegnemen als het totaal bedrag is vastgesteld. Vooral dames, die nog niet lang in betrekking zijn, maken, om vergissingen te voorkomen, de berekening op de buil of een stukje papier, dus nimmer op het marmeren blad der toonbank.

Kort na 1900 verschijnen de NCR-kasregisters in de winkels van De Gruyter. In Amerika waren er inmiddels al duizenden van verkocht. Jacques had onmiddellijk de grote voordelen onderkend. Hij kan hiermee een strakke controle uitvoeren op alle geldhandelingen. De consequenties van doorlopende kortingsacties zijn direct inzichtelijk en daardoor goed aan te sturen. De ‘10% van de Gruyter’ wordt mede daarom een daverend succes. Daarbij kiest Jacques bewust voor van alle andere middenstanders onderscheidende oranjebruin-kleurige kassabonnen als essentieel element in zijn 10% spaarsysteem.

Instructie: In winkels met vierladige nikkelen kassa werkt de helft der dames met de linker- en de andere helft met de rechterweegschaal

Filiaal Molenstraat 108, Nijmegen 1915-NrA

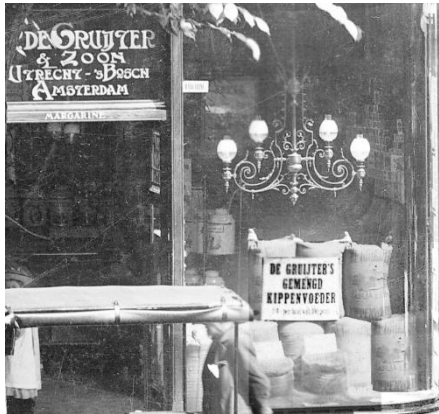
Reclame Etalage

De etalages van het filiaal Biltstraat zijn in 1905 volge- stapeld met jute zakken met gemengd kippenvoer. De kuikentjes, die er ongetwijfeld lopen, kunnen zo niet ontsnappen. Een publiekstrekker. Blijkbaar houden veel mensen in de stad er een kippenren op na en zijn bereid om kant en klaar voer te kopen. Daarnaast zullen han- delaren en niet stedelingen ook wel hun weg vinden naar de winkel. Nog tientallen jaren zullen diervoeders tot het kernassortiment behoren. Praktisch voor mole- naar De Gruyter: aldus kan de fabriek een redelijke prijs maken voor de niet voor menselijke consumptie ge- schikte granen en restproducten.

Zeker de eerste vijftien jaar zijn de zo ruim mogelijke etalages uit één stuk regelmatig gebruikt voor het tonen van vooral onverpakte producten. Bijvoorbeeld varia- ties koffiebonen overvloedig stromend uit de originele balen. Bijzonder functioneel en efficiënt zijn de stevige prijs- kaarten met de bedragen in centen. De categorieën zijn: liter, pond, 100 gram of verpakt. Op deze manier kan het winkelpersoneel snel alle mutaties in orde maken, op afroep van het centraal kantoor. Vergissingen en misverstanden komen aldus zelden voor. De klant die goed geïnformeerd wil zijn, ziet in de etalage al wat er allemaal mogelijk is en kan direct registreren of ze goed- koper uit is dan elders. Dat biedt vertrouwen. Vanaf 1920 gaat de eigen huisdrukkerij gestencilde etalagecou- ranten verzorgen. Vanaf september 1927 kan de klant elke donderdag, dus net voor de weekendverkoop en weekendacties van de concurrenten, via. plakkat en op de etalages van de fili- alen zien wat De Gruyter in petto heeft. Daarna volgen de advertenties in de pers, tweemaal per week, waarvan één algemene vooraankondiging. Geen enkele andere firma doet dit toen en maakt zo veel kosten vooraf.

Biltstraat 24 U 1905-DA

Dit wordt de etalagereclame genoemd. Zo'n zes jaar la- ter bedenkt het hoofd van de reclameafdeling de heer Arthur Klauze, een Duitser, het DG-mannetje als mas- cotte. Een kassabon met een gulden als hoofd voorzien van armpjes en beentjes.

31-01-1934

DIT GELDKISTJE VOOR WAT U BIJ DE GRUYTER SPAART

10% KORTING.

Crème stijfseel	5 ct. per ons
Kleurenstijfseel	8 " " "
Z A D E N.	
Zevenzaad of zangzaad	15 ct. per liter
Witzaad	18 " "
Rubenzaad	15 " "
Zwartzaad	15 " "
Wit en zwart zaad	15 " "
Maanzaad	25 " pond
Wit milietzaad	20 " "
Geel miliet (grains panis)	20 " "
Lijnzaad	15 " "
Papegaaienmais	10 " liter
Gemengd kippenvoer	5 ct. per pond
Eiermeel of oetendvoer	7 " "
Maismeel	5 " "
Gebroken rijst	5 " "
Ongepelde rijst „paddi“	5 " "
Zware garst	5 1/2 - 6 1/2 ct per liter
Kippenmais	6 1/2 - 9 1/2 " "
Heele grutten	11 " "
Grint en zemelen	3 " "
Duivenvoer (bijz. aanbevolen)	10 " "
Tarwe	8 " "
Haver	5 " "
Boekweit	8 " "
Hennepzaad	9 " "
Duivenboonen	10 " "
Wikken	10 " "

10% KORTING.

Belangrijke korting.

Voor tien gulden bons wordt een gulden terug betaald.

P. DE GRUYTER & ZON.

Vreeburg. Biltstraat. Twijnstraat.

1905-DA

APRIL 1905.

PRIJSCOURANT

P. DE GRUYTER & ZON

Utrecht.

's Bosch. Amsterdam.

Extra korting.

Voor tien gulden Bons een gulden terug.

ERWTEN. — BOONEN.

Erwten	10 - 12 - 15 - 20 ct. per liter
Wortelerwten	20 " "
Paarlerwten	12 - 15 - 20 ct. per pond
Capucijners	8 - 10 - 12 - 15 - 20 - 25 - 30 ct. per liter
Grauwe Erwten	20 - 25 ct. per liter
Linzen	20 ct. per pond
Linzenmeel	30 " "
Witte Boonen	13 - 15 - 20 ct. per liter
Krombek witte boonen	25 " "
Pronkboonen	20 " "
Bruine Boonen	14 - 16 - 20 - 25 " "
Kievitsboonen	10 - 15 - 20 - 25 " "
Tuinboonen	10 " "

MEEL - BLOEM.

Boekweite meel	8 - 10 - 12 - 14 ct. per liter
grutte	10 - 12 - 14 " "
Tarwebloem	7 - 8 - 10 - 12 - 15 ct. per pond
Tarwemeel (broodmeel)	6 1/2 ct. per pond
Hongraarsche Kroonbloem	pakje van 1 pond 20 ct.
	pak van 5 pond 90 c.
Zelfrijzend neel pakjes van 1 pond	12 1/2 - 20 ct.
Gezondheidsvrgbloem	15 ct. per pond
Roggebloem	10 " "
Roggemeel	6 " "
Garstbloem	7 " "

10% KORTING.

KOFFIE.

Heerlijke koffie	35 " per pond
Overheerlijke	40 " "
Java Melange	45 " "
Java	50 " "
Preanger	60 " "

T H E E.

Geurige Thee	12 1/2 ct. per ons.
" " " "	16 " "
" " " "	20 " "
" " " "	25 " "
" " " "	30 " "

ool er half ons verkrijgbaar.

R I J S T - G O R T.

Rijst	5 - 6 - 8 - 10 - 12 - 15 - 20 ct. per pond
Gort	8 - 10 - 14 " "
Alkmaarsche of busgort	20 - 30 " "
Larelgort	10 - 15 - 20 " "
Fijne parelgort	20 " "
Geplette gort (Gortmout)	7 - 10 " "
Haverport	10 " "
Havermout	8 - 12 - 15 " "
H. O. Havermout	15 - 25 - 50 " "
Kwakers havermout	10 - 18 - 36 " "

10% KORTING.

VERMICELLI.

Vermicelli	10 ct. per pond
dijn fijn	20 " "
middel	20 " "
grof grof	20 " "
letter	20 " "
Marguerites	25 " "
pastilles carrées	30 " "
étoilettes invisibles	30 " "
lentilles	30 " "
Macaroni	25 " "
Coquilles	30 " "

FIJNE GRUTERSWAREN

De Gruyter's kindermeele	18 - 25 ct. per pak
Griesmeel	12 - 15 - 20 ct. per pond
Rijst griesmeel	20 " "
Rijstbloem	15 " "
Rijstvloeken	20 " "
Havermeele	15 - 20 " pak
Panirmeel	25 ct. per pond
Grove parelsago	20 " "
Taploca	20 " "
Maizena	13 1/2 - 15 " pak
Aardappelmeele	5 " "
Sago	12 " "
Lijnmeel (voor Geneesk. gebruik)	11 " pond

S T I J F S E E L.

Stijfseel	9 ct. per pond
Patent stijfseel	11 - 14 " "
Zilverglans stijfseel	8 - 10 ct. per doos

10% KORTING.

Reclame Teksten op gevel, luifel en etalageramen

Het is vóór 1900 gebruikelijk bij kleinere zaken om in alle promotie-uitingen te melden in de buurt van welk bekend groot gebouw men te vinden is. Het normaal gesproken onopvallend filiaal Vreeburg dat een gehuurde ruimte inneemt op de begane grond van de Stichtse Bank wordt voorzien van een enorme luifel met als tekst STICHTSCHE GRUTTERSCHANDEL. Jacques benadrukt hiermee bewust de affiniteit met het Stichtse = gegrond in het Utrechtse. Het refereren aan Brabant zal minder tot de verbeelding van de potentiële klandizie hebben gesproken. Ook op de erkerluifel van het nieuwe pand Biltstraat 24 komt dezelfde tekst. Tot na de Eerste Wereldoorlog zal deze naam gehandhaafd blijven, zelfs in de telefoonboeken. In de tijd van de verzuiling doet de klant boodschappen conform de gezindheid. Als je kleur bekent als grutter (De familie De Gruijter is roomskatholiek ‘van de oude stempel’) begrenst dat de expansie.

Op het etalageraam van filiaal Vreeburg van 1896 staan de twee filialen opgesomd: Utrecht en s’ Bosch. Per 1899 zullen de drie straten genoemd worden waar in Utrecht filialen te vinden. In 1902 worden de resp. steden genoemd. Eind 1907 zijn dat er al zeven. De nieuwste filialen, Venlo en Haarlem, worden niet meer opgenomen. Per 1912 slechts de steden Amsterdam, Rotterdam, Düsseldorf, Nijmegen en Arnhem. Niet veel later zal vermeld worden: winkels door geheel Nederland. Na realisatie van het filiaal Langendijk 2 in Delft, met een gevel in Duitse Jugendstil en geopend op 12 februari 1912, worden de overige filiaalsteden niet meer opgesomd op het etalageraam. Aldus ontstaat er meer zicht op de sprookjesachtige inrichting en op de taferelen uit verre landen waar de meeste klanten zelf nooit komen. Dat hoeft ook niet: De Gruyter brengt de producten uit die landen binnen handbereik.

De familie de Gruijter besluit om alles wat met het bedrijf samenhangt vanaf 1900 in advertenties De GRUYTER te noemen. Op de winkelgevels wordt tot 1900 de UIJ soms geschreven als een dubbele UU met in de tweede letter een kleine opening. Dat is geen fraaie vormgeving. Per stad is een schilder aangezocht om de donkere letters op een lichte achtergrond te plaatsen en er is niet gewerkt met een vast sjabloon. Bij de nieuwe filialen in Düsseldorf (vanaf 1912) en vanaf augustus 1915 ook in Nederland wordt op een nieuwe gevel de hoofdletter IJ een Y. Op alle uitingen inclusief de neonreclame is dat kostenbesparend want ‘t scheelt een letter en twee puntjes. Op bovenlichten en gevels zijn altijd hoofdletters toegepast vanwege de betere zichtbaarheid op afstand. (Bij de overgenomen winkelketen Bluijssen stond op de voorgevel Bluijssen en Heijn werd in 1927 Heyn in metalen letters op de pui, afgeverkt met bladgoud eveneens zonder puntjes op de i en de j).

F Bemuurde Weerd 3 U 2010-HKTH

F Lange Viestraat 4 U 1907-DA

Reclame divers

Jaar in jaar uit worden op grote schaal talloze vlugschriften verspreid. De Stichtsche Gruttershandel wijst op de voordelen van het zelf bakken in de tijd dat veel mensen iedere cent omkeren voordat ze hem uitgeven. Eenvoudige folders worden verspreid met een licht op-ruimende titel en bakkersgist gratis verstrekt.

Gedeelte van een twee pagina's grote advertentie in de Nieuwe Rotterdamse Courant voorafgaand aan de opening van drie winkelfilialen in dezelfde week. Deze advertentie wordt ook in andere steden gebruikt, waarbij De Gruyter alleen maar de filiaalnaam (of namen) hoeft te wijzigen. 20 t/m 23 december 1910-NRC

Het woord Gruyter kent ±65.300 treffers en Gruijter ±12.500 op de krantenpagina's-website van Delpher in de periode van 1896 t/m 1936.

Landelijk wordt het netwerk aan winkels, bevoorraadt met eigen producten in eigen verpakking, steeds groter. Dit heeft tot gevolg dat Jacques overal met eenzelfde weekadvertentie kan adverteren. Dat bespaart kosten. Aansturing vanuit de fabrieken in Den Bosch zorgt voor accurate bevoorrading vóór en gedurende de acties. Daar verwerkt Jacques statistisch de behaalde resultaten om deze te gebruiken voor volgende campagnes.

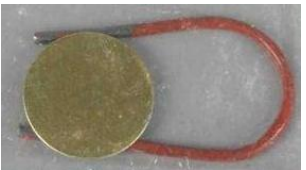
Wekelijks verschijnen er in het Utrechtsch Nieuwsblad advertenties in de vorm van een feuilleton. Beaalde artikelen zijn gedurende een week goedkoper indien een tweede pak gekocht wordt. De klant moet dan wel de coupons inleveren de op de achterzijde van de reclamefolder staan afgedrukt.

20-02
1915-
UN

‘Snoepje van de week’.

In 1937 worden al liedjesboekjes, puzzels en kleurkaarten als inleg toegevoegd aan promotiefolders. Ontworpen door de eigen reclameafdeling en in eigen drukkerij vervaardigd. De ervaring hiermee wordt na de oorlog weer ingezet onder het motto ‘Snoepje van de week’. Het opheffen van de suikerrantsoenering en de opstart van de nieuwe suikerfabriek in '48 waarbij voor de overcapaciteit een bestemming gevonden dient te worden geven de impuls. Eén ons zoetigheid met een kleine attractie voor tien cent om het kind een dubbele verrassing mee te geven als moeder boodschappen komt doen. Een onweerstaanbaar lichtpuntje voor velen in de moeizame jaren van opbouw en herstel. Later wordt uitsluitend een plastic speeltje, knutsel-illustratie, poppetje of ander voorwerpje cadeau gedaan.

←Rotatieplaatje en ↑ magneetje

Spaaractie Serviezen etc.

Met de expansie in Den Haag loopt het tussen 1916 en 1920 minder vlot dan gewenst. Een reclamecampagne van een jaar waarbij gespaard kan worden voor een porseleinen servies leidt tot de doorbraak. Omstreeks 1928 wordt volop ingezet op dit type actie waarmee een glazen kast midden in de winkel gevuld is met een selectie. Ook komen er aanbiedingen met houten klossen en matroesjkapopjes uit Joegoslavië tot aan kinderkleertjes toe.

Nieuwe Ebbingestraat 40, Groningen DA-1932

Zelfs op regeringsniveau wordt er gediscussieerd over het optuigen van cadeaustelsels door grootgrutters. Het wordt een plaag genoemd, grotendeels gevestigd op basis van onwaarachtigheid, leidend tot misbruik, misleiding, oneerlijkheid, onverantwoorde uitgaven en economisch nadeel.

1931 nr. 29 Middenstandsbond

Etalage & display

De vaste etaleur in Den Bosch zet in zijn atelier elke week drie etalages in elkaar met eenvoudige basiselementen. Er wordt een foto van gemaakt. Vervolgens ontvangen de filialen de etalage-instructie inclusief een plattegrond, zó eenvoudig opgesteld, dat de winkelmedewerkers zelf kunnen etaleren. Uitgezonderd de vier grote steden die een vaste etaleur in dienst hebben.

Cor Gruijters was etaleur voor De Gruyter displays in Noord-Brabant. Voorbeelden uit zijn archief van ca. 1937:

Foto behorend bij een etalageinstructie

Vrijstaande display van Cor. Aan de muur 'Zuid-Holland'-tegeltableaus

display F Marktstraat 3, Eindhoven

F Visstraat 7, Dordrecht vóór 1940-DA

Een van de redactionele artikelen die als 'nieuws' gratis worden geplaatst in diverse kranten omdat De Gruyter groot adverteerder is: 'Wij ontvingen van de frima P. de Gruijter een prachtkalender, welke huis-aan-huis wordt verspreid, om zodoende hare klanten en zij die nog geen kennis maakten met hare winkels steeds meer en meer tot zich te trekken. De kalender is beslist een sieraad voor de huiskamer en de werkelijke waarde kan geschat worden op f 3.10. Iedere maand vindt men een verrassing in den vorm van een bon, welke in haar winkels kan worden ingewisseld en als een aanmoediging voor hare honderdduizenden klanten kan worden beschouwd. Voorwaar een 'reuzenreclame' welke zijn weerga niet vindt in Nederland. Wij (van de redactie) hopen dat 't succes welke de firma met deze verspreiding beoogt niet zal uitblijven.'

24 12 1912-Nieuwe Tilburgsche Courant

Excursies & kookavonden

'De Gruyter (en Albert Heyn) inviteren de dames van diverse vrouwenorganisaties op een excursie naar hun fabrieken. Niet te ontkennen valt dat dat een attractie is. De dames worden onthaald, gastvrij en gul, maar nadien komt de slechte kant voor ons middenstanders. Want een paar dagen na het bezoek komt er een verkoper aan de deur, wijst nog eens op het aangenaam en vererend bezoek en nu moet men toch heel ondankbaar zijn als men zo iets niet beloont met een bestelling. En juffrouw en mevrouw, die eerste vaste klant waren van een middenstandszaak, worden gedeeltelijk en geleidelijk klant van het grootbedrijf.

07 12 1935 De Middenstandskrant
(na de 2° WO kwamen er tot 400 dames per week naar Den Bosch)

Excursie huisvrouwen arriveert op de suikerwerkafdeling in de fabrieken te Den Bosch DA 0009467

Cursus koken te Kerkdriel, georganiseerd door De Gruyter 1950-coll. Gelderland

De salamitactiek van de grootgrutter ten opzichte van de reguliere middenstand laat zich goed illustreren door de afbeelding op een De Gruyter strooi-bus met chocoladehagel.

Acties bij dochter Zijlstra

Jacques de Gruijter heeft al in 1918 een meerderheidsbelang in de winkelketen Zijlstra en daardoor komt er geleidelijk aan een integratie van het assortiment hoewel de verpakking gescheiden blijft. Ook de promotieuitingen worden op elkaar afgestemd. *‘Zijlstra voerde sinds 1893 de titel Hofleverancier en had als slogan: "Wij varen goede waren". Nagenoeg alle kruidenierswaren, welke Zijlstra verkocht, kwamen rechtstreeks uit de De Gruyter-fabrieken in Den Bosch. Soms kregen wij veleens een krat jam met de verkeerde etiketten erop, zoals De Gruyter of zelfs Spar.’ Herman Tutert, Raalte, over de periode na de 2^e wereldoorlog.*

ALLES IN EEN HAND

FABRICEREN
VERKOOPEN

IS VOORDEELIG VOOR DEN KLANT

Wij importeren, fabriceren en verkopen in eigen winkels. De voordelen hiervan ontvangt U door onze 10% KORTING.

J. ZIJLSTRA Hzn.

KRUIDENIERSWINKELS DOOR NEDERLAND.

PRJSCOURANT

VAN

J. ZIJLSTRA Hzn

Goed en niet duur

KRUIDENIERSWINKELS DOOR GEHEEL NEDERLAND.

Wij vragen en bezorgen zonder prijsverhoging en geven bovendien 10% KORTING door ons grootwinkelbedrijf.

UTRECHT: Voorstraat 39, Tel. 10944, Biltstraat 68, Kanaalstraat 90, Rijnlaan 10, 2e Dinschedijk 72 hoek A'damsche str.weg, Marnixlaan 148. — ZEIST

Bevat 2 waardevolle coupons.

Ook de vaste etaleur van Zijlstra zet net als bij De Gruyter in zijn atelier etalages in elkaar in twee of drie maatvoeringen met eenvoudige basiselementen. Vervolgens ontvangen de filialen de etalage-instructie inclusief een plattegrond en foto, zó eenvoudig opgesteld, dat de winkelmedewerksters zelf kunnen etaleren. De geschenkenacties bij Zijlstra krijgen in de etalage zeker zoveel aandacht als de levensmiddelen. Winkeliers in het huishoudelijke artikelensegment missen hierdoor veel omzet.

Zijlstra

Levensmiddelen

Winkelboekje

Hofleverancier

GRATIS SPAARZEGELS

EXTRA GRATIS bij elke aankoop

Van 10 stuks af EEN GULDEN TERUG!

Zijlstra VOOR LEVENSMIDDELEN

Model 6 - 4 - 750 - 400 x 200

Heden EXTRA ZEGELS

1 ZEGEL BIJ:	1 pond paterbloem - 10
1 ZEGEL BIJ:	1 pond rozijnen z. pil 10
1 ZEGEL BIJ:	1 pond griesmeel - 12
1 ZEGEL BIJ:	1 fles bessenapp - 14
2 ZEGELS BIJ:	1 pak custardpoeder 14
1 ZEGEL BIJ:	1 ore bitterkoekjes - 10
1 ZEGEL BIJ:	1 pond volvette kaas - 35
1 ZEGEL BIJ:	1 rol beschuit - 8
1 ZEGEL BIJ:	1 pond boekwafelruten 8
1 ZEGEL BIJ:	1 pond stroop - 12
1 ZEGEL BIJ:	1 sterke dwel - 22
1 ZEGEL BIJ:	2 pond roosparadijs - 14

Heden SPAARZEGELS BIJ CHOCOLADE

7 voor 20

Heden SPAARZEGELS BIJ CHOCOLADE

7 voor 20

10 12 14 16 18 20 22 24 26 28 30 32 34 36 38 40 42 44 46 48 50 52 54 56 58 60 62 64 66 68 70 72 74 76 78 80 82 84 86 88 90 92 94 96 98 100

Heden SPAARZEGELS BIJ ZUIDVRUCHTEN

10 12 14 16 18 20 22 24 26 28 30 32 34 36 38 40 42 44 46 48 50 52 54 56 58 60 62 64 66 68 70 72 74 76 78 80 82 84 86 88 90 92 94 96 98 100

GRATIS

BIJ f.1.25 WAREN

(1 POND KOFFIE - 1 POND THEE)

10 12 14 16 18 20 22 24 26 28 30 32 34 36 38 40 42 44 46 48 50 52 54 56 58 60 62 64 66 68 70 72 74 76 78 80 82 84 86 88 90 92 94 96 98 100

een goede zet van Zijlstra

bijs koffie, thee en 150 andere artikelen spaarzegels

bovendien bij elke aankoop n cassabon voor f.10.- cassabons 4 spaarzegels

voor de spaarzegels: serviezen, tafeltzilver en linnengoed!

10 12 14 16 18 20 22 24 26 28 30 32 34 36 38 40 42 44 46 48 50 52 54 56 58 60 62 64 66 68 70 72 74 76 78 80 82 84 86 88 90 92 94 96 98 100

een goede zet van Zijlstra

bijs koffie, thee en 150 andere artikelen spaarzegels

bovendien bij elke aankoop n cassabon voor f.10.- cassabons 4 spaarzegels

voor de spaarzegels: serviezen, tafeltzilver en linnengoed!

10 12 14 16 18 20 22 24 26 28 30 32 34 36 38 40 42 44 46 48 50 52 54 56 58 60 62 64 66 68 70 72 74 76 78 80 82 84 86 88 90 92 94 96 98 100

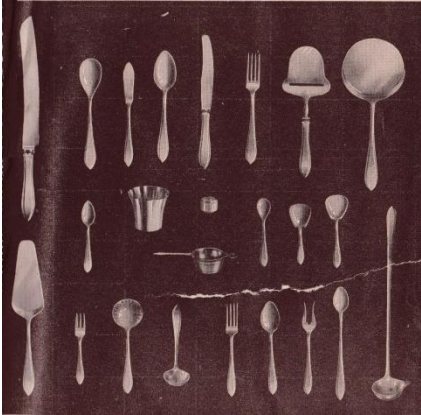
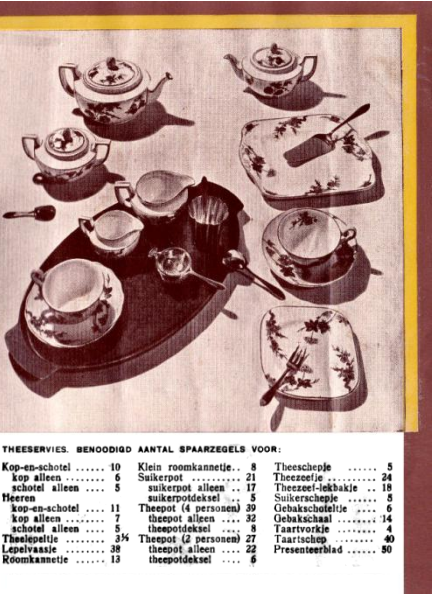
Ná 1945. Een van de vele Zijlstra-affiches van illustrator, industrieel-, reclame- en grafisch ontwerper Koen van Os

Zijlstra met 75 kruidenierswinkels en presentjes als bij het ‘snoepje van de week’

Zijlstra zegelboekje in verband met de spaaractie voor gratis serviezen ondersteund door krantenadvertenties 1 x per 14 dagen. In de aanloop naar de 2e Wereldoorlog gaf men zelfs geld terug in plaats van geschenken.

VLEKVRIJ TAFELZILVER.	
Benodigd aantal spaarzegels voor:	
Tafelzilver (roestvrij) 31	Lepelvaasje 33
Amlepel 7	Vingerdoekring 19
Intermaasje 7	Theezeel- en lekbakje 21
Heerentafel 6	Theezeel- en lekbakje 16
Heerentafel (roestvrij) 22	Eierlepel 31
Heerentafel 6	Theezeel- en lekbakje 4 1/2
Heerentafel 23	Suikerschepje 4 1/2
Heerentafel 40	Taartschep 36
Heerentafel 3	Taartvorkje 3 1/2

Affiche naar ontwerp van Amp Smit ca. 1939

Proefopstelling voor een beurs & voor filialen met drie meter etalagelengte.

Decorateur Amp Smit

Amp Smit is geboren in Utrecht op 6 mei 1903 als Antonie Th. Smit. Omdat zijn vader ook Anton heet, wordt hij als kind al Amp genoemd. Reeds op jonge leeftijd toont hij een grote aanleg voor tekenen en schilderen. Hij helpt naast zijn opleiding zijn vader, die een decorateursbedrijf leidt en die al sinds 1898 decorateur is bij kruideniersbedrijf De Gruyter. Amp heeft veel diversere ambities. In 1916 zit hij op de Kunstnijverheidsschool in Utrecht en krijgt les van onder meer T. van der Laan, Houtzagers en de Haas. Naast tegeltableau's bij plateelbakkerij Zuid-Holland te Gouda ontwerpt Amp Smit ook glas-en-loodramen voor De Gruyter in 1924. Hij gaat studeren aan de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten in Amsterdam en krijgt daar les van o.a. Theo Molkenboer.

Nederland wordt al snel te klein voor hem en eind 1926 vertrekt hij naar Berlijn om zijn geluk te beproeven. De Gruyter had daar in 1920 143 winkels van Otto overgenomen. Amp kan daar werken als winkeldecorateur en tegelijk als gast studeren aan de kunstacademie Am Knie. Tussendoor werkt hij nog steeds voor zijn vader en maakt in 1928 prachtige ontwerpen voor Hotel L'Europe in Utrecht. In 1929 zal hij gedurende anderhalf jaar ontwerper worden van decoraties bij de Plateelbakkerij Zuid-Holland. Zijn modellen en decors zijn nog lang na zijn vertrek gebruikt.

bron o.a. wikipedia

Ontwerp als voor het hotel l'Europe te Utrecht 1929

Zelfportret in olieverf

Affiche ontworpen door Amp Smit

←1922/23 Tegeltableau en reliëfegel geproduceerd bij Plateelbakkerij Zuid-Holland

Gevel Porceleyne Fles

In 1898 komt een relatie tot stand tussen A.N. de Lint en de Delftse aardewerkfabriek de Porceleyne Fles. Deze samenwerking leidt tot veel grote opdrachten. Tussen 1916 en 1930 wordt veel decoratief geglazuurd bouwaardewerk toegepast met reliëf in art-deco stijl. Het filiaal Beeklaan te Den Haag wordt in 1918 als eerste voorzien van bouwkeramiek. Opvallend kenmerk van deze eerste De Gruyter onderpuikeramiek is het gebruik van typische, originele pigmenten, waarmee door verschillende stooktechnieken bijzondere effecten worden verkregen. Men vormt speciale reliëfstukken in gipsmallen en eenmalige sculpturen worden met de hand geboetseerd. De reliëfstukken zijn gecombineerd met vlakke tegels die in halfmechanische tegelpersen worden gevormd. Deze tegels zijn veelal duimdik, waardoor het aanbrengen een grote vaardigheid vereist. Meestal wordt het bouwkeramiek dan ook door personeel van de fabriek zelf aangebracht. De klant kan hier een geslaagde Brabantse kruidenier ontmoeten die er geen probleem van maakt om succes uit te stralen.

TEGEL 48-2020

Zoals bij de filialen in Düsseldorf wordt per 1918 de belettering ook in Nederland met gouden bollende letters uitgevoerd.

Bij het 100-jarig jubileum in 1918 ontvangt het bedrijf P. de Gruyter & Zoon het predicaat Koninklijk. De symboliek die men dan op de gevel mag voeren, vindt Jacques blijkbaar niet voldoende onderscheidend om toe te voegen aan de gevel in tegenstelling tot concurrenten als Albert Heyn.

Gruyter: totaal 136 blauw keramische puinen. (1918-1959)

BOKA: totaal 13 groen keramische onderpuinen (1919-1920)

- A 1921 **F** Bilderijkstraat 5 **U**
B 1930 **F** Burg. Reigerstraat 44 **U**
C 1920 **F** Oudegracht 201 **U**
D 1920 **F** Prins Hendrikstraat 105 Den Haag (BOKA)

Extra filiaalmarkeringen

De locaties moeten zo opvallend mogelijk zijn, dus op de hoek van twee straten of op de as van een drukke zijstraat waardoor deze op grote afstand goed zichtbaar was. Liefst in al druk beklante doorgangswegen naar het soms wat minder toegankelijk centrum.

Gietijzeren belettering op het dak en vlaggenmast **# F** Roggestraat 43, Arnhem 1935-DA

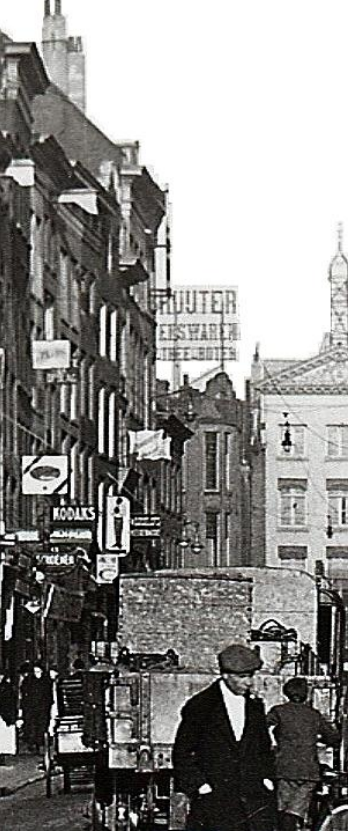
Neonverlichting **# F** Korte Hoofdsteeg 5, Rotterdam 1935-DA

Grootse theereclame op zijgevel **F** Slotlaan 134, Zeist 1935-DA

Gietijzeren belettering op het dak en vlaggenmasten **# F** Lange Viestraat 4 **U** 1935-DA

Gietijzeren belettering op het dak **# F** Korte Hoofdsteeg 5, Rotterdam ca. 1938-RA

En betere waar en 10% alleen de Gruyter op zijgevel **F** Westzijde 2, Zaandam coll. ZA-1950?

Neonreclame Lange Viestraat 4 **U** (Y = kostenbesparend. Het scheelt een letter en twee puntjes (= drie transformatoren))

Als een winkel niet op een hoek van de straat, maar in een gesloten gevelwand wordt gevestigd laat men de voorgevels iets boven de aangrenzende percelen uitsteken soms met behulp van beletteringen en vlaggenmasten.

Gebrandschilderde ramen

Dat Jacques een carrière in de retail zou ontplooiën was zeker niet vanzelfsprekend. Als vijftienjarige was hij aan de studie op het Groot-Seminarie te St.Truiden in België. Samen met zijn broer Louis maakte hij twee jaar vol. In 1892 werd pas duidelijk dat het bedrijf van pa de ware roeping inhield. Het zou best eens kunnen zijn dat zijn instemming bij de toepassing van glas in lood bij de bouw van de winkelpanden te herleiden is tot zijn jeugdijaren. In 1909 zien we de eerste toepassing bij de de filialen Visstraat 7 te Dordrecht (verbouw) en de Marktstraat 3 te Eindhoven (nieuwbouw) onder architectuur van W.G. Welsing.

Ontwerp glas-in-lood - raam Amp Smit 1925

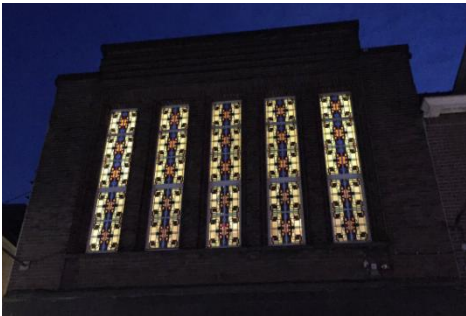

Ontwerp voor een Utrechtse bar. Amp Smit 1926

Glas in lood voor de Gruyter

Ontwerp Amp Smit, mogelijk voor het filiaal Fellenoord 15, Eindhoven gebouwd in 1925 en gebombardeerd in de tweede wereldoorlog.

F Twijnstraat 63 U bouwjaar 1928 Niet bekend of Amp Smit de ontwerper is. 2015-HKTH

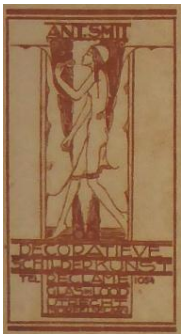
Zowel Antonie als zoon Amp Smit ontwerpen glas-in-loodramen voor De Gruyter. Het is niet bekend of het alleen voor lokale of regionale filialenbestemd was of incidenteel toegepast. Bij het overgrote deel van de filialen die tussen andere panden worden opgetrokken of verbouwd is de bovenverdieping benut als magazijn. Omdat er geen extra buitendeur met een trap naar een bovenwoning is opgenomen kan de gevel volstaan met één voordeur en aldus extra etalage- en winkelruimte. Mede omdat het magazijn op de begane grond op deze wijze ook beperkt is. Het missen van de woninghuur zal beslist ruim gecompenseerd zijn met de extra winkelopbrengsten. Het vele trappenlopen wordt blijkbaar niet ingeschat als op den duur erg belastend voor het personeel. Het werken met de kleurrijke lichtinval op de bovenverdieping(en) zal als bijzonder ervaren worden.

Wanddecoratie

Anton Smit, vader van Amp is tekenleraar, leidt een schildersbedrijf en werkt van 1898 tot zijn pensioen? als vaste winkeldecorateur bij De Gruyter met binnen- en buitenlandse opdrachten. Hij is tevens een gewaardeerd lid van het Schilder en Teekenkundig Genootschap Kunstliefde.

Kunstliefde, staand 3e van r. Anton Smit 1905-UA106789

←Hoofd briefpapier 1927

1915 # F Hoogstraat 1a Schiedam 1924-DA

1899 F Bilstraat 24 U 1900?-DA

F Wirdumersdijk 23, Leeuwarden opening 20 11 1920 Deel toonbank als inspiratie voor het winkelspel..

De gouache voor het winkelspel-bouwpakket is gebaseerd op een winkelinterieur uit een voorbije periode. De klant krijgt het bouwpakket mee naar huis waarbij de opdracht is alle figuren, inclusief toonbank en attributen uit te knippen en te plaatsen conform het voorbeeld in de folder in tweedimensionale positie. Roodgelakte glimmende theebussen en koffiesilo's met koperen kranen staan prominent in het gelid. De ruim bemeten nikkelen kassa, de betegelde toonbank met marmeren plaat, de grote rode koffiemaalmachine, de typerende weegschaal en de donkerrode rijen grutterschappen worden door iedereen direct geassocieerd met De Gruyter. Waar dan ook weet de klant waar hij of zij op kon rekenen als de winkeldeur opengaat. Als zoon of dochter het knutselwerk laat zien in de winkel, wordt het meisjesfiguur uit het spel ingenomen ter controle en kan het geheel samen met een gratis doos napolitains (14 stuks fijne chocolade) mee naar huis. Natuurlijk moet er als voorwaarde voor minstens f 1.- aan boodschappen gedaan worden.

Gouache van A. Smit uit 1930-DA

Tegeltableaus, exotisch, chique en hygiënisch

Instructie: eens per maand de tegels boven de lambriser-
ring met spons en zeem afwassen en daarna met een
wollen doek droogwrijven. De tegels onder de lambri-
sering iedere week op de poetsdag afwassen en glad
wrijven.

Is de interesse van Jacques de Gruyter in de toepassing
van keramische decoratieve wandbetegeling gewekt bij
een bezoek in 1900 aan de Exposition Universelle In-
ternational te Parijs? Ook het bedrijf ‘Holland’ uit
Utrecht was daar prominent aanwezig met een selectie
uit haar oeuvre in Jugendstil uitvoering. Een zilveren
medaille prijkte vervolgens op het briefpapier ter onder-
scheid van de talloze concurrenten.

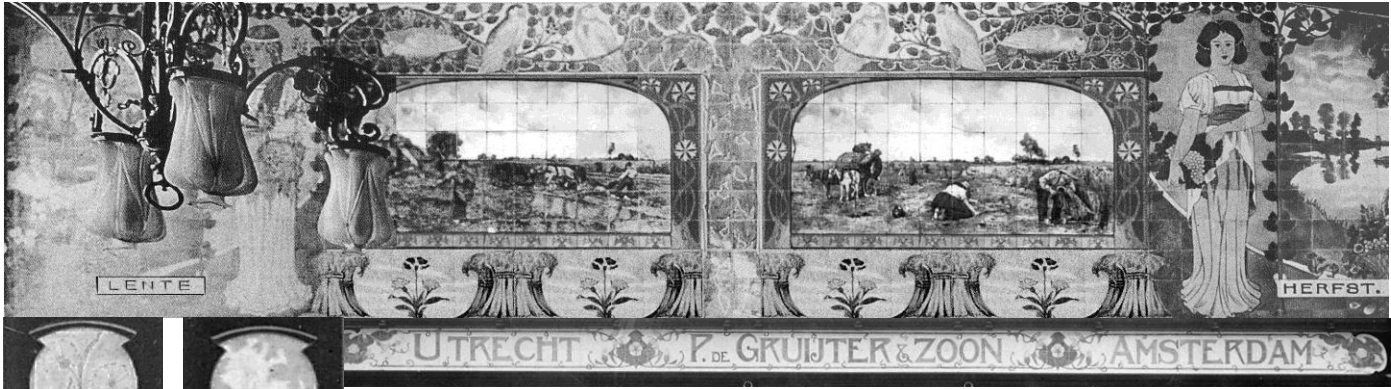
1900 Exposition Universelle International te Parijs

De opvallende hoogte van de winkelruimtes in de 19^e
eeuwse panden wordt gehandhaafd bij nieuw- en ver-
bouw. Het is heel praktisch om wanneer het jaargetijde
en het weer het toeliet het daglicht tot achteraan in de
winkel te laten komen en zo energie te besparen. De
kale, lelijke muurvlakken van de schappen (of grutten-
bakken) tot aan het plafond worden door Jacques
gezien (mogelijk onder invloed van zijn bezoeken aan
Wallonië en Frankrijk) als dé ideale manier om te laten
zien hoeveel moeite hij doet als kruidenier om het
voedsel aan te kunnen bieden. Aanvankelijk met het
boerenland in beeld en de wijze van transport maar
alras aanvullend ook de exotische herkomstgebieden.
Het beeldverhaal zet zich door op de verpakking met
altijd hetzelfde gewicht en kwaliteit. De vele spiegels in
de winkels bieden een kaleidoskopische ervaring en
maken de winkel veel ruimer. De klant voelt zich als
een ‘prinses tussen de erwten’.

F Hoge Steenweg 8-10, Den Bosch heropend na verbouwing 1902-DA

‘De heer A. Peijnenburg, bouwkundige alhier, onder wiens leiding deze
verbouwing is geschied, heeft hier een artistiek werk geleverd, waarbij,
voor zoover wij kunnen beoordeelen, door hem ook in allen deele is
rekening gehouden met het praktische. De beschildering der tegelbe-
kleeding is geschied naar ontwerpen van den heer Molkenboer te Am-
sterdam. Deze zijn prachtig !’
Provinciale Noordbrabantsche Courant-22 10 1902

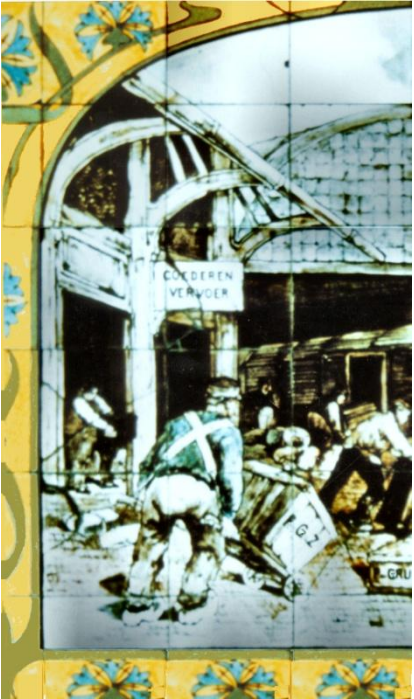

F Hoge Steenweg 8-10 te Den Bosch, heropend in 1902-DA

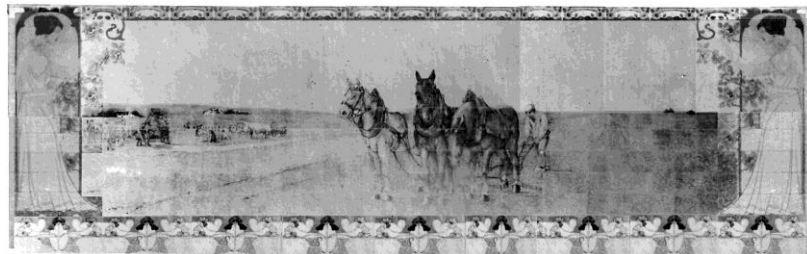
Het toeval wil dat Jacques, die zich in 1898 in
Utrecht vestigt aan de Biltstraat 24, om een lan-
delijke winkelketen op te zetten op zoek is naar
een breed gedisciplineerd persoon in takken van
kunstnijverheid, in staat was om een ensemble
neer te zetten rondom het basale winkelgebeuren.
Doel is om zich te onderscheiden van alle andere
opkomende formules in de levensmiddelensector.
Het treft met de per februari 1901 aangenomen
begaafde nieuwe artistiek leider bij Holland, Theo
Molkenboer. De klant zal bij binnenkomst in het
daartoe verbouwde pand aan de Hoge Steenweg
overdonderd worden door het overdadig gebruik
van beschilderd en verglaasd keramiek, rijkelijk
voorzien van ornamentiek en decoraties, bij don-
kerste subliem uitgelicht door kroonluchters.

Willem Mijnlieff schenkt twee ‘Holland’ vazen, model 233

Het station van Den Bosch is in het laatste
kwart van de 19^e eeuw een belangrijk spoor-
wegknooppunt geworden van personen en
goederen

F Molenstraat 108, Nijmegen HKTH

In 1906 openen aan de Molenstraat 108 te Nijmegen en aan de Utrechtsestraat 99 te Amsterdam de eerste winkels met een interieur met tableauontwerpen van Hermanus Oostveen. De locaties zijn als gebruikelijk langs een drukke doorgangsweg gelegen.

F Molenstraat 108, Nijmegen 42 1914-NrA

F Utrechtsestraat 99, Amsterdam

F Lange Viestraat 4 U 1910-UA 710690

F Hoogstraat 1a Schiedam 1927-DA opening 20 02 1915 ↑↓

Plaatelbakkerij Rozenburg

Architect Welsing oriënteert zich in 1911 op de tegelmarkt om een betere prijs te krijgen voor 'benodigde tegelwerken'. De vertegenwoordiger van Porselein- en Aardewerf fabriek 'Rozenburg' komt op gesprek en in de laatste weken van december 1911 volgt een briefwisseling waarbij op slot de prijs van 75 cent per tegel door de architect te duur wordt bevonden. De kwaliteit staat niet ter discussie. De architect krijgt geen mandaat van Jacques de Gruyter om verder te onderhandelen.

Ongeveer dertig filialen van De Gruyter worden voorzien van tableaus van de 'Holland'. Door het wegvallen van de export komt de Utrechtse tegelfabriek in zwaar weer terecht. Het aantal personeelsleden keldert razendsnel van 61 naar 10 personen. In 1915 worden de laatste ensembles geleverd. Eind 1916 komt de fabriek geheel stil te liggen. Elke winkel had andere interieurmatten en de bestelling bij de fabriek wordt pas geplaatst als de koopovereenkomst van een pand rond was.

We kennen het pand aan de Bemuurde Weerd OZ 3 nu als kostbaar erfgoed: het is het meest uitgesproken erfstuk van het kruideniersimperitum De Gruyter. Hier maakt de huidige bezoeker kennis met een aantal belangrijke aspecten van de 'formule' waar Jacques de Nederlandse markt mee bestormde. Geen enkel ander pand in Nederland kent nog de complete originele betegeling van de tegelfabriek Holland, uit de tijd toen de Gruyter zijn unieke, kenmerkende gezicht kreeg. Landelijk is een aantal winkels aan te wijzen die allemaal afzonderlijk varianten zijn van de architectuur van Welsing. Echter, gedecoreerd met een volledig tableau-ensemble afkomstig van tegelfabriek Holland resteert er ons slechts één: Bemuurde Weerd OZ 3 te Utrecht.

F Bemuurde Weerd OZ 3 U Ontwerper-schilder Hermanus Oostveen

Een drieluik uit een filiaal te Amsterdam, gebouwd in 1914 en nu te bewonderen in het bakkerijmuseum te Hattem. Een uitgebreider vergelijkbaar tableau-ensemble was geplaatst in het filiaal J.P. Coenstraat (opening 08 01 1915).

H.Oostveen vindt ondermeer inspiratie in het boek uit 1887 van Jules August Habert Dys 'Fantasies decoratives'

F Bemuurde Weerd 3 U opening 21 december 1911. 'Welvaart' →

.Aquarellen uit 1914 geschilderd door H. Oostveen voor een ensemble tableaus, waarschijnlijk bestemd voor een winkel in Utrecht (Amsterdamsestraatweg 174 opening 06 12 1914), Hilversum of Amsterdam.

F Molenstraat 108 , Nijmegen 43, opening 1906 -NrA aren & bladranken

F Bemuurde Weerd 3, U opening 1911 1920-WP aren & sringen (+Heuvelstr. 11 Tilburg +Markstraat 3 Eindhoven etc.)

F Diezerstraat 35, Zwolle, opening 1915 1936-? aren & gestileerde aster

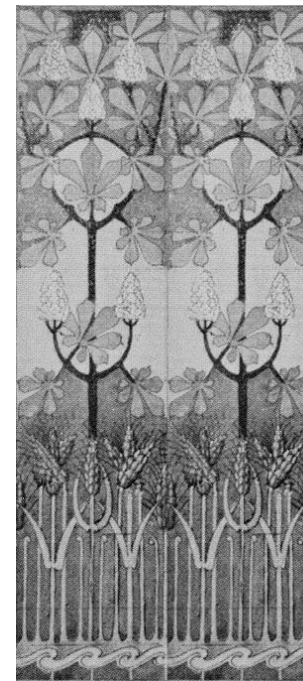
F Impressie mogelijk interieur Filiaal Oudegracht 201, opening 25 05 1919

F Hooge Steenweg 2, Den Bosch, opening 1902 -DA

F Molenstraat 108 , Nijmegen 43, opening 1906 -NrA

F Bemuurde Weerd 3, U opening 1911 aren & sringen

F Bemuurde Weerd 3, U opening 1911 aren & sringen

Aquarel geschilderd door H. Oostveen, bestemd voor een winkel als die van Hoogstraat 1a te Schiedam, opening 20 02 1915

De eerste contacten tussen Jacques c.q. architect Wel-sing en de Plateelbakkerij 'Zuid-Holland' te Gouda moeten we al begin 1915 dateren. De tegelfabriek 'Holland' (de faience-productie was al beëindigd per 1905) is in zwaar weer terecht te komen en Jacques aarzelt geen moment om het gesprek aan te gaan met de concurrent. 'Zuid-Holland' krijgt alle ruimte om met nieuwe ideeën te komen en zet daarop zijn beste ontwerper in om tableaux te realiseren, geïnspireerd op de platenboeken met oude Hollandse meesters. Met name het jonge, grote talent Jan van Ham perfectioneert de techniek

met soms gerelateerde onderschriften als welvaart en oogst. Het betreft manshoge taferelen waarbij de plafonds van de winkels ter completering voorzien worden van een balkenimitatie. Vanwege de hoge plaatsing boven de schappen in de winkels moeten de perspectieven afwijkend geschilderd worden om vanaf de winkelvloer een 'normaal' beeld te verkrijgen. Het wordt het begin van een veertig jaar durende innige samenwerking tussen De Gruyter en plateelbakkerij Zuid-Holland waarbij honderden filialen gedecoreerd zullen gaan worden. Een deel van het schildersatelier wordt hier speciaal voor in-

van het schilderen van deze tableaux (tot ca.1919). Hij wordt per 1920 mede-oprichter van de pottenbakkerij De Vier Paddestoelen te Utrecht. Artistiek leider en chef van het laboratorium, Daniël Harkink ontwerpt vervolgens tot zijn vertrek in 1924 tientallen interpretaties op gangbare thema's uit de 17e eeuw, ondermeer van Vermeer. Deze worden afgewisseld met de eerder in zwang zijnde boerenscènes, gesecondeerd door zwierige vrouwfiguren die de seizoenen personificeren

Twee van zes tableaux vh. **F** Haverstraat 16 te Enschedé Coll. Nrdbr. Museum

gericht. De hechte relatie uit zich onder meer in het goed gebruik om de nota met de tegelkisten mee te sturen. Na aflevering wordt deze direct betaald. Het oeuvre is ongekend veelzijdig. Geen interieur kent dezelfde uitvoering. Ook het ensemble in de nieuwe winkel aan de Oudegracht 201/hk Haverstraat **U** (opening 25 05 1920) zal afwijken van de tableaux in het filiaal Enschedé (17 12 1919).

← Plateelbakkerij Zuid-Holland ↓

Plateelbakkerij Zuid-Holland. Aan de zijkant van het grote atelier is de decoratie van een 10 meter lang tegeltableau redelijk gevorderd. Met name de kaders met de duifjes ontbreken nog. De op de achterzijde genummerde tegels kunnen vervolgens afgebakken worden en geplaatst in een winkel als aan de Oudegracht 201. De ongeglazuurde tegels betreft men van de Sphinx. 1919-PC

Heropening **F** J.P. Coenstraat in 1937 met tableaux 'Zuid-Holland' 2015-HKTH

Omstreeks 1937 worden de 'Holland' tegeltableaus in het filiaal J.P. Coenstraat niet als elders deels vervangen door zwart marmer met verticale neon verlichtingsarmaturen, maar geheel weggenomen. Producten uit exotische gebieden: als thee, koffie en rijst vestigen sindsdien de aandacht. Vanwege winkelvergroting kiest men voor de nieuwe ontwikkelde serie. In 1937 was al een gelijkend ensemble geplaatst in het nieuw gebouwde pand aan de Lange Viestraat (geopend op 17 06 1937). Na de Tweede Wereldoorlog is er simpelweg veel meer assortiment in de winkels. Dit moet in de hoogte gestapeld worden op de nieuwe, inmiddels ook hogere schappen, die tegen de winkelmuren staan. In het nog jarenlang gehandhaafde concept van bedieningszaak is geen plek voor vaste presentatiekasten midden op de winkelvloer. Veel ruimte wordt ingenomen door de oude toonbanken. Steeds meer nieuwe producten strijden om aandacht, in alle kleuren en formaten tegen de wand. De verdienste zit in de producten. Wilschut vindt dat al die nieuwe artikelen het beste tot uiting komen tegen een neutrale achtergrond, niet tegen half zichtbare kleurrijke tableaux. Het decorum wordt bijzaak.

- 1896-1906 A = houten toonbank, geschilderde decoraties op houten panelen (schilder Anton Smit)
 (1902, opening **F** Hooge Steenweg te Den Bosch met ‘Holland’-Utrecht keramiek)(schilder T. Molkenboer)
- 1906-1915 B = tableaux, toonbank en wandlambriseringen van ‘Holland’-Utrecht keramiek (schilder H. Oostveen)
- 1915-1918 C = pastel vierkleurige decoratie omlijsting plateelbakkerij PZH (neoklassiek)
- 1919-1925 D = pastel driekleurige decoratie omlijsting plateelbakkerij PZH (neoklassiek met duifjes)
- 1926-1927 E = thema verre culturen + oud Hollandse markttaferelen PZH
- 1928-1933 F = symetrische abstracte tableaux gerepeteerd
- 1925 G = wanden en toonbank van marmerplaat in twee kleurvarianten
- 1929-1936 H = verwijdering deel Holland keramiek. De nimfen en de decoratieve kaders van de tableaux worden vervangen door zwart marmer en de spiegel door geelkleurig marmer.
- 1937- J = tableaux tegen ‘transparante’ achtergrond (rijst, koffie en thee o.a.) PZH + marmer toonbank
- 1957- K = sihouetten op witte tegelachtergrond bij zelfbediendingszaken
- 1918-1924 M = gevelkeramiek PFles met veel detail (in Utrecht)
- 1924-1941 N = gevelkeramiek PFles met minder detail (in Utrecht)

Westeinde 62, Den Haag. Opening 16 04 1916 PZH

‘Holland’ 1894-1916 Faience- en tegelfabriek Holland (per 1906 tegelfabriek) Rotsoord 3, Utrecht
PZH 1898-1964 NV Plateelbakkerij Zuid-Holland, De Raam 30-32, Gouda. Na 1919: Verloren Kost 13
PFles 1653-heden De Porceleyne Fles, Rotterdamseweg 196, Delft

architect W.G. Welsing (1906-1933) + n = (zo goed als, of-) nieuwbouw + v = verbouw
architect T. Wilschut (1928-1961) S = gemeentemonument

Fil.	Straat + huisnummer	open	gesloten	architect							gemod.		Huidige bestemming
2	Vreeburg 2	01-09-1896	14-03-1908	Houtzagers	n	A							gesloopt
3	Biltstraat 24	19-11-1898	29-06-1966	onbekend	n	A		F		S	1929		uitzendbureau T.T.
4	Twijnstraat 69	16-11-1900	01-06-1928	Diks	v	A				S			kledingzaak met B & B
10	Lange Viestraat 4	26-01-1907	17-06-1937	Welsing	n		B						gesloopt
26	Bemuurde Weerd OZ 3	21-12-1911	27-07-1968	Welsing	n		B			S			vrijwilligerscentrale
51	Amsterdamsestraatweg 174	16-12-1914	15-06-1968	Welsing	n		B				1946		kapperszaak Ekaa
53	Jan Pieterszn Coenstraat 69	08-01-1915	16-03-1974	Welsing	v		B	J			±1937		museumcafé Kopi Susu
56	Burg. Reigerstraat 44	03-09-1915	03-08-1968	Welsing	v						1930		Etos drogisterij
84	Oude Gracht 201	25-05-1920	27-11-1957	Welsing	n		D			S		M	kledingzaak
96	Bilderdijkstraat 5	29-01-1921	03-12-1967	Welsing	v							M	koffiehuis Akdeniz
130	Amsterdamsestraatweg 291	18-07-1925	29-05-1971	Welsing	n							N	gesloopt
152	Twijnstraat 63 (nieuw)	01-06-1928	19-06-1971	Welsing	n			J	K			N	levensmiddelenwinkel
167	Amsterdamsestraatweg 541	19-06-1931	15-06-1968	Welsing	n							N	nagelstudio
204	Rijnlaan 32	08-03-1934	19-04-1975	Wilschut	v							N	tandpraktijk
250	Lange Viestraat 4 (nieuw)	17-06-1937	12-06-1971	Wilschut	n			J			1946	N	gesloopt
254	Willem van Noortplein 31	04-11-1937	05-06-1971	Wilschut	n			J					DA drogisterij

Theo Molkenboer & architect Anton Joling

Theo Molkenboer (1871-1920), is naast schilder en kunstnijveraar ook grafisch vormgever, beeldhouwer en schrijver. Van 1889 tot 1891 werkt hij op het atelier van de architect P.H.J. Cuypers, daarna gaat hij naar de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam. Vanaf 1900 is hij een van de freelance medewerkers van ’t Binnenhuis. Al eerder maakt hij ontwerpen voor de Tegel- en faïencefabriek Holland te Utrecht waar hij per 27 febr. 1901 in dienst treedt. Hij ontwerpt naar eigen zeggen ‘vele vazen, borden reliëfs, tegeltableaux en patroon-tegels en voert ze ook zelf uit’ als artistiek leider tot eind1904.

Architect A.J. Joling (1857-1934) zet een belangrijke stap richting architectuur als hij als 22-jarige gaat werken op het bureau van Pierre Cuypers. Hij zal er acht jaar praktijkervaring opdoen. Als hij als zelfstandige het vak gaat uitoefenen is hij dertig jaar.

‘Bij de geheel gemoderniseerde winkel van den firma Hoyng aan de Oudegracht 163 te Utrecht trekt de sierlijke gevel, geheel van tegels-faience terstond ieders aandacht. Het idee van de architect, om daar in het midden de godin der faam daar te plaatsen, teneinde aan Utrechtse burgerij rond te bazuinen, dat hier de zaak van de firma Hoyng is, is heusch aardig te noemen. Het bloemwerk, modern uitgevoerd, verdient ook bewondering niettegenstaande de blauwe achtergrond, alsmede het dito dak wat hard daarbij afsteekt. Een woord van lof voor den architect, de heer A.J. Joling te Amsterdam’. 15 11 1902-UN

In 1897 was er al een samenwerking tussen de Amsterdamse architect W.G. Welsing en Joling bij de verbouw van Peek en Kloppenburg aan de Nieuwendijk te Amsterdam.

Den Haag.

De gevel is verbouwd in classisistische stijl in 1922 met vanaf de winkelpui tot de dakrand machinaal geperste majolica tegels van Westraven

Architect A. Joling ontwerpt in 1899 een gebouw voor de firma Bensdorp aan de Binnen-Amstel 148-162 te Amsterdam. Het tableau DE SMAAK in het interieur is ontworpen door T. Molkenboer en geproduceerd door ‘Holland’ te Utrecht. *Collectie Wolfsonian, Miami.* Het tableau DE REUK is ook ontworpen door T. Molkenboer *en opgenomen in de collectie van het tegelmuseum te Otterlo*

Utrecht.

De kleurrijkste Utrechtse winkelgevel in de 20e eeuw

Estié richt in 1903 een nieuwe vennootschap op: de NV Plateelbakkerij Zuid Holland te Gouda met drie andere gega-digden. Een ervan is Bernard J.C. Hoyng. Hij betreft al geruime tijd servies en sier-aardewerk van de Plateelbakkerij. Hij stapt erin met f 10.000,- en wordt commissaris. De zaken gaan goed. Estié stapt op in 1906 vanwege enorme schulden. In 1908 is feitelijk alles in handen van Hoyng.

Meesterschilder Hermanus Oostveen

De tableaux worden geschilderd op wandezels van ruim twee meter hoogte tot een lengte van wel zes meter. Eerst worden de tegels gemerkt en vervolgens op de wandezel gezet. Daarna krijgen ze met houtskool een voorstelling, worden met kleurige metaaloxide verven gedecoreerd en van een glazuurlaag voorzien. Als laatste handeling plaatst de werknemer de tegels in kapsels om ze vervolgens in een van de twee nieuwe ronde, met steenkool gestookte, ovens te bakken. Links vooraan zit Hermanus Oostveen in het atelier van de tegelfabriek ‘Holland’. Rechts staan de wandezels. ±1906-PC

Hermanus is op 22 10 1879 op de Notebomenlaan 11 te Abstede geboren. In 1909 verhuist hij naar de Abstederdijk 157 waar hij ook een eigen atelier inricht (per 1911 slechts bestaand uit een kleine waranda met twee ruiten). Al in 1893, als 14 jarige jongen, gaat hij werken bij de faience- en tegelfabriek ‘Holland’. Al vóór 1900 ontwerpt Hermanus decors voor tegeltaueaus. Hij is zeer trouw aan zijn werkgever en heeft als enige kunstenaar hier tot het einde gewerkt. Hij zal maar liefst 99 jaar worden.

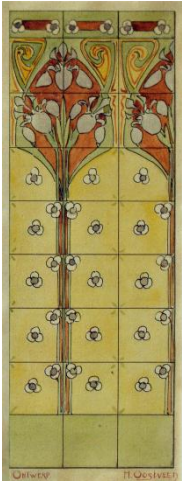
pijlkruid→

H. Oostveen model 408 en 349 ‘kevers met pijlkruid’

H. Oostveen
1945-PC

jubileumtableau
25-jarig jub.1916

‘Holland’ is feitelijk niet meer in functie vanaf februari 1916. In 1917 is de fabriek failliet gegaan en werkt Hermanus verder als zelfstandig decoratie- en kunstschilder tot zijn 75ste levensjaar (1954). In die periode is hij naast voornoemde kwaliteiten huisschilder, glazenier, brandschilder en verdienstelijk fotograaf. Hij heeft dan maximaal drie medewerkers, waaronder zijn zonen Herman en Job en twee werkplaatsen in Utrecht.

Hermanus heeft in zijn werk bij ‘Holland’ een voorkeur voor bepaalde bloemmotieven zoals distels, lissen en pijlkruid en is herkenbaar aan de eigen penseelstreek. Vooral de kleine witte bloemen van pijlkruid zijn direct te herkennen. Daarnaast komen er op vazen, wandborden, schalen en andere siervoorwerpen verrassend vaak allerlei dieren voor. De meest voorkomende zijn: hagedissen, vlinders, kikkers, muizen, kevers en sprinkhanen. Ook de pasteltinten zijn karakteristiek voor zijn hand. In stille periodes maakt hij diverse schilderijen waarmee hij in zijn vriendenkring en bij veel kunstschilders veel faam verwerft en de bijnaam ‘De Kleine Rembrandt’ krijgt.

Hermanus heeft in dienst van de ‘Holland’ zowel decors geschilderd op tegels als op sieraardewerk (vaak met een signatuur van vijf puntjes als van een dobbelsteen). In 1905 is de productie van gebruiksvoorwerpen en sieraardewerk gestaakt.

Hij heeft, mogelijk samen met zijn collega Jan Carel Heijtzte (1873-1943) het merendeel van de tegeltaueaus voor De Gruyter ontworpen, geschilderd en soms ook nog gemetseld. Na het vertrek per 1913 van Heijtzte naar de Utrechtse aardewerkfabriek St. Lucas is Hermanus alleen verantwoordelijk voor de verzoeken van vele specialiteitenzaken in vers- of droogwaren die zich willen onderscheiden. Fabrikanten zijn met name geïnteresseerd in jubileumtableaus.

3 Aquarellen & tableau H. Oostveen
uit bakkerij Dijkstra Wirdumerdijk 5,
Leeuwarden 1905 →

Uit de bakkerij T.v. Kempisstraat te Zwolle
1904. Nu in het bakkerijmuseum te Hattum
schilder J. Heijtzte

Catalogusblad
detail ‘aren’

Bakkerijmuseum
← Hattum

Voorbeeld van een specialiteitenzaak in verswaren die zich als De Gruyter wil onderscheiden.

De visspecialiteitenzaak van J. van de Laan aan de Rivier-
vischmarkt 13 te Haarlem aan de voet van de Bavo gaat
in 1905 open. De verbluffend mooie zaak is driezijdig
bekleed met tableaus waarop ondermeer de kotters te
zien zijn die vanuit Scheveningende zee opvaren. Ook
kan men hier levende aal zien in een groot aquarium in
de etalage.

Ontwerper/schilder Jan Carel Heijtz-‘Holland’ ↑ ↗

In de middeleeuwen werd vanuit het westen door de
nauwe Veesteeg (Lange Viesteeg) vee naar de Neude
gebracht voor de aldaar gehouden markt. Eind 19^e eeuw
werd de steeg dankzij sloop van de bebouwing aan de
noordzijde aanzienlijk verbreed waarna er nieuwe pan-
den konden verrijzen en de naam gewijzigd in Lange
Viestraat. In 1904 opent een Belgische zakenman er zijn
2^e Grand Bazar Francais. Dit ruim gesorteerde warenhuis
kon men binnenlopen zonder er iets te hoeven kopen.
Hier begint magazijn De Zon, de voorloper van Vroom
& Dreesmann, omstreeks 1905 haar tweede Utrechtse
vestiging.
Met de komst van diverse filialen van andere grote win-
kelketens als De Gruyter (opening 1907) wordt het de
modernste winkelstraat van Utrecht. Tot 1949 zullen er
trams doorheen gaan rijden. Tussen 1936 en 1938 wordt
de straat opnieuw verbreed en alle winkels aan de zuid-
zijde vervangen door nieuwbouw enige meters achter de
voormalige rooilijn.

Eibert Bunte, geboren te Harderwijk in 1863 en later
vishandelaar te Baarn trouwde op 3 mei 1888 met
Anna Petronella van Straten. Ze zouden samen elf
kinderen krijgen waarvan er negen bij of kort na de
geboorte zouden overlijden. In april 1899 begint hij
een palingrokerij aan de Leidscheweg te Utrecht. In
december 1900 opent hij een grote en luxueus inge-
richte viswinkel aan de Lange Viestraat nr. 24. De
winkel wordt in 1905 voorzien van imposante tegel-
tableaus van de ‘Holland’ en drie aquaria met stro-
mend water en vreemdsoortige vissen. De zaak krijgt
hierdoor al spoedig een grote vermaardheid.
Op 27 okt.1904 volgt een vergunning voor een eigen
garnalenpellerij in Harderwijk. De fa. Bunte exploi-
teert daar voor deze handel drie botters: de HK 36,
HK 71 en HK 158. Als vooruitstrevend zakenman is
Eibert een van de eersten in Utrrecht met een tele-
foonaansluiting (per 1903) en met elektrisch licht.

Het Nieuw Utrechts Dagblad meldt op 1 november
1905: *”Hoe in de maand oktober de eerste winkels in het
voorheen halfduistere centrum in een zee van licht baadden.
Voor al de viswinkel van Bunte, een zaak met een wandbe-
tegeling zoals nergens anders te zien was”.*

De voorstelling lijkt geïnspireerd op het schilderij ‘In de branding’ van Hendrik Willem Mesdag (1831-1915).
Met als onderwerp de botters die na gedane arbeid koers zetten naar de haven.

*Het Koninklijke Huis te Soestdijk is zo tevreden
over de leveringen dat men nu ook paleis het Loo
mag gaan voorzien van de visspecialiteiten.*

06 06 1900-UN

Tegelplaten met
het portret van
Anna Petronella
Bunte van Stra-
ten en haar va-
der Simon van
Straten geb.1842

Deze platen zijn in 1905 geschonken door de
leverancier van de tegeltableau’s ‘Holland’.

Op de voorstelling van de
‘Vlootrevue op de Zuiderzee’,
3 augustus 1900 zijn vele tien-
tallen botters en rechts staand
een Volendammer visser te
zien. Onder in het midden, is
het Nederlandse wapen weer-
gegeven, geflankeerd door vis-
sen. Boven is tweemaal de Ne-
derlandse vlag afgebeeld, met
aan beide kanten meeuwen.
Het is koningin Wilhelmina,
die vanuit een statiesloep de
botter Volendam 235 (rechts
voor) betreedt. In de sloep is
de figuur van haar echtgenoot,
prins Hendrik, herkenbaar en
mogelijk eveneens van regen-
tesmoeder Emma. (Het tableau
telt maar liefst 11 x 32 tegels).

Naoorlogse ontwikkelingen

Na Edah (1950) en Simon de Wit (1951) aarzelt Albert Heyn niet om tot zelfbediening over te gaan na een bezoek aan de Verenigde Staten in 1952. Een half jaar later, eind 1952, volgt De Gruyter schoorvoetend met een eerste winkel in Rotterdam. Afscheid nemen van een deel van ‘de grote familie’ en een keuze maken tussen eigen producten en soms goedkopere en betere merkartikelen is ‘not done’ terwijl Albert doorpakt. Albert biedt zijn klanten drieduizend producten, waarvan tweederde door derden geleverd, terwijl De Gruyter vooralsnog blijft steken op een klein assortiment van vijfhonderd zelf geproduceerde artikelen. De eerste AH-zelfbedieningszaak komt in Schiedam; ze heeft een voor die tijd zeer groot vloeroppervlak van 290 m² en is ingericht met hypermoderne koelvitрины voor boter, kaas en vleeswaren. In dat jaar volgen er nog vijf (in Rotterdam, Veendam, Tiel, Utrecht en Amsterdam). ‘Het zelfbedieningssysteem slaat aan. Op 31 december 1958 telt Nederland 1026 ‘ZB-bedrijven’ (7,5% van het totale aantal detailhandelsvestigingen en eind 1963 waren het er al 4291.

Omstreeks 1960 komt het kantelpunt voor De Gruyter. De concurrentie zet in op schaalvergroting terwijl De Gruyter twijfelt nu ze juist tweehonderd filialen hebben omgebouwd tot zelfbedieningszaak. Vanwege gebrek aan eenduidig management en doeltreffende marketing stapelen de financiële problemen zich op.

Na veel wikken en wegen kiest men tenslotte voor een klein type supermarkt, onder meer omdat dit gunstiger lijkt voor de afzet van de eigen productiebedrijven. De opening van de 1^e supermarkt in Rotterdam eind november 1959 is achteraf gezien niet alleen een late, maar ook een eerste foute keuze, want na aanvankelijke successen blijken deze winkels niet opgewassen tegen de grote markten van de concurrentie. De inmiddels door de welvaart verwende klant eist een grotere keuze.

De 10%-kortingsregeling was altijd een belangrijke klantenbinder geweest, maar op de nieuwe merkartikelen kan het bedrijf die korting niet geven. Tegelijk met de uitbreiding van het assortiment voert De Gruyter daarom een nieuwe regeling in waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen de eigen en de andere producten. Dat getuigt opnieuw van een verkeerde inschatting van de gevolgen, want het verschil leidt tot verwarring bij het publiek en luidt tenslotte zelfs het einde in van het hele kortingenstelsel in 1967.

In 1968 tracht De Gruyter met een strategie van lage prijzen het geschonden vertrouwen van de klant te herstellen. Met de introductie van de nieuwe formule Metromarkt maar het is te laat. Opnieuw faalt het bedrijf. Enerzijds kan het publiek het oude imago van de sfeervolle kruidenierszaak met het luxe imago niet in overeenstemming brengen met het nieuwe kille discountkarakter, terwijl de concurrentie anderzijds aantoonde, dat De Gruyter als echte discountzaak gewoon te duur is.

Unilever, al vanaf omstreeks 1917 mede-eigenaar, volgt de ontwikkelingen sinds 1965 niet langer passief, maar begeleidt die zelfs. Haar marketingdeskundigen slagen er echter niet in een goed nieuw concept voor De Gruyter te ontwikkelen. Al vanaf het einde van de jaren zestig had Unilever weinig hoop meer in het voortbestaan van het kruideniersbedrijf. In 1970 verkopen zij en de familie De Gruyter hun aandelen aan de Steenkolen Handelsvereniging (SHV) te Utrecht. De interesse van SHV lijkt met name gericht op de onroerend goed portefeuille. In 1974 trekt SHV er definitief de stekker uit. De winkels worden verkocht aan Spar en Schuitema. In 1977 zal de laatste Gruyterwinkel zijn deuren sluiten terwijl de winkelketen Otto Reichelt in Berlijn onder SHV floreert evenals de eigen MAKRO detailgroothandel in Nederland.

Heropening **F** Twijnstraat 63 **U** 1960-BA
De ombouw naar zelfbediening trekt bijzonder veel belangstelling. De achterstand op de concurrentie is dan echter al onoverbrugbaar. De bedrijfsleiding wist al in 1952 dat de ontwikkelingen in de retail in de Verenigde Staten tien jaar voor lagen op Nederland maar men trok hier geen enkele les uit. De directie hield zich angstvallig vast aan haar tradities en behoud in brede zin.

F Smaragdplein 222 **U** ±1965-DA met het Duitse Store-best meubilair. Vooral wit formica met de binnenzijde lichtblauw getint. Het thema van de septemberactie: **U KUNT HET ZO LEKKER NIET BEDENKEN OF DE GRUYTER HEEFT 'T** ↓→

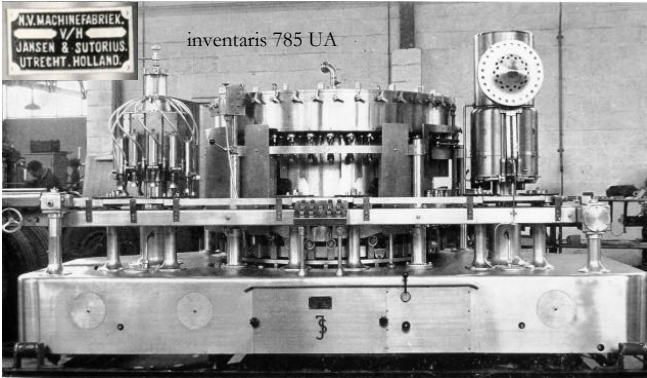
Supermarkt in Amerika in 1950

Archief:
Stadsarchief Den Bosch, bestand 210 en 585. (inventarisatielijsten tellen liefst 140 pagina’s)

Boeken:
De Kunst van De Gruyter. Handel en keramiek in Utrecht en elders. Peter Sprangers, 2010
De Gruyter. De geschiedenis van een kruideniersimperium. Kees van den Oord, 2000
De Gruyter’s ’Snoepje van de Week’. Paul Kriele, 1992
Honderd jaar grootwinkelbedrijf in Nederland. R. L. Mielliet 1993
Albert Heijn, de memoires van een optimist, J.L. de Jager, 1997
De collectie Holland. Marjan Heslenfeld, 2006
Utrechtse Tegels 1600-1900. Peter Sprangers, 2013

Tijdschriftartikelen:
DISTRIFOOD 04/2014 Job Woudt: Recensie Biografie van Gerrit Heijn (1895-1984)
TEGEL 48/2020 Bart Verbrugge: Winkelpuizen in bouwaardewerk
OUD UTRECHT 10/2022 Ton Hooft: Jacob Das, veelzijdige grutter uit de Twijnstraat
Websites:
Utrechts Archief **UA** (foto’s + Utrechts nieuwsblad) & Delpher (kranten en tijdschriften)

Documentatie t.a.v. Zijlstra van Herman Tutert zoon van Peter met indertijd een filiaal te Raalte.
Documentatie van diverse filialen, inclusief de data omtrent bouw/opening /sluiting - Will Porrio.

Tot de vele verrassende connecties van De Gruyter met Utrecht behoort ook de vm. machinefabriek Jansen-Sutorius aan de Koningsweg. Zij leverden ondermeer deze enorme 40-kraans mineraalwatervulinstallatie met een capaciteit van 15.000 flessen per uur

Hennie van Scharenburg, broer van Wim van het Museum van Zuilen beheerde een museum op de zolder van het St. Bavo instituut te Noordwijkerhout. Daar kon men een ongekend grote collectie van Gruyter parafernalia bewonderen, inclusief, promotiemateriaal, verpakkingen, foto’s, albums en films. Hennie heeft deze met niet aflatende ijver gedocumenteerd en geordend. Vele particuliere schenkingen lagen hieraan ten grondslag. Hij stond ook met nazaten in contact. In 1999 is de collectie aangekocht en toegankelijk gemaakt door het stadsarchief Den Bosch.

Bronnen

Peter Sprangers,

auteur van dit boek, is de zoon van een groothandelaar in Noord-Brabant die diverse winkelketens beleverde die De Gruyter beconcurrerden.
De eigen ervaring in de levensmiddelen sector is bijzonder van pas gekomen bij dit project:
2 jaar 1^e verkoper bij AH
2 jaar assistent en vervolgens 6 jaar bedrijfsleider bij een diepvries-thuisservice van DMV-Campina
3 jaar verkoper bij een biologische groothandel in vers
6 jaar bedrijfsleider EKO-winkel.

Leeraar : „Noem jij eens 3 groote mannen uit de 16 en 17e eeuw.”
Piet : „De Ruyter, de Witt en Piet Hein.”
Leeraar : „En nu uit deze eeuw.”
Piet : „De Gruyter, Simon de Wit, en Albert Hein.”

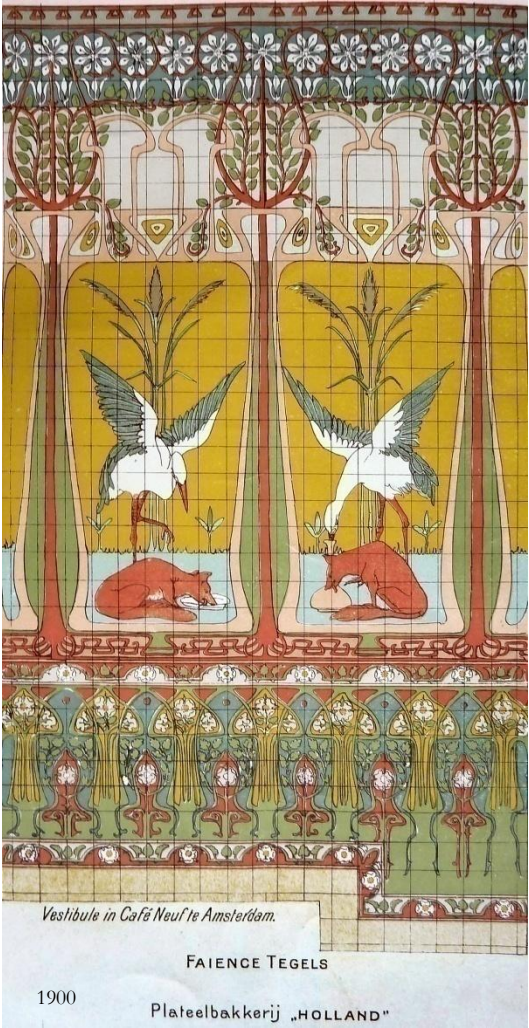
1925-Kleuterblaadje, zes tot tien jaar, jrg. 10, nr. 41

Lambrisering in de vestibule van cafe Neuf, Kalverstraat 41 te Amsterdam (bouw 1871)
De vos en de ooievaar. Fabel van Aesopus

Er was eens een ooievaar die tegen haar vriendinnen de reiger en de lepelaar zei dat de vos niet uitgenodigd zou worden op het feest van de koning. De vos was daar erg beledigd over en hij besloot de ooievaar een lesje te leren. Hij nodigde de ooievaar bij hem uit om soep te eten. Echter had hij de soep in heel lage borden gedaan, waardoor de ooievaar er niet van kon eten. De volgende maand nodigde de ooievaar de vos uit om groenten bij haar te eten. Alleen had zij de groenten in flessen gestopt met een heel dunne hals waardoor de vos er niet uit kon eten. Moraal: wie iemand een streek levert, kan een streek terug verwachten.

Ontwerp Jac. van den Bosch uit 1900. ‘Holland’ had een showroom aan de Kalverstraat 158 →

Vestibule in Café Neuf te Amsterdam.

FAIENCE TEGELS

1900

Plaatelbakkerij „HOLLAND”